

TÜRK BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNDE 2001 VE 2008 KRİZLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Erkan SARSICI

TÜRK BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNDE 2001 VE 2008 KRİZLERİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Erkan SARSICI

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.11211232>

---

¹ Bu kitap çalışması; yazarın Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Eylül 2014 tarihinde Prof. Dr. Osman ULUYOL danışmanlığında hazırlanan “TÜRK BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNDE KRİZ YÖNETİMİ: 2001 VE 2008 KRİZLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-711-4

Cover Design: İbrahim KAYA

May / 2024

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

ÖNSÖZ

Ülkemizin 2001 yılında yaşadığı ulusal ölçekli krizden alınan derslerle, bankacılık sektöründe yapısal değişiklikler konusunda ciddi gelişmeler elde edilmiştir. Özellikle yeniden yapılanma dönemi ekonomideki pek çok problemi çözüme kavuşturmuş, bu sayede küresel kaynaklı 2008 krizi, 2001 krizine göre daha az hasarla atlatılmıştır. Türk Bankacılık Sektörü (TBS), 2008 küresel finansal krizinin etkilerini hissetmesine rağmen bazı yapısal farklılıkları nedeniyle, gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal sektöre kıyasla krize çok daha hazırlıklı ve güçlü girmiştir.

Bankacılık sektörünün başarılı bir sonuç yakalamasının sebebi olarak 2001 krizi sonrasında, Türk Bankacılık Sektörünün yeniden yapılanma sürecini yaşamış olmasıdır. Bu süreçte; hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, düzenleyici ve denetleyici kurumların sağlamaştırılması, risk yönetimi bilincinin ve uygulamalarının etkin bir biçimde yaygın hale getirilmesi gibi nedenlerle TBS krize güçlü bir biçimde karşı koyabilmiştir. Elde edilen farklılıklar çalışmamızda karşılaştırmalı analiz yöntemiyle yorumlanacaktır. Çalışmamızın literatüre katkısı; çıkış kaynağı ülkemiz olan veya diğer ülkelerde ortaya çıkıp bize de dolaylı yollardan zarar veren krizlerin, özellikle 2001 ulusal krizi ile 2008 küresel krizinin birbirleri ile karşılaştırılması ve yorumlanması bağlamında rakamsal verilerin elde edilerek incelenmesidir. Rakamların yorumlanması aşamasında karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak 2001 ve 2008 yıllarında meydana gelen krizlerin etkilerinin, birbirlerine olan oranlarının analiz edileceği bir çalışma oluşturulmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
FİNANSAL KRİZ	3 -
1.1. Kriz Kavramı.....	3 -
1.2. Türk Bankacılık ve Finans Sektöründe Kriz Yönetimi	4 -
1.2.1. Kriz Yönetimi Hakkında Genel Bilgiler	5 -
1.2.2. Kriz Yönetimi Stratejileri.....	5 -
1.2.2.1 Kriz Sinyallerinin Alınması.....	5 -
1.2.2.2. Krize Hazırlık ve Korunma.....	6 -
1.2.2.3. Krizin Denetim Altına Alınması.....	6 -
1.2.2.4. Normal Duruma Geçiş.....	6 -
1.2.2.5. Öğrenme ve Değerlendirme	7-
1.3. Kriz Türleri.....	7 -
1.3.1. Finansal Kriz:	10 -
1.3.1.1. Para Krizi/Döviz krizi.....	12 -
1.3.1.2. Bankacılık krizi.....	17 -
1.3.1.3. Dış Borç krizi	20 -
1.3.1.4. Sistemik Finansal Kriz.....	22 -
1.3.2. Reel Sektör Krizi	23 -
1.3.2.1. Reel Sektör Krizinden korunma yolları.....	23 -
1.4. 2001 ve 2008 Krizi İle İlgili Alanında Yapılan Çalışmalar.....	26 -
BÖLÜM II	
KRONOLOJİK OLARAK TÜRKİYE'DE YAŞANAN FİNANSAL	
KRİZLER.....	31 -
2.1. 1929 Büyük Buhranı	31 -
2.1.1. 1929 Büyük Buhranın Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	31 -
2.2. 1980 Yılına Kadar Ekonomik Faaliyetler	33 -
2.3. 1980 Kriz Dönemi.....	34 -

2.3.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefleri	- 35 -
2.3.2. 24 Ocak Kararlarının Kapsamı ve Uygulanması.....	- 36 -
2.3.3. 24 Ocak Kararlarının Uygulanmasının Sonuçları	- 37 -
2.4. 1994 Krizi.....	- 38 -
2.4.1. 1994 Krizi Nedenleri	- 38 -
2.4.2. 5 Nisan 1994 Kararları.....	- 39 -
2.4.3. 1994 Krizi Sonucu	- 40 -
2.5. Kasım 2000 Krizi.....	- 41 -
2.5.1. Kasım 2000 Krizi Nedenleri	- 41 -
2.5.2. Kasım 2000 Krizinden Sonra Alınan Önlemler	- 42 -
2.6. 2001 Ulusal Krizi.....	- 43 -
2.6.1. 2001 Krizinin Nedenleri.....	- 46 -
2.6.2. 2001 Krizi Sonrasında Yapılan Reformlar.....	- 47 -
2.6.2.1. Dalgalı Kura Geçiş.....	- 50 -
2.6.2.2. Ekonomiyi Güçlendirici Yapısal Reformların Alınması... ..	- 50 -
2.6.2.3. Bankacılık Reformları.....	- 50 -
2.6.2.4. Malî Şeffaflığı Artırıcı Düzenlemeler.....	- 50 -
2.6.2.5. Özel Sektörün Rolünün Artırılması.....	- 51 -
2.6.2.6. Makro Ekonomik İstikrar Politikaları.....	- 51 -
2.6.3. Ulusal 2001 Krizinin Sonuçları.....	- 52 -
2.7. 2008 Küresel Krizi.....	- 57 -
2.7.1. 2008 Küresel Krizin Nedenleri:	- 59 -
2.7.1.1. Likidite Bolluğu.....	- 60 -
2.7.1.2. Menkul Kıymetleştirme.....	- 61 -
2.7.1.3. Şeffaflık.....	- 63 -
2.7.1.4. Denetleme ve Derecelendirme Kuruluşları.....	- 63 -
2.7.2. Kriz Sonrası Yapılan Reformlar	- 65 -
2.7.2.1. Dünya’ da Alınan Önlemler.....	- 65 -
2.7.2.2. Türkiye’ de Alınan Önlemler.....	- 69 -
2.7.2.2.1. TCMB Tarafından Alınan Önlemler.....	- 69 -
2.7.2.2.2. BDDK Tarafından Alınan Önlemler.....	- 69 -
2.7.2.2.3. SPK Tarafından Alınan Önlemler.....	- 70 -
2.7.2.2.4. Hükümet Tarafından Alınan Önlemler	- 70 -
2.7.3. Küresel Krizin Türkiye’ ye Etkileri:	- 72 -
2.7.4. Küresel Krizin Sonuçları	- 74 -

BÖLÜM III

2001 ve 2008 KRİZLERİNİN ARDINDAN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	- 78 -
3.1. Araştırmanın Amacı.....	- 78 -
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	- 78 -
3.3. Araştırmada Kullanılacak Yöntem ve Veriler.....	- 78 -
3.3.1. Yıllar İtibariyle Türk Bankacılık Sektörüne Ait Temel Veriler.....	- 79 -
3.3.2. Türk Bankacılık Sektörü Banka Sayısı.....	- 80 -
3.3.3. Türk Bankacılık Sektörü Personel Rakamları.....	- 81 -
3.3.4. Türk Bankacılık Sektörü Şube Rakamları.....	- 83 -
3.3.5. Bankacılık Sektörü Toplam Mevduat Miktarı.....	- 85 -
3.3.6. Bankacılık Sektörü Kredi Miktarı.....	- 86 -
3.3.7. Takibe Düşen Kredi Miktarı.....	- 87 -
3.3.8. Bankacılık Sektörü Toplam Kârı.....	- 88 -
3.3.9. Finansal Sistemin Aktif Büyüklüğü.....	- 89 -
3.3.10. TBS’de Faaliyet Gösteren Bankaların Aktif Payları.....	- 90 -
3.3.11. TBS Aktif Kârlılık Rakamları.....	- 92 -
3.3.12. TBS Likit Varlık / Toplam Varlık Oranı.....	- 93 -
3.3.13. Sermaye Yeterlilik Rasyosu.....	- 94 -
3.3.14. TBS Şube Başına Düşen Dönem Kârı.....	- 95 -
3.3.15. TBS Şube Başına Düşen Mevduat Miktarı... ..	- 97 -
3.3.16. TBS Özkaynak Kârlılığı.....	- 98 -
3.3.17. Sektör ve Banka Bazında Özkaynak Kârlılığı.....	- 99 -
3.3.18. Bankacılık Sektörü Net Faiz Geliri	- 100 -
3.3.19. Devlet İç Borçlanma Senetleri.....	- 101 -
3.4. Araştırmanın Bulguları.....	- 102 -
3.5. Genel Değerlendirme	- 104 -
SONUÇ	- 108 -
KAYNAKÇA	- 110 -

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Kriz öncü göstergeleri.....	9
Tablo-2: Hükümetin Krizden Kurtarma Teşvikleri.....	25
Tablo-3: 1994 Krizi Esnasında Ülke Durumu	39
Tablo-4: Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırmanın Maliyeti	49
Tablo-5: Kanunen Değiştirilen Kriz Reform Maddeleri	49
Tablo-6: Türkiye' de Banka, Şube ve Personel Sayıları (2000-2001)	53
Tablo-7: TMSF' ye Devredilen Bankalar	54
Tablo-8: Kasım ve Şubat Krizleri Sonrasında Sermaye Kaybı Miktarları	55
Tablo-9: Kriz Sonrası İç Borç Stoku.....	55
Tablo-10: 1999-2009 FED Faiz oranları	64
Tablo-11: Kriz Sonrası Uygulanan Tedbir Politikaları.....	65
Tablo-12: Ülkelerin Kurtarma Paketi Miktarları.....	67
Tablo-13: ABD'de Kapanan Mağaza Zincirleri.....	77
Tablo-14: Türk Bankacılık Sektörüne Ait Temel Veriler	79
Tablo-15: Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyette Bulunan Banka Sayısı.....	81
Tablo-16: Bankacılık Sektörü Toplam Personel Sayısı	82
Tablo-17: Personel Sayısı Açısından Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemleri.....	82
Tablo-18: Kriz Dönemlerinde TBS Şube Sayısı Gelişimi.....	83
Tablo-19: Şube Sayısı Açısından TBS 2001-2008 Kriz Dönemleri Rakamları	84
Tablo-20: Türk Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemleri Mevduat Rakamları	85
Tablo-21: Türk Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemleri Kredi Rakamları	86
Tablo-22: Bankacılık Sektörü 2001-2008 Krizi Toplam Kâr Karşılaştırması	88
Tablo-23: Finansal Sistemin Aktif Büyüklüğü	89
Tablo-24: Finansal Sistemin Aktif Büyüklük Karşılaştırması	90

Tablo-25: TBS’de Faaliyet Gösteren Bankaların Aktif Payları.....	91
Tablo-26: TBS Aktif Kârlılık Rakamları (Net Kâr/Aktifler).....	92
Tablo-27: Aktif Kârlılık 2001-2008 Karşılaştırması	93
Tablo-28: Seçilmiş Ülkelerin Sermaye Yeterlilik Rasyosu (Mart 2009) (%).....	95
Tablo-29: Şube Başına Dönem Karı	96
Tablo-30: Şube Başına Dönem kârının Oransal Karşılaştırması	96
Tablo-31: Şube Başına Mevduat Tutarı	97
Tablo-32: Şube Başına Mevduat Tutarlarının Oransal Karşılaştırması	98
Tablo-33: TBS Net Kâr/Özkaynaklar Oranı.....	100
Tablo-34: 2001 ve 2008 Krizi Net Faiz Geliri Karşılaştırması	101
Tablo-35: 2001 ve 2008 DİBS Oranları Karşılaştırması.....	102

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Ekonomik Kriz Türleri	8
Şekil-2: Finansal Kriz Türleri	11
Şekil-3: Sermaye Hesabı Krizi ve Kredi Daralması Arasındaki Nedensellik Bağları	15
Şekil-4: Petrol Fiyatlarında Gelişmeler: Yıllık Ortalama Dolar/Varil ...	35
Şekil-5: Kasım-2000 ve Şubat-2001 Krizi İMKB Endeks Hareketleri	44
Şekil-6: Döviz Kuru ve Borsa Grafiği.....	45
Şekil-7: Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı	48
Şekil-8: Yıllara Göre Hedeflenmiş ve Gerçekleşen Enflasyon Rakamları	51
Şekil-9: Türkiye'de Kriz Öncesi ve Sonrası Gecelik Uygulanan Basit Faiz Oranları.....	56
Şekil-10: Mortgage işleyişi.....	58
Şekil-11: ABD'de Tüketim Harcamalarının Harcanabilir Gelire Oranı	60
Şekil-12 Hane Halkı Borcu	61
Şekil-13: Riskli Kredilerde Artış.....	62
Şekil-14: Takipteki Krediler (Takipteki Krediler/Toplam Kredi) (%)...	87
Şekil-15: Banka Likit Varlık/Toplam Varlık	94
Şekil-16: Bankacılık Sektörü Öz Kaynak Kârlılığı (Net Kâr/Özkaynaklar)	99

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** :Avrupa Birliği
ABD :Amerika Birleşik Devletleri
BBYSP:Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK :Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS :Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
DİBS :Devlet İç Borçlanma Senedi
ECB :European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
EMS :European Monetary System (Avrupa Para Sistemi)
ERM :Exchange Rate Mechanism (Avrupa Döviz Kuru)
FED :Federal Reserve System (ABD Merkez Bankası)
GSMH :Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH :Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HM :Hazine Müsteşarlığı
HSBC :Hong Kong and Shanghai Banking Corporation
IMF :International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İBYSP :İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İMKB :İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT :Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ :Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MB :Merkez Bankası
TBB :Türkiye Bankalar Birliği
TBS :Türk Bankacılık Sistemi
TCMB :Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL :Türk Lirası
TMSF :Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE :Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK :Türkiye İstatistik Kurumu
USD :Amerika Birleşik Devletleri Doları
UBS :United Bank of Switzerland
UYP :Uluslararası Yatırım Pozisyonu
YYP :Yeniden Yapılandırma Programı

GİRİŞ

Kriz kelimesi kullanım amacına bağlı olarak daha çok günlük hayatta yaşantımızı kötü yönde etkileyen olumsuz gelişmeler anlamında kullanılmaktadır. Ekonomi literatüründe ise kriz; bir mal, hizmet, faktör veya döviz piyasalarında alışlagelmiş durum ve kriterlerin çok altına ya da çok üzerine çıkılarak piyasanın olumsuz yönde etkilenmesi durumudur. Ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan bu gelişmeler hem insan hayatı için hem de ülke ekonomileri için bunalımlı bir dönemi işaret etmektedir. Krizler "Finansal Krizler" ve "Reel Sektör Krizleri" başlığı altında incelenmektedir. Finansal Kriz kapsamında "para krizi" , "bankacılık krizi" , "dış borç krizi" ve "sistemik finansal kriz" gelmektedir.

Ekonomide meydana gelen bir kriz iç ya da dış nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Ekonominin herhangi bir alanından başlayarak diğer alanlarda da etkisini hissettirebilmektedir. Bu yayılma özelliği krizi ülkeler için çok daha tehlikeli hale getirmektedir. Kriz yaşamakta olan ülkelerin kendi ekonomisinde oluşan bu sorunlar kısa bir süre sonra uluslararası bir boyuta taşınabilmektedir.

Uluslararası finansal piyasalarda yaşanan krizlerin her birinin kendine has özellikleri olduğu bir gerçektir. Ancak oluşan krizlerin sebepleri farklı olmasına rağmen, sonuçları benzer olabilmektedir: Bir ülke mali piyasalarında yaşanan krizler dolayısıyla o ülkede milli gelir düşerek halk fakirleşmekte, finansal piyasalardaki dalgalanmalar sonucu yatırımcılar zarar etmekte ve ekonomiler küçülmektedir. Nitekim en son olarak 2001 ve 2008 yıllarındaki krizlerde de Türkiye bu durumları yaşamıştır.

Söz konusu ekonomik krizler küreselleşen dünyada sınır tanımadan, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülke ayrımı yapmadan, dünyadaki bütün toplumları etkisi altına alabilmektedir. Bu krizler, ülkelerin ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarını değiştirip, sosyoekonomik yapıları üzerinde yıkıcı ve bozucu etkiler oluşturabilmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde kriz kavramı tanımlanmış olup sınıflandırılması ve türleri hakkında genel bilgiler verilerek, krizlerin sağlıklı bir şekilde yönetilip en az hasarla atlatılabilmesi için alınması gereken stratejiler kriz yönetimi ile birlikte irdelenmiştir. Dünya üzerinde şimdiye kadar yaşanmış olan büyük finansal krizlere karşı ülkelerin uyguladıkları politikaların nasıl çalıştığı ve krizlerin atlatılma süreçleri hakkında konulara yer verilmiştir. Öncelikle döviz (para) krizleri, bankacılık krizleri, sistematik finansal krizler ve dış borç krizleri açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Cumhuriyet tarihinden itibaren Türkiye'de yaşanan finansal krizler hakkında kronolojik olarak bilgiler verilmiştir. Ülkemiz kaynaklı olan krizlerin incelendiği bu bölümde temel olarak, yaşanan krizlerin

nedenleri, kriz döneminde alınan kararlar ve alınan kararların uygulanması sonucunda mali piyasalarda oluşan değişimlere değinilmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak çalışmanın ana konusunu oluşturan 2001 ulusal ve 2008 küresel krizleri hakkında neden-sonuç ilişkisi içerisinde rakamsal bilgiler verilmiş, mali piyasa yöneticileri tarafından krizler sonrası alınan reformlar hakkında çalışmalar ve düzenlemelere değinilerek bankacılık sektörü incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; 2001 ve 2008 krizlerinin bankacılık sektörü üzerinde bırakmış olduğu etkiler, söz konusu dönemlere ait temel bankacılık verilerinin kullanılmasıyla karşılaştırmalı analiz tekniği ile analiz edilmiştir. 2001 krizi sonrası yeniden yapılandırılan ve bunun sonrasında 2008 krizinden az etkilenen Türk bankacılığının diğer ülkelere göre ortaya koyduğu fark da vurgulanacaktır. Bu farkı oluşturan temel unsurlar irdelenmiş ve bundan sonra bu tip krizlerin oluşmaması için bu unsurların ne ölçüde önemli oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Düzenlemeler sayesinde bankacılık sektöründe gözlemlenen iyileşme verileri aktarılmaktadır. Türk bankacılık sektöründeki yeniden yapılandırma sayesinde 2008 krizinin olumsuz etkilerinin sınırlı oluşu bu bölümde tartışılmaktadır.

BÖLÜM 1

FİNANSAL KRİZ

İnsanoğlunun yaşamış olduğu yerküre yıllardır krizlere maruz kalmıştır. Meydana gelen krizleri anlamaya çalışan insanlar yeni kuramlar ve kavramlar geliştirmektedirler. Para krizi, finansal kriz, ikiz kriz, döviz krizi, mortgage krizi vb. kavramlar oluşturulmuş ve yüksek ihtimalle bunların devamı da gelecektir.

Genel olarak ortaya çıkan krizlerin oluşma şekline kısaca bakmak gerekirse; Kamu açıkları ve beraberinde kamunun finansman ihtiyaçları yüksek bir seviyedeysen, kamu yöneticileri tarafından üretimin ve tüketime arttırılması için finansman faizleri düşürülmek istenir. Fakat bu uygulama paranın piyasa değerini daha da düşürerek krizi tetikleyecek, hatta ilk başlarda kabul edilmeyen faiz oranı artık birkaç katına çıkmış olacaktır.

1.1. Kriz Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun yapmış olduğu tanımlardan birine göre Kriz: Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen, güç dönem, bunalım olarak açıklanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Dil kökeni olarak aslı yunanca olan kriz kelimesi ‘‘crisis’’ yani ekonomik anlamda karar vermek, tıbbi anlamda ise aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi olarak tanımlanmaktadır (Karabıçak, 2010). Aniden meydana çıkan anlamına gelen kriz kelimesinin sadece ekonomik piyasalarda değil hayatın her safhasında kendini gösterme ihtimali mevcuttur. Literatürde yaygın olarak kullanılan bazı kriz tanımları şöyledir:

Kriz, genel olarak aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan, bazı önsözler belirse bile, önlem alınmasına zaman vermeyecek kadar hızlı gelişen bozukluk olarak meydana gelebilir. Kriz, herhangi bir mal, hizmet, faktör veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının dışında gerçekleşen dalgalanmalardır (Kibritçioğlu, 2001). Bu dalgalanmalar kimi kesim için bir tehdit algısı oluştururken, bazı kesimler için ise krizin diğer bir anlamı olan fırsatları meydana getirebilmektedir. Bu tehlikeli durumu fırsata çevirebilmek, uzman analist veya stratejistlerinin daha kriz meydana gelmeden olabilecek ihtimaller çerçevesinde tedbir alıp, planlarını devreye koyabilmeleri ile mümkündür.

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun kriz demek değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik

biçimde ortaya çıkan ‘*ciddi bir sorun*’ olarak düşünülmelidir. Rutin gelişmeler ve sorunlar kriz değildir (Aktan ve Şen,2002).

Uluslararası piyasada serbestleşme politikası sonucunda küresel rekabet oldukça hız kazanmış ve finansal istikrarsızlık sonucu makroekonomik değişkenler reel kesimi etkilerken, mikro değişkenler ise işletmeler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde bir firmanın başarısızlığa uğraması firmanın geçici nedenlerle cari sorumluluklarını yerine getirememesinden, iflas etmesine kadar uzanan durumları içeren süreci kapsamaktadır (Erol, 2010). Meydana geldiği bölgeyi uzun süre boyunca etkisi altında tutan krizlere de “*buhran*” denilmektedir (Aktan ve Şen, 2001).

İktisadi bilimlerde kriz genel olarak; milli gelirin kısa bir süre içinde önemli bir oranda düşmesi olarak tanımlanabilir. Türkiye gibi, nüfus artışı yüksek, kişi başına düşen milli geliri düşük ülkelerde, asgari büyüme en az % 5 ve üzeri olmalıdır. Aksi takdirde % 5'in altında büyüme, Türkiye için durgunluk sayılacaktır (Cansen, 2005).

Kriz sürecini tam anlayabilmek için krizi türleri ile birlikte incelemek gerekir. Buraya kadar krizin farklı tanımları üzerinde duruldu, bundan sonraki bölümde krizin türleri üzerine çalışmaya devam edilecektir.

1.2. Türk Bankacılık ve Finans Sektöründe Kriz Yönetimi

Türk bankacılık ve finans sektörü için 1990’lı yıllar ve sonrası ekonomik dalgalanmaların fazla yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemlerde bankalar çok yoğun bir şekilde kamu menkul kıymetlerine yatırım yapmış ve yabancı paralar için risk alma yolunu tercih etmişlerdir. Bu aşırı risk alma eğilimi, Türk Lirasının büyük oranda değer kaybettiği 1994 krizi ile ekonomiye ağır maliyetler yüklemiştir. Yaşanan bu krizin sonucunda 1994-2002 döneminde birçok bankaya TMSF tarafından el konulmuştur.

Bu dönemlerde bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin yetkiler farklı kurumlarda bulunmaktaydı. Bu kurumlardan biri olan Hazine Müsteşarlığı; Bankacılık Kanununun uygulanmasından, kanuna ilişkin düzenlemelerin hazırlanmasından, yerinde denetimlerin yapılmasından ve bankalara yönelik idari ve cezai yaptırımların uygulanmasından sorumlu iken, Merkez Bankası da; bankaların uzaktan gözetiminden ve tasarruf mevduatını sigorta eden Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’nun (TMSF) idare ve temsilinden sorumluydular (BDDK, 2012). Bu parçalı yapının ortadan kaldırılması ve sektöre ilişkin tek bir bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurumun kurulmasına karar verilmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmelerin sonucu olarak, 4389 sayılı Bankacılık Kanunu ile Haziran 1999’da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) kurulmasına karar verilmiş ve Kurum

Ağustos 2000’de faaliyetlerine başlayarak bağımsız ve özerk bir kriz yönetimi yapısına kavuşmuştur.

1.2.1. Kriz Yönetimi Hakkında Genel Bilgiler

Kriz anında etkili bir yönetim, işletmenin kazanç ve kayıplarıyla yakından ilgilidir. Yani işletmenin karşı karşıya kaldığı fırsat ve tehlikeler, kriz yönetiminde belirleyici rol oynamaktadır. Fırsat doğuran kriz yönetiminde, muhtemel kazançların azamileştirilmesine çaba sarf edilirken, tehlike ve korku doğuran krizlerin yönetiminde muhtemel kayıplar asgariye indirilmeye çalışılır.

Kriz yönetimi, olası kriz durumuna karşılık, kriz sinyallerinin yakalanarak değerlendirilmesi ve örgütün kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması sürecidir (Can, 1999). Bu tanımdan anlaşılan; Kriz yönetiminin temel amacı, örgütü kriz durumuna karşı tedbirli olmaya hazırlamaktır. Diğer bir ifadeyle, kontrol dışına çıkmış sorunların üstesinden gelebilmek kriz yönetimi olarak tanımlanabilir. Burada yönetimin asıl vazifesi, krizle başa çıkabilmektir. Krizlerin dizginini ellerinde tutabilmek için azim, başarabilmek için de kriz yönetimi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Kriz esnasında, meydana gelebilecek dalgalanmaların ardından nelerin ortaya çıkabileceğini önceden bilmek olanaksızlaşır. Bu sebeptendir ki; bir yönetici sonuç olarak bu bilinmezliklerin ve değişkenlerin çokluğu, dinamizmi ve bütün karmaşıklığı karşısında çok sınırlı bilgiye sahiptir. Etkin yönetici; kriz durumunda etkileme gücünü de kullanarak (Çoroğlu, 2003), mahiyeti altında çalışanlara krizden kurtulma konusunda yol gösterici olmalıdır.

1.2.2. Kriz Yönetimi Stratejileri

Sektörler tarafından bütün önlemler alınmasına rağmen kriz ortamından kaçınılmaz bir hale gelmişse, bu durumlar da işletmenin krizi çözme yaklaşımı içerisinde bulunması, kriz ortamından en az kayıpla çıkmak için gerekli faaliyetlerde bulunması beklenir (Zerenler, 2006). Kriz yönetiminin temel önceliklerinden birisi, ortaya çıkan kriz belirtilerinin sezilerek olası krizi bütünüyle engelleyebilmek olmalıdır.

Kriz yönetimi süreçleri hakkında farklı sınıflandırmalar olsa da temelde beş aşamalı bir süreç içerisinde değerlendirilmektedir.

1.2.2.1. Kriz Sinyallerinin Alınması

Kriz yönetimi yetkililerinden beklenen asıl başarı, sorunu çözebilmektir. Kendisine verilen yetkileri yerinde ve zamanında itidalli kullanarak krizi başarıyla veya az hasarla atlattırması beklenmektedir. Krizler tüm

şiddetiyle ortaya çıkmadan önce erken uyarı sinyalleri gönderir. Kriz sinyalleri, gelmekte olan krizin varlığı ve şiddeti ile ilgili bilgileri içermesinden dolayı, yöneticilerin bu sinyallere karşı son derece duyarlı olmaları gereklidir. Kriz bu sinyallerin takip edilememesi, doğru biçimde değerlendirilmemesi sonucunda ortaya çıkar. Kriz sinyallerinin yakalanabilmesi için, örgütte değişik sinyalleri alabilen çeşitli erken uyarı sisteminin kurulması ve yöneticiler tarafından sağlıklı bir stratejinin izlenmesi gerekmektedir. Bu sistemlerin günümüz bilgi teknolojileri aracılığı ile yapılması, krizin bertaraf edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

1.2.2.2. Krize Hazırlık ve Korunma

İşletmelerin, krizin ilk aşamasında yakaladığı verileri kullanarak tedbirler ve önlemler alabilmesine yardımcı olan sistemlerin kurulması olarak tanımlanabilir. Asıl amaç; krizin ortaya çıkaracağı zararı önlemek, örgüt birimlerini ve çevresini krizin etkilerinden korumaya dönük faaliyetler olduğu söylenebilir.

Kriz belirtilerinin yöneticiye ulaştığı andan itibaren yapılması gereken ilk hazırlık engelleme yöntemidir. Bu yöntemle; kriz problemlerini tanımlamayı, mümkün olduğu kadar etkili ve verimli çözümler bulmayı ve uygulamayı kolaylaştıracak örgüt yapısını oluşturarak en az hasarla atlatmak mümkün olabilecektir. Krizleri engellemek için dış çevrenin sürekli olarak takip edilmesi ve iç çevrenin analizinde işletmenin ne durumda olduğunun sürekli olarak kontrol edilmesi de gerekmektedir.

1.2.2.3. Krizin Denetim Altına Alınması

Yakalanan kriz sinyalleri, krizin önlem ve korunma mekanizmalarını harekete geçirmekte ve üst yönetim bu mekanizmalardan gelen bilgiler doğrultusunda krizi önlemeye yönelik harekete geçmektedirler. Ancak bazı durumlarda erken uyarı sistemleri ile önleme ve koruma mekanizmaları etkili biçimde çalışsa da kriz durumundan tamamen kurtulmak olanaklı olmayabilir. Bu nedenle, üst yönetimin, kriz yönetiminin ilk iki aşamasında elde ettiği verileri kullanarak krizin seyrini izleyerek gerekli önlemleri alması gerekmektedir (Baran, 2006). Bunların yapılmaması sonucunda kriz tüm şiddetiyle kendisini hissettirebilir. Bu bağlamda krizi denetim altına alma yaklaşımı, etkin bilgi toplama sistemlerinin geliştirilerek, krizlerin ortaya çıkış nedenlerinin tespit edilmesi, üstesinden gelebilmek için yapılabilecek faaliyetlerin tümü olarak değerlendirilebilir.

1.2.2.4. Normal Duruma Geçiş

Kriz kontrol altına alındıktan sonra, işletmenin artık istikrarlı duruma getirilmesi gerekmektedir. Kriz döneminde, iletişim bağları zayıflamış, işletmenin iklim ve düzeni bozulmuş olabilmektedir. Bu aşamada öncelik,

durumun en kısa zamanda eski verimli haline getirilmesi ve bozulan yapının yeniden inşası sağlanarak krizin olumsuz etkilerinin giderilmesine çalışılmasıdır.

1.2.2.5. Öğrenme ve Değerlendirme

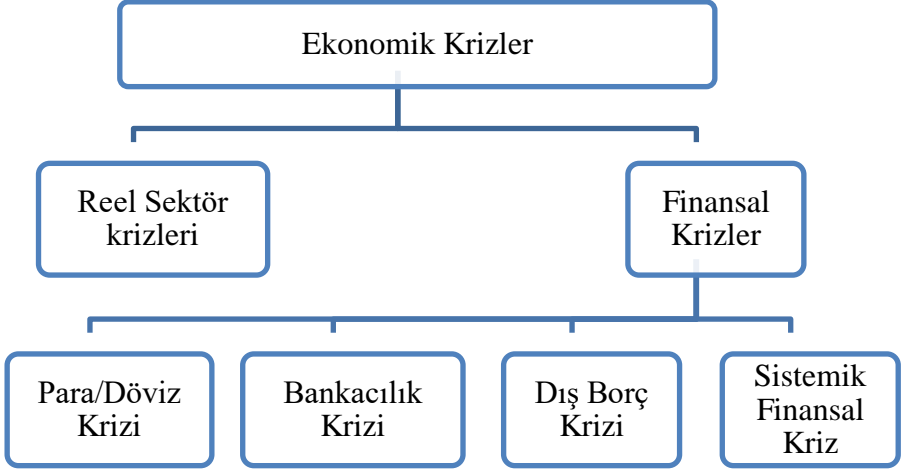
Meydana gelen krizlerin ilerleyen tarihlerde tekrür etmemesi için en önemli aşama öğrenerek, değerlendirerek, ders alma aşamasıdır. Bu aşamada, kriz döneminde alınan kararlar, gözden geçirilerek krizlerin tekrar yaşanmaması için önlemler alınması, hatta krizlerin fırsata çevrilmesi veya yarar sağlanması için raporlar oluşturularak daha sonra oluşabilecek krizlerde rehber olarak kullanılabilir.

1.3. Kriz Türleri

Etkiledikleri sektörler açısından ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutulabilir. Reel krizler, üretimde ve/veya istihdamda önemli daralmalar şeklinde ortaya çıkarlar. Finansal krizler ise ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşleridir (Delice,2003). Genel olarak finansal kriz ve reel sektör krizi her ne kadar birbirlerine benzeseler de, bu iki kriz türünün meydana gelmesi durumunda farklı kesimler mali olarak bir buhran ve kayıp içinde olacaklardır.

Her iki tür krizin de sebep ve sonuçları incelendiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşırız. Finansal kriz finans sektörü içinde yaşansa da, genişlemesi hâlinde sonuçları itibariyle reel sektörde bulunan kesime de etki edebilmektedir (Kandemir ve Özdemir, 2009). Finansal piyasa ile reel sektör piyasası ayrılmaz bir bütündür. Dolayısı ile hangi piyasa da bir durgunluk ve kötüleşme meydana gelirse, kötü gidişatın büyümesi ve kontrol edilemez hale geldiğinde diğer piyasayı da etkisi altına alacaktır.

Kriz türleri krizin etkileyeceği piyasa göre farklılıklar gösterebilmektedir. Genel olarak etkileyeceği piyasa da finans mekanizmasının sağlıklı çalışmasını engelleyerek bir panik havası oluşacaktır. Bu panik ortamında fiyatlarda artış meydana gelmesi ve ekonomik faaliyet hacminin aşırı daralması ile sonuçlanabilecektir.

Şekil-1: Ekonomik Kriz Türleri (Kaynak: Delice, 2003).

Reel sektör piyasası genellikle, mal ve hizmet ticaretine dayanan bir piyasadandır. Reel sektörden ayrılan finansal piyasalar ekonomik faaliyetlerin sağlıklı yürütülebilmesi için gerekli olan fonları sağlayan aracı piyasalardan oluşmaktadır. Finans sektörünü reel sektörden ayıran farklardan biri; bu sektörde bulunan yatırımcıların temel amacı karlarını maximize etmek istemelerinden dolayı rekabet ortamı daha yüksektir. Diğer bir önemli husus; finansal sektör, reel sektöre fon sağlama işlevini yürütmektedir.

Bir gelişmenin ekonomik kriz olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle ekonomik aktivitelerin tümünü etkilemesi ve çok boyutlu olması gerekir. Kriz ortamında geleceğin ne olacağı konusunda belirsizlikler vardır. Çünkü ekonomik göstergeler belirsizdir. Bu belirsizlikler nedeniyle ekonomik aktörler rollerini yerine getiremezler ve ekonomide daralma yaşanır. Bu durum uzun süre devam ederse ekonomi çöküş içine girebilir. Ekonomik krizler ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde negatif etkiler yaratırlar. Ekonomik krizler ülkelere hem ekonomik hem de sosyal maliyetler yüklerler ve uluslararası parasal sistemin istikrarını tehdit ederler (Keskin, 2004).

Bir ülke ekonomisinin finansal krizle karşılaşmakta olduğunun sinyallerini veren en önemli göstergeler şunlardır (Gerek, 2009):

- Uluslararası rezervlerin azalması
- Yerli paranın değer kazanması
- Kredi genişlemesi
- Enflasyon ve dolayısıyla reel ücretlerin yerinde sayması ya da azalması
- Dış ticaret dengesinin bozulması
- İhracat performansında düşüş
- Para arzında ve kamu açıklarında artış

- İşyerlerinin kapanması ve dolayısıyla işsizlik oranlarının artması
- Sermaye girişinin azalması ya da eksilere düşmesi olarak sayılabilir.

Finansal krizlerin yaşanmaması için, hangi konularda ne tür tedbirlerin alınması gerektiği, ne tür denetimlerin yapılması gerektiği ve bu tedbirler ile denetimlerin kimler tarafından hazırlanıp yapılacağına iyi analiz ve tespit edilip bu konular hakkında uzman kişilerle çalışılması gerekmektedir.

Tablo-1: Kriz öncü göstergeleri

Kategori	Kavram	Ölçü
Makro ekonomik göstergeler	-Dış dengesizlik/reel kurda aşırı değerlenme, -Rezerv yetersizliği, -Kredilerin aşırı genişlemesi, -Reel ekonomide yavaşlama.	-Reel döviz kuru trendinden sapmalar, -Cari işlemler dengesi/GDP -İhracat artış oranı -M2/Rezervler, seviye -M2/Rezervler, artış oranı -Rezervlerin artış oranı -Reel yurtiçi kredilerde artış oranı -Sanayi üretimi artış oranı -Reel GDP artış oranı
Sermaye akımı göstergeleri	-Varlık fiyatlarında dalgalanmalar, -Parasal katılık, -Akımların tersine dönme ihtimali, -Borçlarda patlama, -Kısa vadeli borç, -Sermaye akımlarının birleşimi	-Borsa performansı artış oranı -Reel faiz oranı -LIBOR -Banka varlıkları/GDP, artış oranı -Kısa vadeli borcun rezervlere oranı -Kümülatif direkt olmayan akımlar/GDP -Portföy akımlarının sermaye akımları içindeki payı
Finansal kırılma göstergeleri	-Sermaye yeterliliği, -MB' nin Kurtarmaları, -Bankalara olan güven, -Bankaların mevduatlarını mobilize etme kabiliyeti	-Banka rezervleri/ Toplam banka varlıkları -MB' nin bankalara verdiği kredi/ toplam banka borçları -Banka mevduatı / M2, seviye -Banka mevduatı / M2, artış oranı -Verilen borçlar / Mevduat, seviye -Verilen borçlar / Mevduat, artış oranı

Kaynak: Karakayalı, 2011.

Finansal krizin göstergeleri Bakkal ve Alkan (2011)' a göre;

- Reel kurun aşırı değerlenmesi,
- M2² para arzının uluslararası rezervlere olan oranında artış,
- Cari açıkların milli gelire (GSMH) oranında aşırı yükselmeler gelmektedir.

Ekonomik krizler özellikle gelişmesini tam olarak tamamlamamış, gelişmekte olan ülkelerde kendisini göstermektedir. Bunun temel sebepleri aşağıdaki maddeler olarak sıralanabilir.

- Globalleşme,
- Uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması,
- Dış ticarete serbestleşme,
- Yeni oluşan büyük pazarlar ve
- Sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyeli (Aktan ve Şen, 2002)

1.3.1. Finansal Kriz:

Finansal krizden bahsedebilmek için öncelikle bir finansal sistemin olması gerekmektedir. Finansal sistemin olmadığı yerde finansal krizden bahsetmek de mümkün değildir. Akdiş (2000)' e göre Finansal sistem; Ekonomideki fonların arz ve talebini dengeleyen, fonları zaman, miktar, vade ve kişiler bakımından kullanılabilir duruma getirme fonksiyonunu üstlenen bir sistemdir. Böylelikle fertlerin tasarrufları yatırımlara kanalize edilmektedir. Bu sistemi oluşturan kuruluşları ise bankalar ve banka olmayan mali aracı kuruluşlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerde en büyük fon talep eden kurum, kamu borçlarının yüksek olmasından dolayı devlet hazinesidir. Finansal aktivitelerin ve karlılığın bol olduğu yerlerde finansal sistem devreye girmekte ve fon talep edenlerin ihtiyaçlarını fon fazlası olan yerlerden temin ederek, sistemin sağlıklı çalışmasına aracı olmaktadır.

Finansal piyasalarda ortaya çıkan sorunların finansal kurumların performansını olumsuz yönde etkileyerek tüm ekonomiye yayılması sonucu, ödeme sistemlerinin bozulması ve kaynakların etkin dağılımını engellediği görüşü yapılan araştırmaların sonuçlarındandır (Işık ve diğ., 2004). Finansal krizler sadece üretici ile devlet arasında sorun teşkil etmemekle birlikte, hükümetin sağlıklı çalışmaması, tüketicilerin alım güçlerinin düşmesine ve ekonomik faaliyetlerin de sekteye uğramasına sebep olabilmektedir.

Finansal istikrar, finans kavramının ve finansal sistemin farklı yönlerini (altyapı, kurumlar ve piyasalar) içine alacak şekilde geniş bir kavramdır. Bu kavram, kamu politikalarını da kapsamaktadır. Nitekim devlet, gerektiğinde

² M1= Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat (TL, YP)

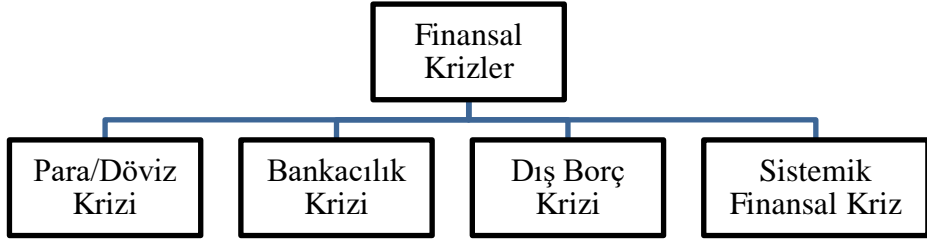
M2= M1 para arzı tanımına vadeli mevduat hesaplarının eklenmesi ile oluşmaktadır.

piyasalardan borçlanır ve bir yandan parasal istikrarı sağlamak için para politikası araçlarını kullanarak diğer yandan da mali disiplini sağlamak için maliye politikası araçlarını kullanarak piyasalarda işlem yapar (Şimşek, 2008).

IMF (2002)'in hazırlamış olduğu rapora göre finansal krizler;

- a) Meydana geldikleri sektöre göre; özel/kamu ve bankacılık/şirket krizleri,
- b) Dengesizliklerin yapısına göre; cari hesap/bütçe dengesizlikleri ve stok dengesizlikleri ya da varlıklar/yükümlülüklerin uyumsuzluğu
- c) Finansmanın vadesine göre likidite krizi ve borç ödeyememe krizi şeklinde sınıflandırılabilir.

Finansal krizler temel olarak 4 başlık altında açıklanabilir.

Şekil 2: Finansal Kriz Türleri (Kaynak: Delice, 2003)

Finansal krizlerin 4 başlık altında ayrılması: ulusal ve uluslararası piyasalarda, farklı finansal yapıların olması ve bu yapıların her birinin krize farklı tepkiler vermesi sonucu, krizlerin farklı alanlara yayılmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerin finansal olarak ciddi farklılıklar mevcuttur. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde enflasyon oranları düşük seviyelerde ve istikrarlı iken, gelişmekte olan ülkelerde yüksek ve değişken enflasyon oranları söz konusudur.

Gelişmiş ülkeler güçlü paralara sahip olduklarından borçları yerli para cinsinden ve uzun vadeli alınmakta iken gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli borçlanma çok riskli olduğundan kısa vadeli borçlanmayı tercih etmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek enflasyon ve yerli para değerlemesi riskli olduğu için güçlü yabancı paralarla borçlanma yapılmaktadır (Doğanlar ve diğ., 2007). Tehlikenin hissedilebilmesine rağmen ülkelerin bu riskli borçlanmalarla nakit bulma faaliyetlerine girişmeleri finansal krizlerin meydana gelmesine zemin hazırlayacaktır.

Finansal krizlerin oluşum aşamalarına bakılırsa ilk olarak şirket bilançolarında finansal bozulmaların meydana gelmesi ile başlayan süreç, olayların daha da büyümesi ile finansın ödeme aracı olan para/döviz krizine dönüşecektir. Sonra 2. aşama olan aracılık işlerini yapan, mevduat toplayarak kredi veren kurum olan bankacılık krizine dönüşecektir. Daha sonra 3. aşama olan ülke sınırlarını aşarak dış borçların ödenememesi durumu ortaya çıkacak ve dış borç krizi patlak verecektir. En son basamakta ise artık uluslararası yıkım başlamış olmakla birlikte sistemik finansal kriz ortaya çıkacaktır.

1.3.1.1. Para Krizi/Döviz krizi

Para ve para yerine geçen finansal yatırım araçlarının mübadele aracı olarak kullanılması yapılan ticaretin gelişmesi ve genişlemesinde önemli bir yer tutmaktadır. Para krizinin oluşumu esnasında gözlenen ilk hareket genellikle faizlerde sıçrama ve merkez bankalarının döviz rezervlerinde erimenin meydana gelmesidir.

Para benzeri araçların çıkmasında ki temel sebep, yüklü miktardaki ulusal milli paranın veya yabancı paraların fiziksel olarak taşınma esnasında yaşanan zorlukların ortadan kaldırılması ve ödemeyi sağlayan ürün çeşitliliğinin arttırılmasıydı. Bir ülke parasına yapılan spekülative saldırıya bağlı olarak, ülke parasında önemli ölçüde resmi otoritenin devalüasyona gitmek zorunda kaldığı, ülke parasının önemli ölçüde değer kaybettiği, ülkenin büyük ölçekli uluslararası rezervleriyle veya faizlerde keskin bir artışla parasını savunmaya çalıştığı krizdir (Oktar ve dalyancı, 2010).

Para krizi, bir ülke parasına güvenin kaybolması dolayısıyla spekülative fonların ülkeyi terk etmeye başlaması ve Merkez Bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde de tanımlanabilir (Seyidoğlu, 1999). Fonların ülkeyi terk etmesi ve parlamentonun alması gereken ekonomik kararları, alamadığı her an döviz krizinin giderek derinleşecek olması ve devalüasyonun daha yüksek oranlı olması, faiz artışı ve rezerv kayıplarını beraberinde getirmesi muhtemel olacaktır.

Parasız (2003)' in yaptığı tanıma göre ise para krizi; yatırımcıların o ülkenin parasına olan güvenini kaybetmesi dolayısıyla spekülative fonların ya da sıcak paranın ekonomiden çıkmaya başlaması ve Merkez Bankasının tüm müdahalelerine rağmen mevcut kurun düzeni sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi olarak tanımlanmıştır. Temel olarak son 30 yıl içinde yaşanan para krizlerine baktığımızda ana unsur olarak ulusal paradan kaçınma, sermaye hareketliliğinin yüksek olması ve ulusal sınırlar dışına paraların çıkarılarak diğer ülkelerde yatırıma yönelmesi dikkat çekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda para krizinin meydana gelmesi ile birlikte bankacılık krizi yaşanmaktadır. Dolayısı ile bazı ekonomistler para ve

bankacılık krizini bir görüp ikiz kriz diye adlandırmaktadırlar. Para krizi, genel olarak uluslararası literatürde döviz krizi olarak da tanımlanabilmektedir. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerdeki para krizleri, ödemeler dengesi krizleri diye adlandırılarak, dikkatler döviz rezervi azalmalarına çekilirken, esnek kur sistemi uygulayan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilerek, dikkatler rezerv azalmaları yerine kur değişmelerine çekilmiş olmaktadır (Kibritcioğlu, 2001).

Özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden yerel para ile birimlendirilmiş aktiflerden, yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldırı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluşur (Delice, 2003).

Para krizinin nasıl oluştuğuna bir örnek vermek gerekirse, devalüasyon olacağı inancıyla hareket eden tasarruf sahipleri, paralarının değer kaybedeceğini düşünerek, yüksek faiz oranı talep edeceklerdir. Bu da var olan borç yükünü arttırarak devalüasyonu hedefleyecek, ücret düzeylerini öyle yüksek tespit edeceklerdir ki, maliyet artışları ülke sanayisinin uluslararası alandaki rekabet gücünü kaybetmesine sebep olacaktır. Bu gücün yeniden kazanılabilmesi için devalüasyon yapmak gerekecektir. Ayrıca yüksek belirlenme zorunluluğu doğmuş olan kısa vadeli faiz oranları, hükümetin nakit akışı ile birlikte üretim ve istihdam düzeylerini de düşüreceklerdir (Akdiş, 2000).

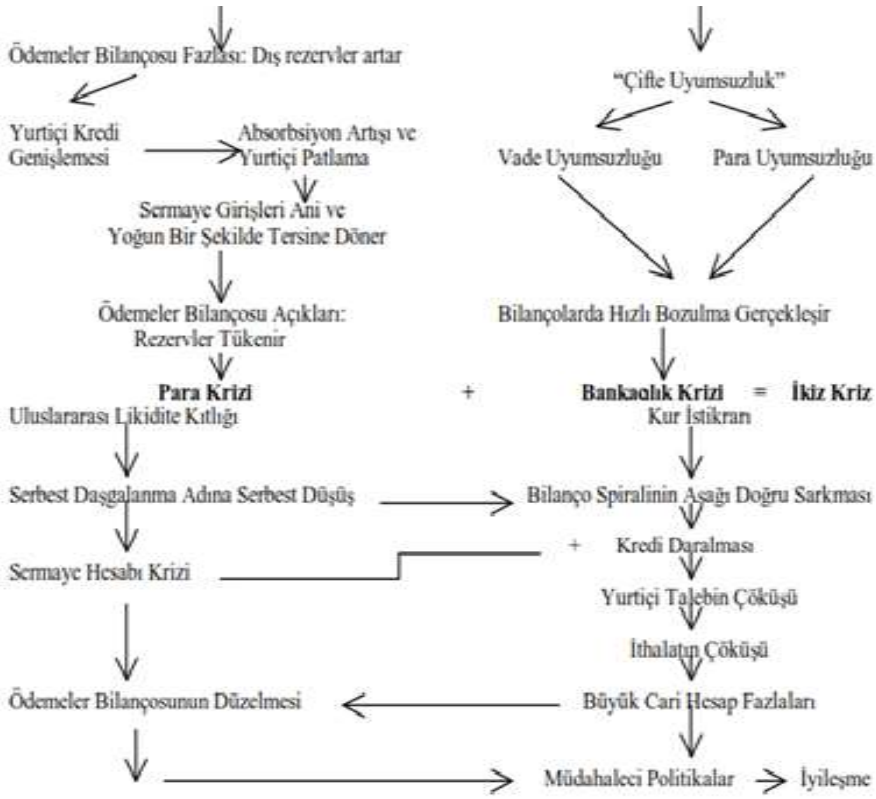
Para krizi ile birlikte, spekülasyon fonların ülkeyi terk etmesi ve hükümetlerin, almaları gereken ekonomik kararları geciktirdikçe döviz krizinin daha da derinleşeceği böylece daha yüksek orantılı bir devalüasyon, faiz artışı ve/veya rezerv kayıpları ile sonuçlanabilmektedir. 1990'lardan sonra ortaya çıkan para krizlerinin büyük bir kısmında krizi tetikleyen unsur yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmaktadır (Sarıpınar ve Suna, 2009). Daha eski tarihlere bakıldığında ise: 1920'den günümüze kadar geliştirilen konjonktür teorileri incelendiğinde meselenin özü sadece para ile değil aynı zamanda üretim kaynaklarından ve ekonomik faaliyetlerden de etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik faaliyetler başlangıçlarından bu yana günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık ritimler izlemektedirler. Tarımsal üretim, hava koşullarındaki öngörülemeyen değişimlerin etkisini engelleyecek teknikler kullanılmadığı ölçüde önem kazanmakta ve aynı ölçüde rastlantılara bağlı olmaktadır. Böylece, tarımsal faaliyetlerin başlangıcından 19. Yüzyılın başına kadar, bugünün sanayileşmiş pek çok ülkesi, "tahıl krizleri" denilen çok özel bir kriz türü yaşamışlardır. Kuraklık, özellikle tahıl üretimini hızla düşürerek

kıtlığa, açlığa ve fiyat artışlarına neden olmuştur (Yılmaz ve diğ., 2005). Tahıl krizi sonucunda üreticilerin hem gelirlerinde bir azalış meydana gelmiş hem de ekonomik faaliyetlerde bir daralmaya sebep olmuştur. Yetersiz üretim sonucunda kıtlık başlamış, dayanaksız tüketim mallarının fiyatı aşırı yükselmiş beraberinde paranın değeri de aşırı düşüş göstermiştir.

Döviz kuru olarak bilinen para krizinin bir diğer tehlikesi şöyle açıklanmıştır: Yurt içi kredilerin para talebinden daha hızlı büyümesi döviz kuru üzerinde baskı oluşturacak ve merkez bankasının döviz rezervleri, kritik bir seviyeye düştüğünde spekülâtif saldırıya yol açacaktır. Böylece bu saldırı uluslararası rezervleri birdenbire tüketmekte ve hükümeti ya devalüasyona ya da döviz kurunu serbestçe dalgalanmaya bırakmaya zorlamaktadır (Varlık, 2002). Serbest döviz kuru sistemine sahip bir piyasanın cari hesapları fazla verse bile milli parası değer kaybı ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bunun nedeni ekonominin sahip olduğu kısa dönem özel ve kamu borçlarının, uluslararası rezervlerinden fazla olması yani o ülke ekonomisinin dış borç geri ödemelerini karşılayacak düzeyde uluslararası rezervinin olmamasıdır (Özer, 1999).

1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin, büyük bir kısmında krizin tetiğini çeken unsur, yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmuştur. Teorik olarak, sermaye akımlarındaki bir tersine dönme para krizlerini başlatabilir ve dış finansman kaynaklarının tükenmesinden dolayı cari hesap açıklarında bir azalmayı beraberinde getirebilir (Delice, 2003). Sermaye hesabı krizlerinin en önemli iki bileşeni, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içerisinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olmasıdır. Bu iki durum birlikte para ve bankacılık krizlerine yol açmaktadır. Söz konusu krizlerin oluşum aşamaları genel olarak aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil-3: Sermaye Hesabı Krizi ve Kredi Daralması Arasındaki Nedensellik Bağları
(Kaynak: Yoshitamo Masaru and Sayuri Shirai, 2000)

Kibritçioğlu (2001) döviz krizleri ya da diğer yazarlarca para krizlerinin belirleyicileri olarak şu beş grubu belirlemiştir:

- 1) Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- 2) Finansal altyapının yetersizliği,
- 3) Ahlaki risk ve asimetrik enformasyon olgusu,
- 4) Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve önsüzleri
- 5) Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Yukarıda belirtilen bu sebeplerden bir veya bir kaç bir araya geldiğinde ekonomi yönlendiricileri tarafından yerel paradan dövize karşı bir kaçış başlatılır. Bu esnada Merkez Bankası rezervleri hızla erimektedir ve bir politika

uygulanması gerekmektedir. Bu esnada, hükümet veya Merkez Bankası yetkililerince para politikası ve /veya maliye politikası ve/veya ikisi bir anda uygulamaya konması gerekir ki döviz endeksi dengelensin ve yerel paradan kaçış durdurulsun. Bu yerel paradan dövize kaçışı önlemek için maliye politikasından çok para politikası olarak devalüasyon, faizlerin yerel para için yükseltilmesi veya her ikisi aynı anda yapılabilir. Bu açıdan, acil önlem paketinde para politikası hızlı bir önlem olarak görülebilir. Maliye politikası araçları ise krizin sebeplerine bağlı olarak kullanılabilir (Bilge, 2009). Ulusal milli paranın değerini korumak merkez bankasının asli vazifeleri arasında bulunan en önemli hususlardan biridir. Gelecekte olması beklenen devalüasyon karşısında para biriminin değerini korumak için hükümetler her türlü tedbiri almak zorundadırlar.

Hükümette, var olan pariteyi sürdürmenin maliyeti ile pariteyi değiştirmenin maliyeti arasında, değiştirme yönünde bir ağırlık olduğunda, ilerde devalüasyon yapılma olasılığını gören spekülâtörler ulusal para aleyhine kısa pozisyon alarak, olası devalüasyonun vaktinden önce gerçekleşmesine yol açmaktadırlar. Böylece, sabit döviz kurunu sona erdirecek olan kriz, bu sonucu zorunlu kılacak iktisadi nedenler tam olarak oluşmadan bile ortaya çıkabilir ve sistem çökebilir (Yurt, 2000). Sistemin sağlıklı işleyebilmesi için bazı tedbirlerin yetkili makamlar tarafından alınması gerekecektir. Bu tedbirleri almakla görevli olan kurum Merkez Bankasıdır. Uygulayacağı politikalar sonucunda para arzını arttırıp, faiz oranlarını düşürmeye çalışmalıdır. Böylece yerli paranın değeri düşmeye başlayacak, krizin olmadığı veya yerli paranın kıymetli olduğu konvertibl paralara sahip olan ülkelere ihracat artacak, bu bağlamda ülkemizde yatırımlar artacaktır. Ters bir durum meydana gelirse eğer, yani para arzının kısılması sonucu, faiz oranları artacak ve yatırımlar azalacaktır. Dolayısı ile ithalat artıp ihracat azalacak ve dış ticaret açığının artmasına sebep olacaktır. Bunun sonucunda milli para diğer ülke para birimlerinin karşısında değer kaybedecektir.

Yapılan bu yanlış uygulamalar arasında bulunan diğer bir önemli problem ise hükümetin uyguladığı gevşek maliye politikasıdır. Yine Türkiye gibi enflasyonla mücadele etmiş, gelişmekte olan ülkelerde başkalarının bastığı paralar yaygınlaşmaktadır. Çünkü fiyatların artmasıyla beraber cebimizde bulunan yerli paranın değeri düşmekte, mal ve hizmet alım gücü azalacaktır. Bu durum da dolarizasyon³ denen olgu meydana çıkacaktır (Altunöz, 2012). Bu olasılıklar ışığında, eğer önlemler alınıp, yetkili makamlar tarafından yapılacak uyarılar tam olarak uygulanırsa, içinde bulunulan tehlike sonucunda, para/döviz

³ **Dolarizasyon:** Bir ülkedeki yerleşiklerin değişim aracı, hesap birimi ve değer biriktirme aracı olarak kendi ulusal paraları yerine yabancı para kullanmalarıdır. Tam dolarizasyon, bir ülkenin ulusal parasını tamamen terk edip, yabancı para birimini resmi para birimi olarak kabul etmesidir. Kısmi dolarizasyon; bir ülkede ekonomik birimlerin, yüksek enflasyon ve belirsizlik ortamında ulusal paranın olası değer kaybından korunmak amacıyla, ulusal para cinsinden finansal varlıklar yerine yabancı para cinsinden finansal varlıkları seçmeye başlamasıyla ortaya çıkmaktadır (Altunöz, 2012).

krizinden az hasarlı kurtulmak mümkün olabilecektir. Aksi takdirde yapılan uyarılar dikkate alınmaz veya yanlış uygulanırsa istenmeyen durumlar ortaya çıkacaktır.

1.3.1.2. Bankacılık krizi

Bankacılık krizi, para/döviz krizinin aşılammaması ve olumsuz havanın daha da büyümesi ile ortaya çıkar. Para/döviz krizini bankacılık krizinden ayıran fark ise para krizleri kısa, bankacılık krizleri daha uzun süreli olmasıdır. Para krizinin oluşmasıyla beraber, her geçen sıkıntılı günler, ödenemeyen krediler artacak, reel sektör küçülecek ve bu sıkıntılı duruma düşmek istemeyen mevduat sahipleri hesaplarını boşaltmaya başlayacak. Böylece likidite sıkıntısı ile birlikte bankacılık krizi ülkelerde doğmuş olacaktır.

Özellikle Ticari bankaların borç vadelerinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde, likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade eder. Yani bankacılık krizleri fiili veya potansiyel banka mevduat çekilmeleri, bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemeye zorlanmasının teşvik ettiği banka iflasları olduğunda ortaya çıkar (Evranoş, 2012). Finans sektöründe yaşanan sorunların artması ile krizler tetiklenmiş olacaktır. Yaşanan sorunların başlıcaları, tahsili gecikmiş alacaklar ve geri dönmeyen kredilerin artış göstermesi söylenebilir. Alacakların tahsil edilemeyişi ile birlikte bankaların bilançolarında da uyumsuzluk oluşarak likidite riskine sebep olacaktır. Likidite riski yüksek olan, dövizde aşırı borçlanan/borç veren, öz kaynakları yetersiz olan bankacılık, ekonomik krizin meydana gelmesi için en uygun ortamın oluşmasına sebep olacaktır.

Bankacılık krizi ile ilgili olarak yapılabilecek bir diğer tanıma göre ise; Mali güvenin kaybolması, dolayısıyla tasarruf sahiplerinin mevduatlarını çekmek için, bankalara hücum etmeleri veya başka bir nedenle bankaların yükümlülüklerini karşılamada yetersiz kalması nedeniyle, kamu otoritesinin söz konusu bankaların faaliyetlerine son vermesidir (Yıldırım, 2006). Borçlu ile alacaklılar için aracı konumunda bulunan bankalar, vade ve kredi arasındaki uyumsuzluğun, alacaklı kişi veya kurumlar arasında da yaşanması, aktif/pasif dengesini bozacak, böylece bankaların bilanço sorunu ile birlikte bankacılık krizi patlak verecektir.

Mali gücünü kaybederek batma noktasına gelen ya da gelme olasılığı bulunan bankalar, yükümlülüklerini/borçlarını, çevirme özelliklerini kaybettiği veya devletin büyük ölçekli müdahalelerle destek vermek zorunda kaldığı bir durumda, özellikle bu etkenlere bağlı olarak, bankacılık sektörüne olan güvenin azalması çok önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Çeviş,2005). Böylece bankalara müdahale edilmek zorunda kalınacak, birleşmelere

zorlanacak, devletleştirilmesi, tavsiye edilerek TMSF'ye devredilmesi veya önemli miktarda mali destekte bulunulması bankacılık krizlerinin sonuçları olarak önümüze çıkacaktır.

Yıldırtan (2006)'a göre bankacılık krizini oluşturan nedenleri 4 madde halinde sıralamak mümkündür.

Bankacılık Krizlerinin Nedenleri:

- 1. Makroekonomik Şoklar:** Faiz oranlarındaki ani yükselişler, kısa süreli borçları uzun süreli krediye çeviren kurumları cezalandırmıştır. Ekonomik yavaşlama ve ekonomik faaliyetlerin gerilemesiyle fon talep edenlere verilen kredilerin geri ödemelerinde sorunlar başlamış ve bankalar üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır.
- 2. Daha Riskli Faaliyetler:** Bankacılık faaliyetlerindeki riskler son yıllarda artmıştır. Özellikle yasal düzenlemelerin gevşetilmesi önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır.
- 3. Daha Yoğun Rekabet:** Rekabet iki cephede artmıştır. Birincisi bankalar arasında artan rekabet, ikincisi bankaların mali sektördeki hâkim konumları diğer mali kurumların genişlemesi ile birlikte önemli ölçüde değişmiştir.
- 4. Kötü Yönetim:** Veriler bankacılık krizlerinde iyi yönetilmemenin ve suistimalin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Farklı bir görüşe göre ise bankacılık krizinin patlak vermesine neden olan olay döviz kurunun önlenemez yükselişidir. Döviz kurunda yaşanan krizin büyümesi dolaylı olarak bankalara da etki edecektir. Kurun artması ile beraber TL değer kaybedecek ve böylece bankaların sermayeleri erimeye başlayacaktır. Dolayısıyla bankalar açtıkları kredilerin bir kısmını geri çağırarak ve hatta yeni kredi vermeye bile sıcak bakmayacaktır. Ayrıca şirketlerin de zor duruma düştiklerini gören bankalar, açtıkları krediler için ek teminat isteme yoluna başvurarak şirketlerin de zor duruma düşmesine neden olacaktır.

Kısa süreli bir kriz olmasına rağmen döviz krizi engellenemez ise bankacılık krizine dönüşecektir. Coşkun (2001), konuyu 2 madde halinde açıklamaktadır.

- 1) Kriz öncesi dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi terk edilmeden önce spekülasyon saldırıları sonucu uluslararası rezervlerin büyük ölçüde kaybolması, para stokunda ve kredi arzında ani düşüşlere yol açabilmektedir. Azalan kredi hacmi üretim üzerinde olumsuz etki yaratabilecek ve geri dönmeyen kredilerin artması bankacılık krizleriyle sonuçlanabilmektedir.**
- 2) Döviz krizi ile birlikte gelen ulusal paranın aşırı değer kaybı sonucunda, bankalar arasında büyük miktarlarda olan ve kur riskine karşı korunmamış döviz cinsinden borçların geri ödenme problemleri**

ortaya çıkmaktadır. Bu problem ise, bankacılık sisteminin zayıflamasına neden olacak ve kriz meydana gelecektir.

Bankacılık krizlerinden etkilenecek ülkelere baktığımızda en fazla sancıyı çekenler, mali yapıların gevşek olması, gelişmişliklerinin yeterli seviyede olmadığı ve sermaye yeterliliğini düzeltmemiş bankaların bulunduğu gelişmekte olan ülkeleri görmek mümkündür. Bankacılık sektörünün ekonomi ve dolayısıyla milli gelir üzerindeki olumsuz etkileri, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha fazla hissedilmiştir. Gelişmiş ülkelerde, bankacılık krizlerinin milli gelir üzerindeki etkisi %10'un altındayken, bu oran gelişmekte olan ülkelerde %10'un üzerindedir. Krizlerin ardından banka bilançolarının maliyetinin düzeltilmesi incelendiğinde; banka bilançolarının düzeltilmesinin maliyetinin GSYİH'ya oranı Tayland'da % 42, Endonezya'da % 36, Kore'de % 20, Malezya'da ise % 21 olarak gerçekleşmiştir (Kaplan, 2002).

Türkiye sınırları içerisinde ise, finans sektörü alanında geçmişte yapılan hatalar, yakın zamanda meydana gelen ve istenmeyen sonuçlara mahal veren krizler, sektörde bulunan ve belirli ilişki içinde olan sermaye sahipleri, mevduat sahipleri, kanun koyucular, düzenleyiciler ve piyasa yapımcıları gibi grupların, organizasyonların, risk yönetim, politika ve prosedürleri üzerinde daha şeffaf ve sorumluluk sahibi olmaları talebini gündeme getirmiştir.

Bankacılık sektörünün en temel sorunlarından olan vade uyumsuzluğu, ekonomik ve siyasal belirsizliğin yanı sıra aracılık işlevindeki bozulma, kamu kesimi finansman ihtiyacının finansal piyasalar üzerindeki baskısı gibi nedenlerle kronik bir hal almıştır. Bu yapısal sorunların yanı sıra, bankacılıktaki düzenlemelerin kapsamının ve etkinliğinin yetersizliği, özellikle risk ve kurumsal yönetim uygulamalarında zayıflık, bankacılık sisteminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı aşırı duyarlı hale gelmesine yol açmıştır (BDDK, 2010).

Finans sektöründe faizlerin yükselmesi, yatırım tercihlerini azaltarak, vadeli mevduat taleplerini arttıracaktır. Karsız çalışan sermaye yapılarını ortaya çıkaracak, hem yatırımlar azalacak, hem faizden kaynaklı iradi işsizlik artacak hem de sermaye değersizleşecektir. Bankacılık sektöründe oluşturulan uzun vadeli ve iyimser balon krediler piyasanın işleyişini böylece bozacaktır.

Bankacılık krizinin yaşanmaması için bankaların yükümlülüklerinin yerine getirildiğinin denetlenmesi, hükümetin başarısızlığı önleyici tedbirler alması, fiili ve potansiyel başarısızlıklara mahal verilmemesi gereklidir. Bazen gözden kaçabilecek olan aşırı iyimserlik ve içgüdüsel davranışlar sonucu detaylı analiz ve istihbaratların yapılmaması sonucu bol keseden verilen kredi patlaması da krize ön ayak olabilmektedir.

1.3.1.3. Dış Borç krizi

En basit tanımıyla; Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumudur. Özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkarlar (Delice, 2003). Buna sebep olan ise finansal serbestleşmenin oluşması ile beraber tasarruf ve yatırımlar uyumsuz ikili haline gelmiştir. Böylece büyük bankalar yurtdışından bol keseden sendikasyon⁴ kredileri alarak itibar kazandıklarını zannetme hatasına düşerler. Artık günümüzde sendikasyon kredi başvurusu onaylanan bankalar günlerce bu durumu haber yapmaktadırlar. Bu şekilde yapılan haberlerde uluslararası piyasada sağlam ve güvenilir olduklarını gösterme çabası içine girmektedirler. Alınan bu krediler ulusal pazarda tekrar fon talep edenlerin ihtiyaçlarını gidermek için, kredi olarak verilmektedir. İlerleyen zamanlarda vermiş oldukları kredilerin geri dönüşlerinde aksaklık meydana gelirse yurtdışından alınan dış borç ödenemeyecek, böylece dış borç krizi doğmuş olacaktır.

Çalışkan (2003)' a göre; dış borç krizlerinin özelliklerine baktığımızda genel olarak aşağıdaki maddeleri sıralamamız mümkündür:

1. Dış borçların geri ödenmesinde yaşanan güçlük geçici bir süreçtir.
2. Ülke borçlarını geri ödemeye muktedir olduğu halde yükümlülüklerinden kaçınmak istiyor olabilir. Ülke kıt kaynaklarını yatırım ve üretim gibi alanlara tahsis edip, bunun cezai yaptırımına katlanmak suretiyle, geri ödemelerini askıya alabilmektedir. Bu durum “kıt kaynakların öncelikli alanlara tahsis ve tercihi” olarak da değerlendirilebilir.
3. Dış borç krizi borçlu ülkenin beyanı ile başlamaktadır.
4. Bir ülkede başlayan likidite krizi global anlamda finansal sisteme önemli zararlar verebilirken, dış borç krizine düşen bir ülkenin sadece alacaklıları bundan olumsuz etkilenmektedir.

En fazla etkisini hissettiren ve dış borç krizi kavramının oluşturulmasına sebep olan kriz ise 1974 yılında yaşanan petrol krizidir. Petrol üretiminin düşmesi ve ihracatın azalması nedeniyle, faiz oranlarında artışlar başlamış, Faiz oranlarındaki artışları hammadde fiyatlarındaki düşüşler izlemiştir. Böylece mübadele oranları gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişmiş ve söz konusu

---

⁴ Sendikasyon kredileri, bir bankanın liderliğinde iki ya da daha çok banka tarafından ortaklaşa verilen krediler olarak ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, bir grup bankanın bir kredinin aracılık yüklenimini üstlenmesidir. Aracılık yüklenimini tek bir bankanın üstlenmemesi, verilecek kredi miktarının çok büyük olması ve riskin dağıtılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Sendikasyon yolu ile sağlanan krediler genellikle 5-7 yılı kapsayan vade yapılarındadırlar. Türkiye’de ise vade yapısının 1 ila 2 yıl ile sınırlı olduğu görülmektedir (TCMB, 2005).

ülkelerin ihracat gelirlerinde önemli düşüşler yaşanmıştır. Bu durum ülkelerin borçlarını ödemelerini daha da zorlaştırmıştır. 1982 yılında Meksika'nın dış borç servisini askıya aldığı ilan etmesiyle kriz patlak vermiştir. Aynı yılın sonuna kadar 34 gelişmekte olan ülke dış borç servisi yükümlülüğünü yerine getirememiştir (Sönmez, 1998). Son 30 yılda yaşanan dış borç krizlerine baktığımızda; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde genellikle ithalat ve ihracat arasındaki farkı azaltmak için yatırım yapılarak üretimin ve ihracatın artırılması için kullanılan sermaye girişleri, gereğinden fazla miktarlara ulaşıncaya, bu ülkelerin dış borç stoklarında artışlara neden olmuştur.

Bir ülke ekonomisinin krize sürüklenmesi, çoğu kez dış borçların miktarına ve dış borç ödeme gücüne bağlanmaktadır. Dış borçların ödenebilmesine duyulan güvence, ilgili ülkenin dış ekonomik ilişkilerini belirleyen başlıca etkenlerden biridir (Kepenek ve Yentürk, 2007). Kamu birimi, yapması gereken denetleme ve düzenlemeleri tavizsiz olarak takip ederse, mali disiplin sayesinde alacaklarını azaltarak, vergi gelirlerini arttıracaktır.

Kamu sektörü, borçlanma ihtiyacını aşağı rakamlara çekerek pozitif tasarruf sürecine girecektir. Fakat halen devam eden tasarruf açığı fazla ise, sahip olunan mevcut fonların pahalılığı özel sektörü yurt dışı finansmana yöneltmeye devam edecektir. Bunun sonucunda özel kesimin tasarrufu düşecek, bu kesimin dış borçları ve ülkenin de cari açığı artacaktır (Öztürk, 2008). Kamu eliyle oluşturulan ve genelde verimsiz alanlara yapılan harcamalar sonucunda oluşan iç piyasa açıkları azalırken, özel sektör aracılığı ile daha çok verimlilik artırıcı üretime yönelik alanlara yapılan harcamalar ve bunun finansmanı nedeniyle bu kez de dış piyasa açığı ortaya çıkacaktır.

Yapısal sorunlar ortadan kaldırılarak dengesizlikler giderilinceye kadar, dışa açık bir ekonomide iç ve dış açıktan birinin tercih edilmesi kaçınılmazdır. O halde, iç açıklara dayalı ancak yine kamunun iç ve dış borçlanması yoluyla finanse edilen ve daha çok tüketim eksenli gelişen büyüme yerine, özel sektör borçlarına ve daha çok üretime dayalı dış açıkların tercih edildiği bu yeni süreç daha tercihe şayandır (Öztürk,2008). Ülkeler bir dış borç krizi ile karşılaştıkları zaman sorulacak ilk soru, krizin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğudur.

Bir başka ifadeyle, ülkenin nakit sıkıntısı ile mi yoksa kamu reform ve denetim ilgisizliği ile mi karşılaşıldığının tespitidir. Borçlular için cevap birincisidir ve likidite sağlanmasıyla sorun aşılabılır ancak, alacaklılar için ise cevap ekonominin şartlarına bağlıdır. Alacaklıların tepkisi kayıpları kesmek için yeni borçlanmaları durdurmak şeklinde belirlenebilir (Turgut, 2006). Mali sıkıntı yaşayan her kim veya kurum olursa olsun krizin etkisi her birinde hissedilecektir. Dış borcu olan ister özel kesim, ister kamu kesimi olsun fark etmez. Borcun ödenmemesi durumunda sıkıntı başlamış olacak, böylece krize fırsat verilmiş olacaktır.

30.06.2013 tarihinde Türkiye'nin dış borcu hakkında Hazine müsteşarlığının açıkladığı rapora göre;

Türkiye Brüt Dış borç stoku; ikinci çeyrek sonu itibariyle Brüt toplam; 367,3 milyar ABD doları, Özel sektör; 252,3 milyar ABD doları ile % 68,7'lik bir kısma sahip, kamu borçları ise 108,6 milyar ABD doları ile % 29,6'lık bir kısma sahip. Geriye kalan % 1,7'lik 6,4 milyar ABD doları ise Merkez Bankası'na ait borçlardır (Hazine Müsteşarlığı, 2013). Özel kesim içinde bulunan bankaların dış borçlarına baktığımızda, 2008 yılında, 8 milyar dolar iken, 2010 yılında 27 milyar dolara ve 2011 yılının ilk 5 ayında 39 milyar dolara yükselmiştir. Hali hazırda güncel olarak görüldüğü gibi Türkiye'nin dış borcu çok fazla ve bunun büyük kısmı özel müteşebbislere aittir.

Kamu sektörünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklindeki risk algılamaları özel sermaye girişlerinde şiddetli bir düşüşe, iç ekonomideki dinamizmde oluşacak durgunlukla dış borç krizinin meydana gelmesine sebep olacaktır (IMF, 2002). Artık dış borcunu ödeyemeyecek duruma gelen ülkelerin prestij ve itibarı kredi veren taraflarca negatif bir durum olacaktır. Borçlanan ülke, sorumluluklarını yerine getiremeyip borçlarını ödeyemediği zaman, alacaklılar geri dönüşlerde sıkıntı yaşayabilme olasılığı olduğunu düşünerek, yeni krediler açmayacaklar ve verilmiş olan alacaklarını vadesi gelmeden geri talep edecekler.

1.3.1.4.Sistemik Finansal Kriz

Sistemik finansal krizler, finansal sistemde ortaya çıkan ve finansal sistemin, varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok biçiminde tanımlanmaktadır. Potansiyel olarak finansal piyasaların ciddi biçimde bozulmasını ifade etmektedir ve ekonomik, sosyal ve politik yaşamın yapısından ve değişkenliğinden kaynaklanmaktadır (Delice, 2003). Sistemik kriz dönemlerinde, ülkede üretim kayıpları meydana gelmekte, milli gelir düşmekte, ekonomik kayıplar büyümekte ve ülke ekonomik etkinlikten uzaklaşmaktadır. Diğer bir negatif özellik ise yayılması, yani bir kurumdaki veya bir ülkedeki çözüm sağlanamayan kötü gidişatın, diğer ülke veya kurumlara sıçramasıdır.

Sistemik Finansal Kriz; mevduat sahipleri, bankaya kredi veren kişiler, kuruluşlar ve banka hissedarları oluşan güven kaybı ile fonlarını çekmek isterler. Tek bir bankanın başarısızlığı her zaman tüm bankacılık sistemini sarsmayabilir; ancak krizdeki bankanın, bankacılık sistemi içindeki payının büyüklüğü oranında, tekil banka krizinin tüm finansal sisteme ve ekonomiye yansımaları ve sistemik bir krize dönüşmesi olasılığı oldukça yüksektir (Yay ve diğ., 2001). Buna örnek olarak; Türkiye, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerini örnek verebiliriz. 2000 Kasım para krizinin de getirmiş olduğu makroekonomik yansımalar, 2001 Şubat ayı itibarıyla yaşanan döviz kuru krizinin aynı zamanda

sistemik bir bankacılık krizine dönüşmesini hızlandırmıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye bir “ikiz kriz” ile karşı karşıya kalmıştır.

Hükümetlerin uygun politik kararları almamasının sonucunda, Sabit döviz kurları ile ticari açıkların artmasına neden olunacak, ilgili paraya yönelik spekülasyon bir saldırı olmasına ve döviz rezervlerinde bir azalmaya sebebiyet vermektedir. Bekleyişlerin döviz kurları üzerindeki etkileri sonucu para değerlerinde yaşanan hızlı ve büyük dalgalanmalar, yeni gelişen piyasa ekonomilerinde borç piyasalarının kurumsal yapısını etkileyerek ekonomiyi sistemik bir finansal krize sürüklemektedir. Sistemik finansal kriz, spekülasyon atağın hissedilmesi ve paranın değerinde önemli bir değer kaybı ortaya çıktığında, hızlı bir şekilde döviz kurlarını etkilediği için para değerlerindeki dalgalanmalar büyük ve hızlı olabilmektedir. Ulusal para ile devalüasyon arasında karşılıklı bir etkileşim olarak ekonomide ortaya çıkan bu süreç sistemik bir finansal kriz olarak ifade edilir (BDDK,2010).Bütün bu veriler ışığında, 2008 yılında ABD merkezli başlayan krizinin, konut kredisi veya finans krizi olmadığı, sermayenin aşırı birikmesi ile realize olan değersizleşme sürecinin ertelenmesine rağmen açığa çıktığı bir sistematik finansal kriz olduğunu belirtmek mümkündür.

1.3.2. Reel Sektör Krizi

Ulusal ekonomide tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörleri ile üretici ve tüketici konumundaki bireylerin tümünü temsil eden kesime “Reel Sektör” denir. Bu kesim tarafından gerçekleştirilen tasarruflar finansal kesim tarafından toplanır ve tekrar reel kesimde ihtiyacı olanlara kredi olarak kullanılır.

Reel sektör ile bankacılık sektörü arasındaki güçlü bağ sonucu, birinde yaşanan problemlerin eşanlı olarak diğerinde de sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Türkiye örneğinde krizden çıkışın bankacılık sektöründeki reformlarla başlaması reel sektörün de kısa sürede toparlanmasına ve büyümesine imkân sağlamıştır. Reel sektördeki problemlerin sebep yerine sonuç olarak algılanıp, çözüme finansal sektörden başlamak gerektiği görülmüştür.

1.3.2.1. Reel Sektör Krizinden Korunma Yolları

1990’lı yılların bitmesine yakın Türk bankacılık sektörü varoluş sebebi olan her kesime finansman sağlamadan biraz saporak, ağırlık olarak faaliyet alanını reel sektörden ziyade kamu kurumlarına yoğunlaştırmıştır. Kamunun finansman faaliyetlerini destekleyen, mevduatların krediye dönüşümünün zayıf olduğu, risk yönetimi kültürünün tam olarak yerleşmediği ve küresel sermayenin daha az ilgi gösterdiği bir sektör olarak öne çıkmıştır.

Yapılan sıkı denetimler sonucu, bankalar bazı karlı alanlardan ve işlerden geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, son zamanlarda

yaşanan ekonomik krizler incelendiğinde; bankacılık faaliyetlerinin daha sık denetlenmesi, bu alandaki kar marjlarının azalmasına neden olmuştur. Kar marjlarının azalması bankacılık sektöründe riski yüksek olan türev ürünlerinin kullanılmasına yol açmıştır. Bu gelişme beraberinde hem bankacılık sektöründe hem de reel sektörde krizleri tetikleyen bir unsur olmuştur (TEPAV, 2009). Reel sektör üzerinde oluşacak olumsuzlukların etkilerinin sınırlandırılabilmesi, yabancı yatırımcılarda oluşan tedirginliğin giderilmesi ve reel sektöre olabilecek yansımalarının ortadan kaldırılması için bazı yeni çözüm stratejilerine ihtiyaç vardır. Bunlar;

- Bankaların yaşanan krizler nedeniyle, erozyona uğrayan sermaye yapılarının güçlendirilmesi,
- Finansal krizler ile birlikte ödeme gücünü kaybeden reel sektör şirketlerinin, faaliyetlerini sürdürmesine imkân sağlayacak borç yapılandırma sistemlerine işlerlik kazandırılması,
- Bankaların tahsili gecikmiş alacaklarının tasfiyesini sağlamak ve bu suretle bankaların aktiflerine seyyaliyet kazandırmak üzere varlık yönetimi şirketlerinin kurulmasıdır (BDDK, 2010).

Küresel rekabet koşulları ve yaşanan krizler, reel sektörün büyük bir kesimini olumsuz etkileyerek, gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Reel sektör açısından bu olumsuzlukların üstesinden gelinebilmesi finans kesiminin mali desteklerine bağlıdır. Fakat finans çevreleri de bu olumsuz gelişmelerden etkilenecek sağlıklı bir ortam oluşturulamamıştır. Finans kesiminin, krizlerin etkilerini atlatabilmesi ve ayakta kalabilmesi reel sektör ile olan etkileşimlerine bağlıdır. Reel sektörün ve finans sektörünün birbirleriyle olan bağımlılığı nedeniyle işbirliğinin artırılması, sorunların çözümünde kaçınılmaz bir gerçektir. Sektörler arasında karşılıklı güven ortamının sağlanması ve işbirliği imkânlarının geliştirilmesi, ülke ekonomisinin kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Reel sektörün finans kesiminden beklentilerinin en başında uzun vadeli düşük faizli kredi talebi gelmektedir. Ayrıca vergi oranlarının düşürülmesi, SSK prim oranlarının indirilmesi, bankaların reel sektöre ayırdığı fon miktarlarını artırması, teşvik uygulamalarının küresel rekabet koşullarına göre yeniden gözden geçirilmesi önemli beklentiler olarak sıralanabilir. Özellikle kriz sonrası toparlanmanın hızını artıracak, doğrudan ve dolaylı desteklere devam edilmeli, beraberinde direk üretim maliyetlerini olumsuz etkileyen tüm alanlarda iyileştirmelere gidilmeli, iş ve yatırım ortamını daha rekabetçi kılabilecek reformlar derinleştirilerek sürdürülmelidir (Yardımcıoğlu ve diğ.,2012).

Reel sektörlerin, krizden etkilenmemeleri veya en az hasarla atlatabilmeleri için hükümetlerin yaptıkları mali teşviklerden bazıları:

Tablo 2: Hükümetin Krizden Kurtarma Teşvikleri

Vadesi geldiği halde ödenmemiş tüm vergi alacakları taksitlendirildi.
Türklerin yurtdışındaki paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalar yapıldı.
Mevduata güvence verme yetkisinin TMSF' den alınarak Bakanlar Kurulu'na devredildi.
Hisse senedi alım satımlarında uygulanan stopaj oranı %0'a indirildi.
KOSGEB kanalı ile KOBİ' lere faizsiz kredi sağlandı.
Merkez bankası döviz mevduat munzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratıldı.
Halk bankası kanalıyla Esnaf ve sanayiciye yeni kredi imkanları sağlandı.
SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim yapıldı.
Eximbank kredileri arttırıldı ve sermayesi güçlendirildi.

Kaynak: Ünal ve Kaya, 2009

Genel olarak reel sektörün sorunları, temelde yapısal ve konjonktürel sorunlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Yapısal sorunları ve konjonktürel sorunları daha da derinleştirebilmek açısından birlikte düşünmek büyük önem arz etmektedir. Değerlendirmeler ışığında belirlenen ortak sorunlar şunlardır:

- Yaşanan ekonomik krizler nedeniyle, büyük ölçekte talep daralması ve finansal sistemin aksaması sebebi ile kurdan sağlanan rekabet avantajı, istenen ölçüde değerlendirilememektedir.
- Ekonomik krizler sonucunda Dünya'da ve Türkiye'de bankacılık sektöründe ortaya çıkan güven sorunu nedeni ile kredi olanaklarının ciddi ölçüde daralması, akreditif, teminat mektubu ve benzeri bankacılık hizmetlerinin durma noktasına gelmesi, ekonominin bütününe etkilediği gibi imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaları olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.
- Dünya'da ortak olan diğer sorunlar ise ihracatta vergi geri ödeme süresinin uzunluğu, genel olarak teşvik ihtiyacı, maliyeti yükseltip rekabet gücünü düşüren yüksek vergi oranları, ithal mallara karşı

koruma, haksız rekabeti önleme düzenlemelerindeki eksiklikler ve gecikmeler olarak sayılabilir (ASKON AR-GE Birimi, 2007).

Reel sektör piyasalarında yaşanan kriz dönemleri, girişimciye alacaklarını tahsil etmek ve ürettiği mal veya hizmeti pazarlayabilme konusunda çok önemli sıkıntılar yaşatabilmektedir. Bu sıkıntılar girişimcinin, maliyetlerini ve borçlarını karşılayamayacak duruma getirip, işletmeyi iflas etme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilmektedir.

1.4. 2001 ve 2008 Krizi İle İlgili Alanında Yapılan Çalışmalar

Uluslararası krizlerin yaygınlaşması veya krizlerin giderek daha çok uluslararasılaşması ile beraber, krizler kaçınılmaz hale gelmiş ve en az kayıpla krizi atlama tedbirleri de önem kazanmıştır. Günümüzde ekonomik krizleri sadece kötü yönetim, başarısız iktisadi programları ve düşük performansları sebep göstererek açıklamak yetersiz kalabilmektedir. Bunlar ülkelerin krize sürüklenmelerinde en büyük etkenler olarak sayılabilir.

Akdiş (2000) tarafından globalleşmenin finansal sisteme ve Türkiye üzerine olan etkileri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çabaları ile uluslararası mal, sermaye ve diğer faktörlerin serbest dolaşımını sağlamaya yönelik çalışmalar globalleşme olarak tanımlanmıştır. Tüm bu süreç içerisinde bütün ülkeler etkin bir haberleşme ve iletişim ağıyla birbirlerine bağlanmış, sosyal ve ekonomik ilişkilerle dış ticaret hacimleri arttırılmış, ülke kaynaklı sermayelerin de anlık olarak çok hızlı bir şekilde dolaşımına sahne olmuştur. Diğer tarafından küreselleşmenin olumsuz yönleri; gelişmelerin sadece mal ticaretini kolaylaştırıcı araçlarla kalmaması, faiz ve kur farklılıkları, kur beklentileri problemler doğurabilmektedir. Özellikle kısa süreli sermaye hareketlerinin krizleri ülkeden ülkeye bulaştırdığından bahsetmiştir.

Akdiş aynı çalışmasında Türkiye'nin global kaynaklı finansal krizlerle, serbestleşme politikasından sonra tanıştığından bahsetmiş. İlk olarak 1994 yılında yaşanan mali piyasalarda yaşanan büyük dalgalanma sonucunda yabancı sermayenin ülkeyi terk etmeye başlaması ile finans kesiminde global kriz yaşanmıştır. Bunun sebebi olarak yurtdışından gelen yabancı sermayenin üretken alanda kullanılmaması, reel sektörü finanse etmeyen, reel sektöre katkısı olmayan ve sadece rant gözleyen faaliyetlerde kullanılmasının krize neden olduğuna değinmiştir.

Kazgan (2002) tarafından yapılan 2001 krizinin sonuçları üzerine çalışmasında Türkiye'ye etkilerini incelemiştir. Bu çalışmaya göre, 2001 krizi ülkemize çok kötü bir miras ve olumsuzluk bırakmıştır. En önemlisi yüksek vasıflı işgücünün kitlesel işsizliğe sevk etmiş, bankacılık ve imalat sanayide binlerce çalışan kapı dışarı edilerek tecrübeler yok edilmiştir. Yitirilen bu beyin yabancı konsolosluklar önünde uzun kuyruklar oluşturarak dış göçe

başlamışlardı. Bu Türkiye'nin eğitime ve yetiştirme yolunda bu kişilere yaptığı milyarlarca dolarlık yatırımın boşa gitmesi anlamına gelmektedir. Geride kalan vasıfsız elemanlarla rekabet yarışında da ilerleme kaydedilememiştir. Türkiye yatırım yapma gücünü kaybederek, krizden önce sahip olduğu bankalar, şirketler finansal sıkıntı yaşayarak ekonomi hızla yabancıların eline geçmiştir.

2001 yılında cumhuriyet tarihimizin en derin ekonomik krizi olmuş, ülke ekonomisi ikinci dünya savaşındaki küçülmenin ardından en büyük daralmayı yaşamıştır. Şubat 2001 yılında başlayan kriz, TL'nin çok yüksek miktarda değer kaybetmesine yol açmıştır. Ulusal paranın bu denli yüksek bir değer kaybı, doğal olarak TMSF bünyesindeki bankaların piyasa değerini çok düşürmüştür.

Karluk (2005) yaptığı çalışmada 2001 krizinin Türk ekonomisine etkilerini şöyle sıralamaktadır: Ekonomi %9 daralmış, kişi başına gelir 725 dolar gerilemiş, 21 banka kapanmıştır. 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, %30'lara düşen enflasyon %70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri %101 artmış, İç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaşmış, Türkiye'nin GSMH'si kriz yılında 50 milyar dolar kaybetmiştir. 22 Şubat'ta TL'nin değer kaybetmesiyle, USD'nin yükselmesi ile beraber dış borçlarda, TL cinsinden 29 katrilyon artış görülmüştür. Geri ödenmeyen krediler, bankaların döviz borçlarının artması, banka batışlarını daha da hızlandırmış, ayakta kalmayı başarabilen bankalar ortak arayışı telaşına girmiş ve bankacılık sarsıntısı yaklaşık on sekiz bin kişiyi işsiz bırakmıştır.

Özel (2005) ise 2001 krizini şöyle anlatmaktadır: Türkiye ekonomisinin 2001 Şubat ayına kadar yaşadığı krizler 1999 yılında IMF ile anlaşarak uygulanan iddialı bir enflasyon düşürme programının sonucunda ortaya çıkmıştır. Uygulanmadığı takdirde ülkenin ciddi bir ekonomik ve finansal krize gireceği savunularak bir anlamda krizin gelişti hızlandırılarak ortam oluşturulmuştur.

Merkez Bankası işbirliği ve IMF başkanlığında hazırlanan kapsamlı program ile ekonomi yönetimi 2000 yılına iddialı başlamıştır. Enflasyonla mücadele programı olarak adlandırılan destek IMF tarafından 4 milyar dolarla desteklenmiştir. Bu programa göre bütçe dışında çeşitli fonlar kurularak bunların gelirleriyle inşaat sanayi, savunma sanayi gibi kalkınmayı destekleyecek sektörlerle kaynak sağlanmalıydı. "Yap-İşlet-Devret" modeli geliştirilerek özel sektör yatırımları teşvik edilmiştir. 2001 yılının başlarından itibaren yapılan tüm mali müdahalelere rağmen tüketim talebi artmaya devam etmiş, buna talebe cevap vermek isteyen üreticiler TL'nin değerinin yükselmesiyle hammadde, sermaye ve ara mal taleplerini ithalat yaparak döviz üzerinden karşılamaya başlamışlardır. Döviz talebinin arttığı tam da bu dönemde hükümet içinde yaşanan siyasi krizin piyasalara yansımaları ile döviz krizi meydana çıkmıştır.

Ayaydın (2008), 2008 küresel krizi hakkında yaptığı çalışmada; Krizin ABD'deki bankaların kontrolsüz konut kredileri yüzünden başladığını ifade etmektedir. ABD bankaları, ödeme gücü olmayan alt gelir grubunda bulunan kişilere verdiği konut kredilerini tahvil haline getirerek tekrar piyasaya sunmuşlardır. Daha sonra bu kağıtları hem birbirlerine hem de Avrupa bankalarına satarak ticaretlerini ülke sınırlarının dışına ulaştırmışlardır. Bahse konu olan bu değerli kıymet niteliğindeki kağıtların değeri 30 trilyon dolara yaklaşmaktaydı. Belli bir süre sonra ABD'de konut sayılarının artması ile birlikte değerlerinde talep fazlası olduğu için gerileme başlamış ve tahvillerin gerçek değerleri tartışma konusu olmuştur. Çünkü tahvil haline getirilip satılan konut kredisi teminatları verilen krediler karşılığında ipotek edilen evlerdi. Ev fiyatları düşünce, gösterilen teminat borcu karşılayamaz hale gelmişti. Dolayısıyla bu kağıtların ikinci el değerleri düşmeye başlamıştı. ABD yetkilileri müdahalede geç kalınca bu kez emtia fiyatları da geriledi. ABD bankaları arasında en büyük hacme sahip bankalarından biri olan Lehman Brothers'ın batışıyla da piyasalar alt üst olmuştur.

Önder (2008)'e göre ise küresel krizin asıl sebebi; hem ABD'nin hem de dünya ekonomisinin dinamosu görevini yapan Amerikan tüketicisidir. Sebep olarak bu tüketicilerin son kuruşlarına kadar harcama yaptıkları ve birikim, tasarruf namına hiç hareket etmedikleri savunulmuştur. Harcama tutkusu bir yaşama biçimi haline gelmiş, haliyle tasarruf alışkanlığının yok olmasına sebep olmuştur. 1995-2006 yıllarında konut değerlerini artmasıyla aileler her artışta bankaya koşarak ipotek değerlerini arttırmış yeni krediler çekmeye başlamışlardır. 2007 yılından itibaren gelir gideri karşılamayınca ödenemeyen kredilerde artış yaşanmış ve hem bireyler hem de bankalar kendilerini krizin içinde bulmuşlardır.

Törüner (2008)'in yapmış olduğu küresel krizin sonuçlarına dair çalışmasında, Amerika'da toplam 190 milyar dolar zarar açıklanmış, Avrupa'da ise bu zarar 205 milyar dolar olarak kayıtlar geçmiştir. Asya ülkelerinde yaşanan zarar ise Amerika ve Avrupa kadar olmasa da 43 milyar dolara kadar yükselmiştir. Aynı çalışmada Global krizden en çok etkilenen 5 şirket, Citigroup, UBS, Merrill Lynch, HSBC ve Royal Bank of Scotland olarak gösterilmiştir.

Gürsoy (2009), yaptığı ekonomik ve finansal krizlerle ilgili çalışmasında 2001 krizinin temel sebepleri olarak; sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması, başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olduğunu savunmaktadır. Bu durumlar sonucunda bankacılık sisteminin açık pozisyonları artmış ve kur riskine karşı kırılgan hale gelmelerinden dolayı iflas yoluna başvurmuşlardır.

Krizi tetikleyen temel sebepler bunlar olmasına rağmen ekranlarda görülen ciddi hasarlar veren krizin görüntülerdeki sebebi daha farklıdır. 2000

krizinin etkilerinden daha yeni kurtulan ve olumlu havalara estığı gelişmeler 19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan siyasi tartışmalar neticesinde son bulmuş ve piyasalar alt üst olarak döviz krizi başlamıştır. Merkez Bankası iki gün boyunca piyasaya müdahale etmesine rağmen dolar kurunun 688.000 TL'den 962.000 TL'ye yükselmesine engel olamamış ve MB rezervleri iki gün içinde 5 milyar dolar azalmıştır.

Afşar, küresel krizin Türk Bankacılık Sektörüne yansımalarını incelemiş, ancak deneysel bir çalışma yapmamıştır. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerdeki birçok büyük ve küçük bankanın milyarlarca dolar zararlar ve iflaslarla etkilendiği 2008 krizinden, Türk bankacılığının etkilenmediği ortaya çıkmıştır. Türk Bankacılık Sektörünün 2000-2001 krizinde çok büyük olumsuzluklar yaşadığını ve buna bağlı olarak da yapısal reformlarını tamamladığını, güçlü altyapısı ile küresel ekonomik krize karşı sağlam kalarak özgüvenini tazelediğini belirtmiştir. Global krizin temelini oluşturan “subprime mortgage” olarak da adlandırılan kredi türev ürünlerine yatırım yapılmaması, ayrıca güçlü aktif kalitesi, likidite yapısı, sermaye yeterliliği, risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerine sahip olmaları, Türk bankacılık sisteminde krizden etkilenmeyi önlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz (2009) hazırladığı çalışmada, 2008 yılının 4. çeyreğinde, krizin kaynağı olan ABD ekonomisi yüzde 6,4 oranında gerilemiş, Japonya ise yüzde 12,4 oranında küçülmüştür ve aynı durum Almanya ve Fransa'nın da dâhil olduğu Avro bölgesi için de geçerlidir. Tüm dünyada işsizlik oranlarına bakıldığında; 2009 Mart ayına göre ABD' de % 8,9, Japonya' da % 4,8, Çin'de % 9,0, Almanya' da % 8,1, Macaristan'da % 9,7, Rusya'da % 10,0, Brezilya'da % 9,0, Mısır'da % 9,4, Güney Afrika'da % 23,5, Polonya'da % 11,2 ve Türkiye'de % 16,1 düzeyine kadar çıkmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin üretimleri neredeyse son on yılın en düşük seviyelerine ulaşmıştır. Her ülkenin finansal krizden etkilenme oranı farklı olsa da toplam ticari daralmadan en çok ihracata dayalı büyüyen ülkeler etkilenmiştir.

BDDK (2009) tarafından hazırlanan küresel krizin Türk finans sektörüne etkileri adlı raporunda çarpıcı rakamlar elde edilmiştir. Bu rapora göre; Personel ve şube sayılarındaki gelişim 2008 küresel finansal krizi açısından oldukça önemlidir. 2001 krizi öncesinde, 2000 yılı itibarıyla sektörde 174.706 olan toplam personel sayısı, 2001 yılında 140.879'a daha sonra 2002 sonunda 125.893'lere kadar gerilemiştir. Banka şubeleri, 2000-2003 döneminde hızlı bir sayısal gerileme ve küçülme yaşamış, 2004 yılından itibaren toparlanma süreci ile şubeleşme sayısı artmış, bununla birlikte istihdam edilen personel sayısında da artış meydana gelmiştir. Küresel Mortgage krizinin etkileri değerlendirildiğinde; 2007 yılsonu itibarıyla 168.850 olan istihdam, artış göstermiş ve 2009 sonu itibarıyla 184.205'e ulaşarak diğer ülkelerin aksine artış göstermiştir.

Stock ve Watson (2012)' in yaptıkları çalışmalarında, Amerika' nın 2009 yılındaki küresel finans krizinin etkisinden uzun süre çıkamamasının sebeplerini araştırmışlardır. Çalışmanın nihayetinde 3 ayrı sonuca ulaşmışlardır:

- Bunlardan ilki; Amerika' da 2007-2009 yılları arasında yaşanan resesyona şimdiye kadar yaşanan şokların hepsinden daha büyük olmasına rağmen, ekonominin bu şoka tarihsel tecrübelerle dayanarak tepki vermesidir.
- İkincisi; kriz ilk olarak finansal sektördeki karışıklık ve belirsizlikten kaynaklanmıştır. Buna rağmen kriz başlangıcında yaşanan durgunluğun sebebi petrol fiyatlarının artmasından kaynaklanırken, krizin sonlarına doğru yaşanan durgunluk ise sıkı para politikası uygulamalarından kaynaklanmıştır.
- Üçüncü olarak; krizin yavaş toparlanan yapısı krize neden olan şokun şiddetinden kaynaklanmasına rağmen, istihdamdaki ve üretimdeki yavaşlamanın bir nedeni de iş gücü oranındaki artışta yavaşlama olmasıdır.

Meydana gelen yavaşlamanın krizin ilk yılında çok şiddetli, 3. yıldan sonra ise önemsiz düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca ihracat malları üreten ve kredi almak için teminat olarak gösterebilecekleri varlıkları yeterli düzeyde olan firmalar, uluslararası finansman teminine daha kolay erişebildikleri için kriz sonrası daha iyi toparlanma performansı gösterebilmektedirler. Küçük firmalar ise dış finansmanda genel olarak daha yüksek maliyete katlandıkları ve yüksek derecede dış finansmana bağlı oldukları için krizden sonra toparlanmaları yavaş olan firma gurubuna dahil edilmiştir. Analizin sonucuna göre kredi finansmanının, krizden sonraki iyileşme performansı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM II

KRONOLOJİK OLARAK TÜRKİYE'DE YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER

Günümüzde artık ülkeler krize karşı neredeyse bir bağımsızlık kazanmış olup, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ulusal veya uluslararası krizlere maruz kalabilmektedirler. Cumhuriyetin ilanından itibaren tanık olunan 6 adet çok ciddi (1929-31, 1980-82, 1994-1995, 2000-2001, 2001-2003, 2008-2010) ekonomiyi derinden sarsan ve büyük ekonomi politikası dönüşümlerine yol açan krizler yaşanmıştır.

2.1. 1929 Büyük Buhranı

Dünya ekonomik krizler ile ilk olarak 1929 buhranı ile tanışmıştır. Bunun öncesinde yaşanan krizler, bölgesel olarak ortaya çıkmış veya sadece bir ülkeyi etkileyecek çeşitli finansal olumsuzluklar ile dünya ekonomisini çok fazla etkilemediğinden önemli görülmemiştir. Fakat küreselleşme olgusu dünyaya damgasını vurmaya başladıktan sonra finansal krizler sistemik bir hal almaya başlamıştır. Bu sebeple 1929 buhranı finansal krizler açısından da bir başlangıç olarak kabul edilmektedir.

Dünyadaki ilk ciddi kriz olan ‘Büyük Buhran’, 1929’da başlamış ve 1944 II. Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Bu krizde toplam üretim yüzde 42, dünya ticareti ise yüzde 65 oranında azalmıştır. Büyük Bunalım öncesi üretim ve istihdam yükselmekteydi. 1926’da 4,3 milyon adet otomobil üretilirken bu rakam 1929’da 5,3 milyona çıkmıştır. Florida’da bataklık mahiyetindeki arazilerin bile yüzde 10’luk peşinatla satılması pazardaki iyimserliğin boyutlarını resmetmektedir (Yılmaz ve Gaygusuz, 2009).

Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası’nda hisse senedi fiyatlarında ani düşümlere neden olmuştur. Toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD de 1929-33 yılları arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır (Aktan ve Şen, 2002). Şüphesiz ekonomi tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizi olarak adlandırılabilir. 1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanı sıra, bankalarda da ciddi anlamda iflaslar yaşanmıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılarak etkisi altına almıştır.

2.1.1.1929 Büyük Buhranın Türkiye Ekonomisine Etkileri

Tüm dünyayı etkilediği gibi ülkemizde de buhranın etkileri ciddi manada görülmüştür. 1929 krizinin Türkiye’ye etkilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Tezel, 1994):

- ✓ 1929 yılındaki spekülâtif ithalatın etkileri büyük buhranın Türkiye ekonomisi üstündeki etkileri ile birleşmişti. Kısa bir süre sonra, Türkiye'deki ithalatçıların yararlandığı yabancı tüccar ve banka kredileri buhran nedeni ile ani olarak daralmıştı. Türk lirasının kambiyo kurunda görülen hızlı düşüş, spekülâtif ithalatın ve büyük buhranın etkilerini hükümetin karşısına bir "para krizi" olarak çıkarmıştı.
- ✓ 1929'da başlayan büyük buhran Türkiye'nin yabancı sermaye arayışlarının giderek belirginleşmekte olduğu bir döneme rastlamıştı. Buhran, dünyadaki buhran konjonktürü içinde sermayedarların Türkiye'de yatırım yapma ya da Türkiye'ye borç verme eğilimlerinin zayıf kalmasına sebep olmuştur.
- ✓ Dış ticaret hadlerinin büyük buhranın etkisi ile Türkiye'nin aleyhine dönmesi, ihracat gelirlerinin azalması ve ticaret açığı sorununun hayati bir önem kazanması, 1929-1930 yıllarında iktisat politikasında önemli değişikliklere yol açmıştı. Hükümet ticaret açığını kapatmak, satın alma gücü azalan ihraç malı tarım ürünü ve hammaddelerin bir kısmını yurtiçi sanayi üretiminde değerlendirmek için ithal ikamesine dayanan sanayileşme sürecini hızlandırma kararı aldı.
- ✓ 1929 yıllarının sonlarında ödemeler dengesi açığının büyümesi nedeniyle TL'nin döviz değerindeki hızlı düşüşün hükümette yol açtığı panik, büyük buhranın etkilerinin aynı yılın sonlarına doğru Türk ekonomisini sarsmaya başlamasının paniğiyle birleşince, Türk hükümeti, 1930 taksitini ödeyemeyeceğini anlamış ve Duyun-u Umumiye İdaresi'ni yeni bir sözleşmeye zorlamıştır.
- ✓ Büyük buhranın Türkiye üzerindeki etkileri, özellikle cari bütçe açığı ve döviz sıkıntısı olarak ağırlaşırken, hükümetin merkez bankası kurma kararı, yeni dış kredi bulma gereksinimini arttırmıştı.
- ✓ Türkiye'de üretilen pamuğa karşı dış talebin büyük buhran nedeniyle zayıfladığı bir dönemde kurulan devlet tekstil fabrikaları pamuğa karşı iç talebi büyük ölçüde genişletmişti.
- ✓ Büyük buhranın Türkiye tarımı üzerindeki etkileri sonrası tarım ürünlerinin fiyatlarında görülen hızlı düşüş hükümeti bu konuda bir şeyler yapmaya zorlamıştır.
- ✓ Büyük buhran nedeniyle Türkiye'de yaşanan iktisadi kriz sırasında, Ziraat Bankası ve yeni gelişmekte olan kredi kooperatifleri köylülerin borçlarını ödemekte güçlük çekmeleri sebebiyle ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır.
- ✓ Büyük buhranın Türk ekonomisini de etkilemesiyle birlikte büyük bir mali kriz içine giren hükümet, 1930 yılında makine kullanan çiftçilere yapılan vergi iadesini, politika değişikliğinin çiftçilere vereceği zarar karşılığında, traktör başına belirli bir tazminat ödenmesi koşuluyla kaldırmıştır.

- ✓ Büyük buhran Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde ve buna bağlı olarak Türk tarımının iç ticaret hadlerinde büyük bir bozulmaya yol açmıştır. Buna ek olarak yabancı kapitalistlerin Türkiye'de yatırım yapma eğilimleri ciddi şekilde azalmış, bunun sonucunda da Türk devletinin ithal ikameciliğe yönelik sanayileşmeyi hızlandırma ve bunu gerçekleştirmek için sanayiye eğildiği görülmüştür.

2.2. 1980 Yılına Kadar Ekonomik Faaliyetler

1929 yılında yaşanan krizin ardından küreselleşen dünyada merkezi Türkiye olmayan yine birçok kriz meydana gelmiştir. Her ne kadar merkezi Türkiye olmasa bile dolaylı yollardan ülke ekonomisi zarar görmüştür. Burada 1929 ile 1980 yılları arasında ülkemizi etkileyen krizler hakkında özet bilgiler verilmektedir:

- ✓ 1948 krizi: 1944 yılında II. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde bütçe açık vermeye başlayınca savaş tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonominin dengelerini sarstı. Savaş ekonomisi savunma harcamalarını arttırmıştı. Yeni ekonomik politikalara ayak uydurmak ve ihracatı artırmak için devalüasyon yapılmıştı. Türkiye devalüasyonla bu dönemde tanışmıştı. 7 Eylül 1946'da Türk Lirasının değeri % 115,4 oranında devalüe edilmiş bir dolar 2,82 TL olmuştur (www.sabah.com.tr).
- ✓ 1954 krizi: 1950-1954 yıllarında dış sermayeye açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemi başlamıştır. Buna bağlı olarak 1951 yılında bütçe açık vermeye başlamış ve bu durum 1963'e kadar 12 yıl boyunca devam etmiştir. 1956 yılında milli koruma kanununun yeniden yürürlüğe konulmasıyla, fiyatlar üzerinde baskı oluşturmuş, fakat yine de enflasyon engellenememiştir. Dünya piyasasında hammadde fiyatları fırlamıştır. Kredili ithalat uygulamasına geçilmiştir. Ticari nitelikli dış borçlar ödenemez hale gelmiştir. Dış borç yükü ve kamu açıkları artmıştır. Türkiye'de plansız yatırımlar yapılması sebebiyle enflasyon kendini göstermeye başlamış, Türkiye ekonomisi krize girmiştir (www.atonet.org.tr).
- ✓ 1958 krizi: 1958'de Türkiye'nin 256 milyon dolar tutarında dış borcu bulunmaktaydı. Ağustos ayında Türkiye IMF ile bir istikrar programı uygulamayı kabul etmiş ve devalüasyona gidilmişti. 1958 yılında 55,3 milyon dolar olan bütçe açığı 1959'da 266,7 milyon dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığı büyümüştür. Ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları, ihracatı teşvik tedbirleri gibi bazı tedbirler alındıysa da enflasyon önlenememiştir
- ✓ 1974 Birinci Petrol krizi: Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması'nın 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle gümrük indirimleri olmuştur. 1973-

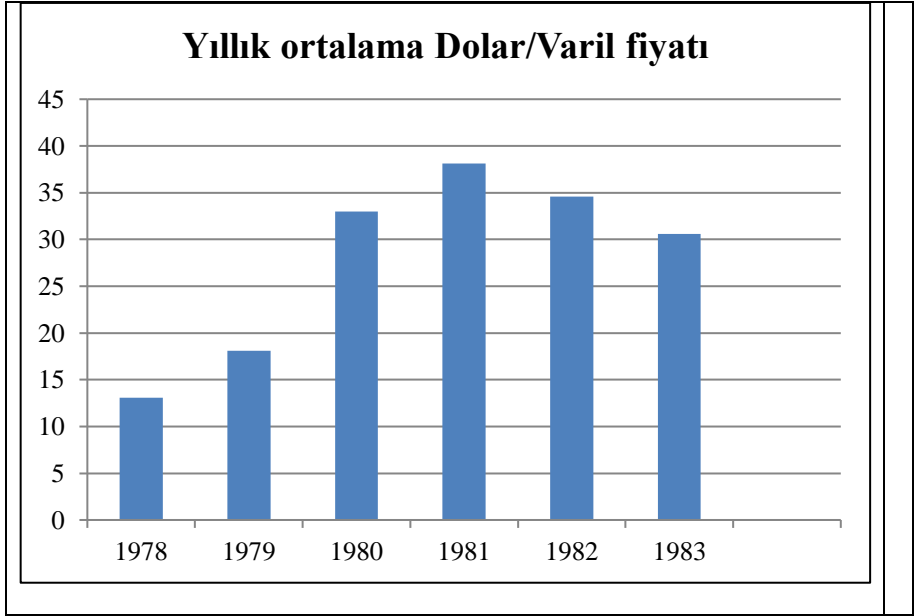
1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türk ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Aynı yıl Kıbrıs Barış Harekatı ile birlikte batılı ülkelerin üstü örtülü ekonomik ambargosu başladı. Petrol fiyatlarındaki artış ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarını da arttırmıştır. Bütün dünya petrol tasarrufuna yönelirken Türkiye petrole sübvansiyon vererek tüketimi patlatmıştır. Turizm ve işçi gelirleri düşmüş, işsizlik sorunu büyümüştür. Türkiye yeni bir darboğazın eşiğine gelmiştir (www.atonet.org.tr).

- ✓ 1978 krizi: O Dönem Türkiye hükümetinin başında bulunanlar düşük faizli kredileri hiç geri ödenmeyecekmiş gibi kullanmışlardır. Büyük bir kısmı ise amaçsız bir şekilde harcanmıştır. Bu borçlar tüketimi ve dolayısıyla ithalatı arttırırken, bir yandan da sabit yatırımları ve buna bağlı ihracatı azaltarak cari açığın büyümesine sebep olmuştur. 1970 yılında Türkiye'nin 1,8 milyar dolar olan borcu, 1977 yılında 10 milyar dolara çıkmıştır. 1978 yılında ise kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payı %52'ye ulaşmıştır (www.sabah.com.tr).

2.3. 1980 Kriz Dönemi

1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelerin dış borç yükümlülüklerini yerine getirememeleri sonucu yaşanan borç krizi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkileri uzun süre devam eden ciddi ekonomik problemler yaşanmasına ve bir bütün olarak dünya ekonomisinin daralmasına yol açmıştır. Bu borç krizinden etkilenen ülkelere bir tanesi de Türkiye'dir.

1979-1980 yıllarında petrol fiyatlarındaki hızlı yükseliş, sanayileşmiş ülkeler ile petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkelere büyüme, işsizlik ve enflasyon açısından oldukça olumsuz etkiler oluşturmuştur. 1973 yılında yaşanan birinci petrol şokunun ardından OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979 ve 1980'de ikinci kez %50' den fazla oranda arttırmışlardır.

Şekil-4: Petrol Fiyatlarında Gelişmeler: Yıllık Ortalama Dolar/Varil (Kaynak: Şahin, 2007 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni şekil amaç kapsamında yazar tarafından yeniden oluşturulmuştur)).

1973'ten sonra yaşanan bu ikinci şok ile birlikte uygulanan tutarsız maliye politikaları nedeniyle ödemeler dengesi ciddi anlamda olumsuzluk arz etmeye başlamıştır. Ülkeyi 1974' de yaşanan petrol krizinden daha fazla 1979-1980 petrol krizi etkilemiştir (www.sabah.com.tr). Pek çok temel tüketim maddesi karborsaya düşmüştür. Hükümet, Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde Müsteşarı Turgut Özal'la birlikte enflasyonu kontrol altına almak, dış ticaret açığını kapatmak ve ekonomiyi yeniden canlandırmak için 24 Ocak kararlarını hazırlarken 12 Eylül müdahalesi yaşanmış daha sonra ekonomi yönetimine geçen Turgut Özal, 24 Ocak kararlarını uygulamaya başlamıştır.

2.3.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefleri

Temel olarak 24 Ocak kararları diye adlandırılan istikrarı sağlama ve devam ettirme programının kısa vadede hedefleri (Tokgöz, 2001);

- İç pazara dönük “ithal ikamesi” modeli yerine “ihracata yönelik sanayileşme” modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine “gerçekçi kur” politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,

- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,
- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların karsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkleğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması gibi bir takım düzenlemelere gidilmiştir.

1980 sonrası uygulanan bu değışim politikaları ile istenilen düzeyde başarı sağlanamamış olsa bile finansal serbestleşmeye geçişi hızlandırmıştır. Türk bankaları da çalışma prensiplerini de süratle modernize etmeye başlamışlardır. Alınan kararlar sonucunda sektörel yenilikler ve hukuki düzenlemeler Türk bankacılığı için yeni olanaklar oluşturmaya başlamış, sektör kendi iç dinamiklerinin yol açtığı rekabetçi bir piyasa ortamına girmiştir.

2.3.2. 24 Ocak Kararlarının Kapsamı ve Uygulanması

24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının en belirgin özelliğı, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2003). Yani üretilen her mal ve hizmet için, oluşacak arz ve talebe göre fiyatlar, tüm ekonomik faaliyetler için geçerli olmalıdır. Ayrıca 1980 kararları ile orta ve uzun dönemde enflasyon ve ödemeler dengesi sorununun halledilmesi, uluslararası rekabete açık sanayileşme modeline geçilmesi ile başarıya ulaşılabilir.

Tüketim mallarının ithalatı ile piyasalarda mal yokluğuna ve karaborsaya olan talebi azaltmaya çalışılmıştır. Arz-talep dengesi ile fiyat istikrarının devam etmesi sağlanmıştır. 1980'de % 108'i bulan enflasyon oranı 1981'de % 36,8'e 1982'de ise % 27,1 olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan bu durumlar neticesinde, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmak ve özel sektörün payını arttırmaya yönelik alınan tedbirler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Karluk, 2002):

- 1) Sigara tekelinin kaldırılması,
- 2) Madenlerin kamulaştırılması kararının iptal edilmesi
- 3) Taban fiyatları ile destekleme alımlarının daraltılması,
- 4) KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanması,
- 5) Piyasada fiyat rekabetini gerçekleştirmek için ithalatın serbestleştirilmesi,
- 6) Faiz oranları ve döviz kurunun serbest piyasada belirlenmesi için kurumsal alt yapının oluşturulması.
- 7) Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik tedbirler:
- 8) Döviz alım satımının serbestleştirilmesi
- 9) Döviz piyasasındaki kontrol ve yasakların kaldırılması
- 10) İthalat ve ihracat rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla yönelik tedbirler:
- 11) İthalattan alınan damga resmi ve teminatlar ve kotaya tabi mal sayısı azaltılmıştır.
- 12) Gümrük vergileri indirilmiştir.
- 13) İthalatın üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri kaldırılmıştır.
- 14) İthalatta liberasyon artmış, ihracatta devlet müdahalesi kalkmış ve teşvik sistemi genişletilmiştir.
- 15) Yabancı sermayenin dolaysız yatırımları teşvik edilmiş, idari denetim azaltılmıştır.
- 16) Faiz oranlarının serbestleştirilmiş ve reel faiz uygulamasına geçilmiştir.

24 Ocak kararları, 1980 yılına kadar uygulanmış olan ilk politika diye adlandırılmış ve genel olarak ekonomide istikrarı sağlama ve enflasyonu düşürmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. Talebi kıstamak ve KİT kurumlarının zararlarını önlemek amacıyla KİT ürünlerine yüklü zam yapıp, para arzı kontrol altına alınmıştır. Bu şekilde iç talep kısıtlanmasına paralel olarak sağlanan dış krediler ile bekleyen hammadde ve ara malı ithalatının önü açılmıştır.

2.3.3. 24 Ocak Kararlarının Uygulanmasının Sonuçları

24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ekonomi politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Bu program ile Kambiyo politikası serbestleştirilmiş, günlük kur ayarlamaları ile TL'nin sürekli değer kaybettiği bir sürece girilmiş, İthal kotalarının kaldırılmaya başlanması ile ithalat serbestleşmiş, İhracat destekleri ekonominin temel aracı haline gelmiştir.

İhracatın artması ile birlikte, ihracat içinde sanayi mallarının payı yükselmiş, 1980'de 2,9 milyar \$ ihracat, 1983'de 5,9 milyar \$'a yükselmiştir. İhracattaki artış ve diğer döviz gelirlerindeki artış, ödemeler dengesini ve döviz

sıkıntısını iyileştirmiştir. Fiyatlar 1981–1987 döneminde yıllık ortalama % 30 düzeyinde gerçekleşmiştir. Faizler yükselmiş ve banka mevduatları artmıştır. 1980–1983 döneminde GSMH sabit fiyatlarla % 4 yükselmiştir (Parasız, 2003). Bundan dolayı yabancı sermaye, işçi döviz gelirleri ve turizm gelirlerinde artışlar yaşanmıştır. Kısa dönemli bir süre yaşanan yokluk, kıtlık, kuyruklar ve karaborsa ortadan kaldırılmıştır. 1981 liberalizasyonundan sonra ithalattaki artış, dış ticaret açığını yükseltmiştir. Enerji sıkıntısı azalmış ve kapasite kullanım oranı artmıştır. KİT ürünlerine zam yapılarak, zararlar kapatılmış, böylelikle hazinenin yükü hafifleyerek maaş ve ücretlere enflasyon oranında zam yapılması kararı alınmıştır.

2.4. 1994 Krizi

24 Ocak kararları, 1988-1993 yılları arasında etkisini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla ekonomi gittikçe istikrarsızlaşmış, yeni bir kriz ve bunalıma doğru gitmeye başlamıştır. 1994 yılının başına gelindiğinde, ilk akla gelen ve çok büyük zararlar bırakan cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu finansman açığı yaşanmıştır. Orta ve uzun dönemde sürdürülemeyecek olan bu politikalar yeni bir kriz oluşumuna neden olmuştur.

1980'lere gelinceye kadar borçlanmadan uzak duran bir anlayış sürdüren hükümet, artık karar değiştirerek, serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte borçlanma olmadan ekonominin sürdürülemeyeceğine kanaat getirmiştir. Bu karar sonucunda, 1980 yılından itibaren alınan yüklü miktarlarda dış borçların faturası 1990'lara gelince çok ağır bir şekilde ödenmeye başlanmıştır. 1994 krizinin en büyük özelliği ise yoğun bir finans sektörü krizi ile birlikte ortaya çıkmış olduğu söylenebilir.

2.4.1. 1994 Krizi Nedenleri

1992-1993 yılları arasında TL'nin değer kaybı enflasyonun çok altında kalmıştır. Dövizin ucuzlaması ile birlikte ithal mallara olan talep artmıştır. İthalatımız % 30, cari açığımız ise % 540 oranında artmıştır. Devlet, bu açığı kapatabilmek için bir sürü karar alıp uygulamıştır. Alınan bu kararların en önemlisi; vergi toplamak yerine dış mihraklardan borçlanarak kaynak toplama yolunun tercih edilmesiydi (Evranos, 2012). Devlete yüksek faizle borç veren bankalar, yüksek miktarda getiri elde edecekleri için bu durumdan oldukça memnun kalmışlardı. Özel sektör de faiz oranlarının çok yüksek olması nedeniyle nakdi sermayelerini yatırım yapmak yerine faiz gelirinde kullanıyorlardı. Genel olarak bahsedilen konulara dayanarak 1994 krizinin başlıca nedenleri; Sürdürülemeyen bütçe açıkları, işsizliğin artması, enflasyonun artması, üretimin azalması, yüksek düzeydeki dış borçlar gibi nedenler olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin 1994 yılında yaşadığı krizde uluslararası sıcak paranın etkilerini de görmek mümkündür. Son on yılda Türkiye'ye giren sermaye 32 milyar dolar iken bu miktarın 14 milyar doları cari işlemler ve net hata noksanın telafi edilmesinde kullanılmıştır. Geriye kalan 18 milyar doların da ödemeler dengesi dışındaki faaliyetleri finanse ettiği düşünülebilir. 18 milyarın 7 milyar dolarını TCMB kendi borçlanması ile sağlamıştır (Yıldırım, 1998). Yapılan bu borçlanmalar sonucunda Türkiye'ye TCMB'nin borçlanması ve ödemeler dengesinin finansmanı amacı dışında 11 milyar dolarlık bir sermaye girişi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-3: 1994 Krizi Esnasında Ülke Durumu

Göstergeler	Değerler
Yıllık USD Devalüasyonu	% 165
Tüketici Fiyatları Enflasyonu (TÜFE)	% 104
Büyüme	% -6.1
Bütçe Faiz Harcamalarındaki Artış (Nominal)	% 156
Bütçe Faiz Harcamalarındaki Artış (Reel)	% 25
İç Borç Stoğu / GSMH	% 22
Kamu Kesimi Dış Borç Stoğu	48 milyar \$
1994 Yazında Bono Faizi (3 aylık dönemsel)	% 50

Kaynak: TCMB, 2006

Finansal krize karşı tedbir olarak alınan 5 Nisan 1994 kararlarının açıklandığı zaman, ekonomideki genel manzaraya bakıldığında; mali sistemin istikrarlı ve sağlam temellere oturtulmadığı, üretimde işletmelerin rekabet güçlerinin zayıf ve dünya standartlarının çok altında kaldığı, dış ticaret açıklarında aşırı büyüme ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin sağlanamadığı anlaşılmaktadır.

2.4.2.5 Nisan 1994 Kararları

Hükümet tarafından yaşanan olumsuzluklara karşı ülke gidişatını düzeltmek için alınmak zorunda kalınan “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” adını taşıyan 5 Nisan kararları adı altında yeni bir plan açıklanmıştır. 5 Nisan Kararları ile temelde aşağıdaki istikrar tedbirleri alınmıştır (Demiral, 2008):

- Enflasyonu hızla düşürmek,
- TL'ye istikrar kazandırmak,
- İhracat artışını hızlandırmak,

- Sosyo-ekonomik kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmak,
- Bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulmasını, diğer taraftan istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirmek,
- Kamu açıklarını hızla aşağı çekmek,
- Kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve yeniden örgütlenmesini sağlamak,
- Üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla etkin bir şekilde işlediği ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlet yapısına geçmek kararları alınmıştır.

Kamu giderlerinde, cari harcamalar başta olmak üzere yatırım harcamalarında da kısıntılara gidilmiş, KİT transferleri sınırlandırılmış, kamu kesiminde yeni personel alımı durdurulmuş, geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlama getirilmiştir. Bu tedbirlere ilave olarak, mali piyasalarda istikrarı sağlayacak ve mali sisteme güven tesis edecek kurumsal ve yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir (DPT, 1995). Bu kararların alınmasından sonra öncelikli olarak, kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler ile ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemelere ağırlık verilmiştir.

2.4.3. 1994 Krizi Sonucu

1994 yılında yaşanan kriz sonucunda yılsonuna doğru iç ve dış borçların hızlandığı, yüksek faizler nedeniyle reel kesimin yatırım ve üretim faaliyeti yerine devlete borç vermenin tercih edildiği bir yıl olmuştur. Yine aynı yıl büyümenin üretken faktörler yerine tüketim harcamalarına ve kısa vadeli dövizlerle finanse edilen ithalata dayandırıldığı, gelir dağılımındaki bozukluğun ve işsizliğin daha da arttığı bir süreç yaşanmıştır.

Yaşanan bu krizle finansal yapıları bozulan sadece devlet kurumları değil bunların yanında krizden büyük yaralar alan kurumlardan biri de bankacılık sektörüdür. 1994 yılında, Marmarabank, Impexbank ve TYT Bank tasfiye sürecine girmiştir. 1997 yılında Türk Ticaret Bankası, 1998 yılında Bank Express, 1999 yılında Interbank, Esbank, Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Sümerbank, Bank Kapital ve Etibank'a el konularak, TMSF'ye devredilmiştir. Kıbrıs Kredi Bankası ile Park Yatırım Bankasının faaliyet izni iptal edilmiştir (www.bankakredileri.org.tr). Meydana gelen bu krizin etkisi sadece 1994 yılı ile kalmamış, ilerleyen yıllarda da oldukça olumsuz etkilerini gösterdiğini söylemek doğru olacaktır.

2.5. Kasım 2000 Krizi

Önceki bölümlerde bahsedilen krizlerden de anlaşıldığı gibi ülkemiz 1980'den sonra hep sıkıntılı bir sürecin içinde kalmış ve bir türlü istenilen gelişme seviyelerine ulaşamamıştır. 1980, 1990, 1994 yıllarında yaşanan bu krizlerin etkisinin azalacağı beklentileri boşa çıkmış ve Türkiye, ilerleyen yıllarda yine kendini yeni krizlerin ortasında bulmuştur.

Türkiye, 1980'li yılların başından itibaren muhtelif ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerin genel olarak başlıca nedenleri; sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere ekonomik sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. 2000 yılında yaşanan kriz de yine bu sebeplerden birine değinmektedir.

2.5.1. Kasım 2000 Krizi Nedenleri

2000 yılı Kasım ayının başlarında ortada kriz oluşturacak herhangi bir neden bulunmamaktaydı. Yalnızca bankalar, yavaş yavaş açık pozisyonlarını kapatma mücadelesindeydiler. Yabancılar da yılsonu hesaplarını kapatma çabası içinde döviz talebini arttırmaktaydılar. Bu gelişme doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandıyordu. Aynı dönemde bankacılık kesimine yönelik yeni düzenlemeler birden hız kazanmaya başladı. Bu yeni gelişme, bankaların açık pozisyonlarını kapatma yolunda çok daha hızlı ve ani davranışlar içinde bulunmalarına sebep olmuştur. Böylece bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya yöneldiler. Daha fazla likidite talebi ise doğal olarak faizlerin çok daha hızlı olarak yukarı hareketlenmesi sonucunu getirdi.

Yaşanan tüm bu olaylar sonucunda bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) geçeceğine ilişkin söylentilerin yayılması, bankaların birbirlerine olan kredi hatlarını (line) iptal etmelerine ya da minimum düzeye düşürmelerine yol açmıştır. Bu gelişmenin oluşturduğu ek likidite daralması, bankaların daha yüksek faizle fon bulmaya razı olmaları sonucunu doğurmuştur. Faizlerde ortaya çıkan hızlı yükselme Hazine kâğıtlarının ikinci el piyasasında işlem hacminin hızla düşmesine neden olmuştur (www.ekonomi.blogcu.com.tr). Başlangıçta yılsonu hesap işlemleri nedeniyle yavaş yavaş piyasadan çıkmaya yönelen yabancı yatırımcılar, gelişmelerin farklı bir boyuta kaydığını algılayarak döviz taleplerini artırıp, ellerindeki Hazine kâğıtlarını hızla satarak Türkiye'den çıkışlarını daha da hızlandırdılar. Bu eğilim faizleri daha da tırmandırdı.

Faizlerin yükselmesi ve bu gelişimin hız kazanması bankaların yurtdışında oluşturdukları fonların dağılmaya başlamasına yol açtı. Bu fonların ortağı konumundaki yabancı bankalar paralarını alarak fonlardan çıkmaya başladılar. Bu durumda bu fondaki Hazine kâğıtlarının fonlanması da yerli

bankaların üzerine kaldı. Faizler daha da yükseldi. Faizlerde başlayan bu tırmanma yüksek miktarda Hazine kağıdı taşıyan ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları hızla sıkıntıya sokmuştur. Likidite sıkıntısı çeken ve ellerindeki Hazine kâğıtlarını fonlamak zorunda olan bu bankalar, büyük kayıplarla karşı karşıya kalmışlardır.

Sonuç olarak 2000 Kasım krizinin temelinde, bankacılık kesiminde likidite sorununun olması yatmaktadır. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması, yurt dışına sermaye çıkışlarının biraz hareketlendiği bir ortamda, piyasalarda güvensizliğin yaygınlaşarak, doğrudan bir panik havasına dönüşmesine sebep olması gösterilebilir.

2.5.2. Kasım 2000 Krizinden Sonra Alınan Önlemler

Türkiye 2000 yılına IMF'in stand-by desteğinde yeni bir ekonomik programla girmiştir. Bu programın üç temel ayağı vardır: Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, önceden belirlenmiş sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi ve yapısal reformların yapılması ile özelleştirmenin hızlandırılmasıdır (TCMB, 2002). Yapısal sorunların çözümü için Türkiye'de birçok istikrar programı denenmiş fakat enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla en kapsamlı ekonomik istikrar programı 2000 yılı başında uygulanmıştır.

Kasım 2000'de yaşanan likidite krizi sonucunda 6 Aralık 2000 tarihinde hükümetin ek önlemler açıklaması ve birinci madde olan kamuda mali disiplini sağlayabilmek için IMF' ten Stand-by anlaşması kapsamında 10 milyar doların üzerinde kaynak temin edilmiştir. Sağlanan kaynak ile mali piyasalardaki tedirginlik kısmen giderilmiş ve kısa vadeli günlük çözümler üretilmiştir (Yıldırım, 2003). Devalüasyon beklentisi içindeki bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için döviz talebini arttırmaları, piyasada likidite sorununu beraberinde getirmiştir. Oluşan güvensizlik ve ekonomik ortamda dövizle yönelik spekülasyon saldı, IMF'den alınan kredi ile atlatılmıştır.

Stand-by anlaşması ile belirlenen ikinci maddenin uygulanabilmesi için Merkez Bankası, 2000 yılı başından sonuna kadar uygulayacağı kurları günlük olarak açıklamıştı. Bu kurlardan merkez bankası döviz alım satımı yapacaktı. Para politikası pasifleştirilmişti. Merkez Bankası ancak döviz girişi olursa TL basabilecekti. Depremin neden olduğu harcamalar öne sürülerek, bir dizi dolaylı vergi konulmuştu ve vergi oranları arttırılmıştı (Eğilmez ve Kumcu, 2001). Bankaların yılsonunda döviz pozisyonlarını kapatmaya gitmeleri ile ciddi bir döviz likidite sıkıntısı oluşacağı kanaati hâsıl olmuştur. Nitekim döviz kuru belli bir band içinde sabitlendiğinden, döviz fiyatı arttırılmadan piyasada TL için çok büyük faiz talep edilerek likidite sağlanmaya çalışılmıştır.

İstikrar programının diğer bir ayağını özelleştirmeler oluşturmaktaydı. Özelleştirmenin hızlanması, enflasyonla uyumlu gelir politikasının uygulanması, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi programın öncelikli hedefleriydi. 2000 yılı istikrar programında faiz oranları üzerindeki kur baskısının sabit kur politikaları yoluyla kaldırılması, kamu açıklarının azaltılarak reform sürecinin yabancı sermayeyle finansmanı hedeflenmiştir (TCMB, 2002). 2000 yılında 7,6 milyar dolar (5 milyar doları Telekom'dan olmak üzere) ve 2001 yılında 6 milyar dolarlık özelleştirme yapılması planlanmış fakat beklenen talebin gelmemesi nedeniyle THY, Türk Telekom gibi büyük özelleştirmeler yapılamamıştır. Bu olumsuzluklara rağmen piyasalar programı olumlu karşılamışlardır. 2000 yılı başından itibaren faizlerde beklenenden daha fazla düşüş gerçekleşmiştir. Faizlerdeki düşüş tüketici kredilerinin artmasına neden olurken tüketimde de artış meydana getirmiştir.

2.6. 2001 Ulusal Krizi

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini uygulayan Türkiye' de son yıllarda şiddeti gittikçe artan, hem ulusal hem de uluslararası etkenlerden dolayı önemli krizler yaşanmıştır. Son 30 yılda evrendeki insanları önemli derecede etkileyen birçok kriz yaşanmış, fakat bunların en önemlileri 1980, 1994, 2000-2001 ve 2008 krizleridir. 2001 krizi sebep sonuç ilişkisi bakımından bizim tarafımızdan çıkarılmış bir kriz olup; küresel açıdan pek fazla bir etkisi olmamıştır. Ülkelerde yaşanan krizlerin nedenleri araştırılırken, bu krizlerin içsel faktörlerden mi yoksa dışsal faktörlerden mi kaynaklandığını bulmak oldukça kolaydır.

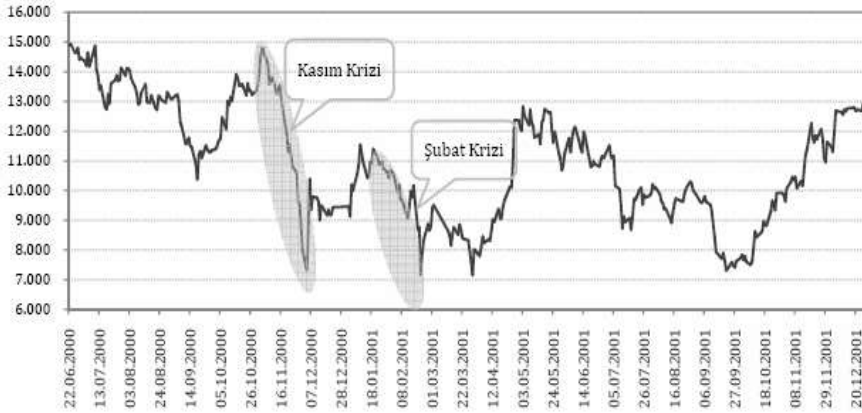
Paralı ekonomiye geçiş ile birlikte parasal sorunlar ekonominin öncelikli konularını oluşturmuştur. Finansal sistemin dağınık yapısı, para birimlerinin istikrarsızlığı ile Türkiye'de 1980'lerde başlayan finansal liberalizasyon ve bunun bazı olumsuz etkileriyle 2001 yılına gelindiğinde Türk Bankacılık ve Finans sistemi çok kırılgan bir hal almıştır. Türkiye'de ilk önemli derin etkileri olan bankacılık krizi 1994 yılında yaşanmasına rağmen, en sarsıcı ve sektörler için en yıkıcı krizler Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleridir. Piyasalar henüz Kasım krizinin şokunu üstlerinden atamamışken, Türkiye daha 3 ay geçmeden yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Yapılan tüm müdahalelere rağmen 2000 krizinden kurtulmanın sevinci fazla uzun sürmemiş ve adı 2001 Şubat krizi diye anlandırılan yeni bir tehditle karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye'de özel kesimin ve devletin giderek artan ve aşırılaşan borçluluğu, 2000-2001 krizinde TCMB'nin para basmaması ve kamu harcamalarını (IMF programı nedeniyle) sınırlaması, iç talebi çöktürmüş, krizi derinleştirmiştir. Bununla beraber uluslararası rezervlerin azalması, yerli paranın değer kaybetmesi, kredi genişlemesi, enflasyon, dış ticaret dengesinin bozulması, ihracat performansında ve ekonomik büyüme oranında düşüş, para

arzında ve kamu açıklarında artış birbirini izlemiştir (Akman, 1998). Bunca sorunun birbirini izlemesi sonucunda bankacılık sisteminde de sorunlar gün yüzüne çıkmıştır. Yüksek faizler ve aşırı açık döviz pozisyonları bankaların aldığı riskleri arttırmakta ve bu durum spekülasyon bir saldırı anında bazı bankaları iflas durumuna getirmektedir.

Bankalar 2001 krizini yaşamadan önce 2000 Aralık ayı sonunda ortalama % 199 olan İnterbank⁵ gecelik faiz oranları, Ocak ayında % 42'ye düşmüş, İMKB 100 endeksi de 2001 yılına 10.000 puanları görerek girmiştir. Ancak bu güneşli ve aldatıcı hava 19 Şubat (Kara Çarşamba) 2001'de milli güvenlik kurulu toplantısında 57. Cumhuriyet Hükümeti Koalisyon Başbakanı Bülent Ecevit ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki siyasi tartışmayla son bulmuş, Kasım krizi nedeniyle zaten hassas olan ve tetikte bekleyen piyasalar altüst olarak döviz krizi başlamıştır. Yabancı yatırımcılar piyasadan çıkmaya çalışırken, bankalar da olası gelişmelere karşı kendilerini korumak arzusuyla, döviz alımına yönelmişlerdir. Döviz kurları artmış, faiz oranları yükselmiş ve kamu açığı artmıştır.

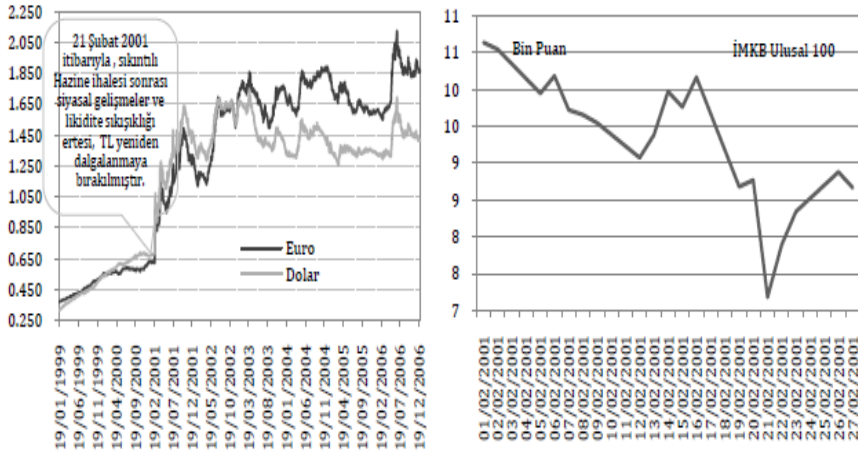

Şekil-5: Kasım-2000 ve Şubat-2001 krizi İMKB Endeks Hareketleri (Kaynak: TCMB, 2003)

Yukarıdaki verilere göre Kasım krizi ile birlikte 7.500 seviyelerine kadar inen İMKB endeksi 3 aylık bir toparlanma sürecinden sonra tekrar 10.000 seviyesini yakalamıştır. Kırmızı Kitap” krizi ile birlikte 10.169 puan olan borsa % 14.62’lik kayıp ile 8.817 puandan günü kapatmıştır. Borsada yaşanan şok etkisiyle birlikte şirketlerin piyasa değerlerinde de aynı miktarda bir düşüş yaşanarak mali güçlerinin zayıflamasına sebep olmuştur.

⁵ İnterbank piyasası; merkez bankası başkanlığında fon talep eden ve fon fazlası olan bankaların belli bir oranda uzlaşarak birbirlerine borç verip aldıkları, bankalararası faiz oranıdır.

Gecelik repo faizleri % 760'lara çıkmış, merkez bankası rezervlerinden de 7,6 milyar ABD doları çıkmıştır. Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan insanların Şubat'ta dövize hücum etmeleri sonucu, döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş ancak pek bir etki sağlayamamıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002). 19 Şubat'ta, 1 ABD Dolarının piyasa satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubat'ta 960.000 TL'ye kadar yükselmiştir. İnterbank faiz oranı % 50'den % 62'ye yükselmesi engellenememiştir (Akel ve Bayramoğlu, 2008).

Şekil-6: Döviz kuru ve Borsa Grafiği (Kaynak: TCMB, 2008)

16–23 Şubat 2001 tarihleri arasında Merkez Bankası döviz rezervi 22.58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı bir hafta içinde 5.36 milyar dolara ulaşmıştır. Kasım krizinde dövize olan talep yabancılarla sınırlı kalmışken, Şubat krizinde yerlilerin özellikle bankaların ciddi miktarlarda döviz talep ettiği görülmüştür. Döviz talebini karşılama gücü kalmayan TCMB, 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çıpası hükümet tarafından yürürlükten kaldırılıp⁶ dalgalı kura geçildiği ilan edilmiştir.

⁶ TCMB 05.04.1994 tarihinden itibaren ticari ve gayri ticari işlemlere ilişkin olarak yapılan döviz ve efektif alım satımlarında uygulanacak döviz kurlarının, bankalar, yetkili müesseseler, özel finans kurumları ve PTT tarafından piyasa kuralları çerçevesinde serbestçe belirleneceğini ilan etmiştir. Ayrıca, yine 05.04.1994'ten itibaren TCMB tarafından serbest döviz piyasasında oluşan kurları yansıtan "gösterge niteliğinde" olan kurlar ilan edilmeye başlanmıştır. Buna göre, TCMB 1 ABD Doları resmi satış kuru, Reuters sisteminin bankalar arası döviz piyasası sayfaalarında alış-satış kotasyonu veren bankalar arasından seçilen 10 bankanın saat 15:00' deki döviz alış-satış fiyatlarının ortalamalarının ortalaması esas alınarak, ertesi gün TCMB gişelerinde geçerli olmak üzere belirlenmeye başlanmıştır. Söz konusu bankalar sisteme ilan edilmiş ve daha sonra bu bankaların sayısı da 15'e yükseltilmiştir. 13.11.1994 – 05.01.1998 tarihleri arasında her gün ilan edilen 1 ABD Doları döviz satış kuru, üçer aylık dönemler esas alınarak TCMB' ye olan zorunlu döviz ve efektif devir ve satışları en yüksek olan 10 bankanın saat 15:00' deki döviz alış ve satış

2.6.1. 2001 Krizinin Nedenleri

Günlük likidite ihtiyaçları çok yoğun olan ve bunun büyük bir bölümünü TCMB piyasaları dışında, doğrudan bankalardan ve müşterilerden sağlayan kamu bankalarının sorunları, diğer bankaların kamu bankalarına sağladıkları Türk lirası likiditeyi, döviz alımlarında kullanmak amacıyla çekmeleri sonucu daha da ağırlaşmıştı. Kamu bankalarının yükümlülüklerini yerine getirememeleri nedeniyle 21 Şubat 2001 günü ödemeler sistemi tıkanmıştır (TCMB, 2001). Söz konusu bankalar, likidite ihtiyaçlarını, TCMB'den olduğu kadar, diğer bankalardan doğrudan, İMKB-Repo-Ters Repo Pazarı'ndan ve müşterilerle yapılan çok kısa vadeli mevduat işlemleri ile gidermekteydiler. TCMB dalgalı kur rejimine geçilmeden önce, 19 Şubat 2001 tarihinden itibaren uygulanan kur rejimi çerçevesinde TCMB döviz rezerv kaybını önlemek amacıyla, piyasaya sınırlı miktarda Türk lirası likidite sağlamak zorunda kalmıştır.

2000-2001 dönemi Türk ekonomisinde meydana gelen krizleri incelediğimizde temel olarak şu özellikler karşımıza çıkmaktadır (Yay, 2001).

- Siyasi istikrarsızlık,
- Finansal istikrarsızlık,
- İstikrarsız büyüme,
- Kronik bütçe açıkları,
- Yüksek enflasyon,
- Yüksek reel faizler,
- Hızla artan borç stoku,
- Yapısal reformlarda gecikme olarak değerlendirilebilmektedir.

Sebeplerin sonuç ilişkisi içinde bakıldığında krizin nedenlerini Önder (2005) 3 başlık altında toplamaktadır. Önder' e göre genel olarak krizin nedenleri;

- 1) MB' nin başlangıçta sürecin kötüleşmesini seyretmiş olması, ardından da ortamın bozulmasına paralel olarak kur çıpasını terk ederek zamanında makul bir devalüasyona gitmemiş olması önemli bir yanlışlık olmuştur.
- 2) Başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sağlıklı yapı krizin bir başka önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bankacılık sistemindeki açık

---

kurlarının ortalamasının ortalaması alınarak belirlenmiştir. 05 Ocak 1998 tarihinden itibaren banka sayısı 20'ye çıkarılmıştır. 1995 yılı başında IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde, 1 ABD Doları + 1.5 Alman Markı olarak tanımlanan kur sepetinin aylık değerinin, yine bu anlaşma çerçevesinde öngörülen hedefleri aşmayacağı şeklinde bir kur politikası belirlenmiştir. TCMB gösterge niteliğindeki kurlar, tamamen serbest döviz piyasasında oluşan kuru yansıtmaktadır. Zorunlu döviz devri oranlarının % 0'a indirilmesinden sonra, gösterge niteliğindeki kurların hesaplanmasında tüm bankaların kotasyonları kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistem Nisan 2002'ye kadar devam ettirilmiştir ve Nisan 2002'de gösterge niteliğindeki kurları belirleme sistemi yeniden düzenlenmiştir (Önder, 2005).

pozisyonlar, batık kredi sorunu, likidite yetersizliği, grup içi kredilendirme uygulamaları ve risk yönetim teknik ve denetimlerinin uygulanmamış olması gibi birçok sorundan bahsedilebilir.

- 3) Halktan sürekli gizlenen “devletin kayıt dışılığı” sorunu, bu krizde ciddi bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Bu kayıt dışılık yerine göre “Susurluk Skandalı”, yerine göre kamu bankalarında miktarı 20-30 milyar dolarlı bir aralıkta telaffuz edilen “görev zararı” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bankaların görev zararlarının zamanında karşılanamaması sürecin arkasındaki en önemli olumsuzluk olmuştur.

Şubat 2001 krizi ile birlikte, Türkiye yakın tarihinin en derin krizine girmiş, bankacılık ve ödeme sistemleri tam bir çöküşün eşiğine gelmiştir. Ancak, bu kriz birçok açıdan da yeniden yapılanma döneminin başlangıcını teşkil etmiştir. Bu yapılanma hem merkez bankacılığı hem de diğer makroekonomik alanlarda kalıcı yapısal dönüşümün gerekli olduğu bilinci toplumun tüm kesimlerinde kabul görmeye başlamıştır. 1990’lı yıllardan beri bir ihtiyaç olmasına rağmen, bir türlü uygulamaya konulamayan kriz reformları, artık zorunlu hale gelmiş, tüm ağırlığı ile gerekliliğini hissettiren yapısal reformlar hızla gerçekleştirilmeye başlamıştır.

2.6.2. 2001 Krizi Sonrasında Yapılan Reformlar

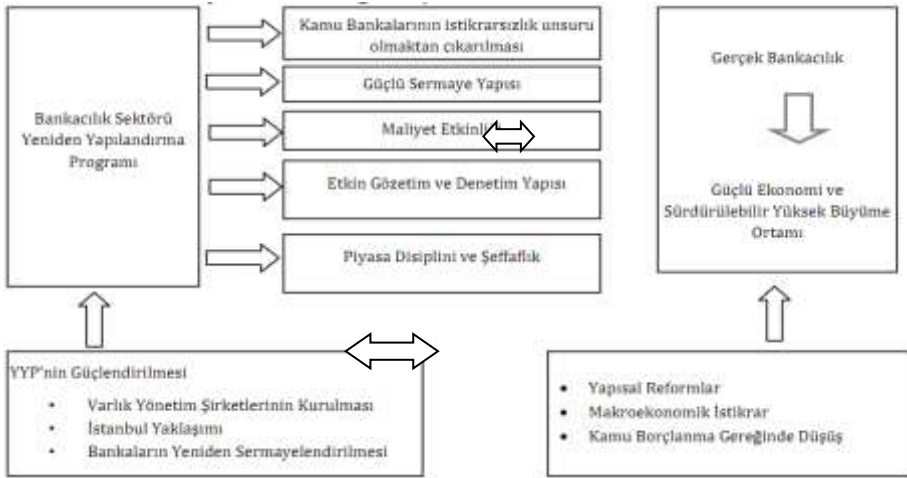
2001 krizi sonrası oluşturulan ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı verilen ekonomik program Nisan 2001 tarihinde açıklanmıştır. Bu programda temelde “kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak” (www.tcmb.gov.tr) amaçlarını elde etmek için düzenlenmiştir.

Siyasi karar alma sürecindeki çeviklik ve eşgüdümün mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarılmasının, ekonomi yönetiminin tek elden yürütülmesinin, itibarın sağlanmasının ve uluslararası kurumlar ile işbirliğinden yararlanılmasının önemini göz önüne sermiştir. Hazine ve TCMB, söz konusu bankaların likidite sorunlarının kalıcı çözümü amacıyla yeni stratejilere karar vererek gerekli adımları koordineli olarak atmışlardır (TCMB, 2002). Hazine ve TCMB tarafından kriz esnasında yapılması gereken, neredeyse yok denecek seviyeye gelen güven ve itibarın, alınacak önlemlerle en kısa sürede yeniden kazandırılması ve oluşabilecek zararın en düşük seviyede tutulmasının olduğu söylenebilir.

Krizler sonrası alınan tedbirler sayesinde, kamu bankalarının sistem üzerindeki bozucu etkileri azalırken, tüm bankaların bilanço yapıları güçlenmiş ve sağlanan istikrar ortamında küresel sermayenin payı artış göstermiştir.

Krizlerin ardından dramatik düşüşler gösteren şube ve personel sayısı, izleyen yıllarda düzenli büyüme eğilimi sergilemiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle, mali bünyeleri ve kârlılık performansları kötüleşen bankaları sağlıklı bir yapıya kavuşturabilmek amacıyla, 2001 yılı Mayıs ayında Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı (YYP) uygulamaya konulmuştur. Program ile kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, TMSF'ye devredilen bankaların çözülmesi, özel bankacılık sisteminin rehabilitasyonu, gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ile sektörde rekabet ve etkinliğin artırılması amaçlanmıştır.

Şekil-7: Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı (Kaynak: BDDK, 2002)

YYP programı çerçevesinde, Mayıs ayına kadar hükümet bazı yasalarda değişiklik yaparak krizi atlattırmaya çalışmıştır. Ama ne yazık ki, yapılan tüm düzenlemeler yetersiz kalmış ve tekrar IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır. Şubat 2001 Krizinden sonra enflasyonu düşürmeye ve istikrarı sağlamaya yönelik olarak, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adlı yeni bir program hazırlanmış ve IMF ile yeniden anlaşmaya gidilmiştir. IMF yetkilileri, 15 Mayıs 2001'de Türkiye'nin üç yıllık stand-by anlaşmasını 8 milyar dolarlık yeni bir kredi ile destekleme kararı aldı; böylece de toplam kredi 19 milyar dolara çıkartılmış oldu.

Tablo-4: Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırmanın Maliyeti (Milyon TL)

Kamu bankalarına aktarılan kaynaklar	21,9
- Görev zararları için oluşan borç	19,2
- Nakit sermaye desteği	2,5
- Nakit dışı sermaye desteği	0,2
TMSF bankaları için aktarılan kaynaklar	22,5
- Kamu sektöründen aktarılan kaynak	17,3
- TMSF gelirleriyle yapılan mevduat ve aktarılan kaynak	5,2
Özel sektörden aktarılan kaynaklar	7,9
- Özel sektör bankaları tarafından aktarılan kaynaklar	2,7
- TMSF'den aktarılan kaynaklar	5,2
Toplam	47,2

Kaynak: TBB, 2004

Yetkili makamlar tarafından krizin verebileceği zararı azaltabilmek için sermayesi kamuya ait olan bankalara ve görev zararları nedeniyle TMSF'ye devredilmiş olan bankalara büyük miktarlarda mali kaynak aktararak kurtarılmak istenmiştir. Bankaların 1999-2002 yılları arasında mali yapılarını güçlendirmek amacıyla hükümet tarafından zorunlu olarak, Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak için aşağıdaki tabloda görülen değişiklikler yapılmıştır.

Tablo-5: Kanunen Değiştirilen Kriz Reform Maddeleri

4491 Sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	19/12/1999
4605 Sayılı Kanun (Geçici 29. Maddesi)	30/11/2000
Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik	08/02/2001
Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirmesine İlişkin Yönetmelik	10/02/2001
Kamu Bankalarının Görev Zararı Alacaklarının Tasfiye Edilmesi Hakkında 2001/2312 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı	30/04/2001
4651 Sayılı TCMB Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	05/05/2001
4672 Sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	12/05/2001

Kaynak: BDDK, 2002.

Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak amacıyla 3 Mayıs 2001 tarihinde IMF’ e Niyet Mektubu sunulmuştur. Bu mektupta yer alan reform programları, altı başlık altında aşağıdaki gibi özetlenebilir.

2.6.2.1. Dalgalı Kura Geçiş

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan mali krizlerin ardından Mayıs 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuştur. Programın temel amaçları; bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin süratle alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, buna bağlı olarak faiz oranları ile döviz kurlarında istikrarın sağlanması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesidir.

2.6.2.2. Ekonomiyi Güçlendirici Yapısal Reformların Alınması

Ekonomideki yapısal reformların bir yansıması da, bankaların aracılık maliyetleri üzerinde olmuştur. Mevduat ve kredi faiz oranları, kriz sonrası dönemde hızlı bir gerileme sergilerken, özellikle kredi müşterisi üzerindeki yükte düşüş sağlanmıştır. Kriz ve takip eden süreçte kurumsal kapasitenin artırılması amacıyla, BDDK’nın denetim alanı genişletilmiştir (Aksoy, 2010). Yapılan bu çalışma sonucunda, organizasyon yapısı gözden geçirilerek stratejik planlama yaklaşımı benimsenmiş, düzenleme süreci daha katılımcı ve şeffaf hale getirilmiştir. Denetim sistemi ise yerinde denetim ve uzaktan gözetimin bütünleştirilmesi ile güçlendirilmiştir.

2.6.2.3. Bankacılık Reformları

Türk Bankacılık Sektöründe 2001-2011 döneminde toplam 21 adet devir ve birleşme gerçekleşmiştir. Özellikle 2001 ve 2002 yıllarında gerçekleşen birleşme ve devirlerin sayısı sektör aktifleri içerisindeki payı oldukça yüksek düzeydedir. 2006 yılı sonuna kadar sürdürüğü görülen birleşme ve devir işlemleri, takip eden dört yıl içinde gerçekleşmemiş ve 2011 yılı içerisinde bir adet birleşme ve devir işlemi yapılmıştır (BDDK, 2011). Temel olarak bankacılık alanında yapılan reformlar; Kamu ve TMSF bankalarının yeniden yapılandırılması, özel bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, bankacılık mevzuatı ve denetiminin güçlendirilmesi ile ilgili olduğu söylenebilir.

2.6.2.4. Malî Şeffaflığı Artırıcı Düzenlemeler

Maliye Bakanlığı (2002), tarafından hazırlanan reform paketine göre uygulanması gereken piyasa kuralları;

- Bütçe ve bütçe dışı fonların ortadan kaldırılması,
- Mali hesaplar konusunda meclisin denetiminin ve şeffaflığın güçlendirilmesi,
- Kamu İhale Kanunu,
- Yolsuzluğa karşı mücadele adımları olarak tespit edilmiştir.

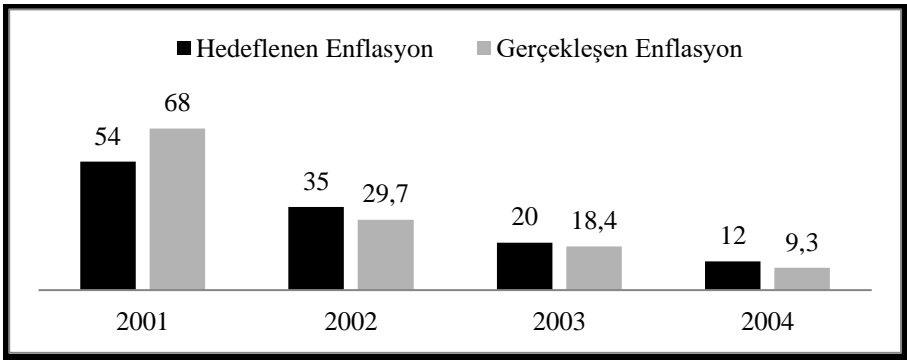
2.6.2.5. Özel Sektörün Rolünün Artırılması

Özelleştirme idaresi tarafından krizin en az hasarla atlatılabilmesi için bir dizi tedbir kararları alınmıştır. Mali piyasalar ile mal piyasalarının içinde bulunduğu serbestleşme düzeyini daha da ileriye götürmek için gerekli mekanizmaların güçlendirilmesi ve ekonomide özel sektörün rolünün artırılması hedeflenmiştir. Bu hedefler kapsamında alınan kararlar (BDDK, 2011);

- Türk Telekom, Tüpraş, THY, Erdemir, Tekel gibi kamu şirketlerinin özelleştirilmesi,
- Şeker, tütün, havayolları ve doğal gaz piyasalarının serbestleştirilmesi ve bu sektörlerdeki tekellerdeki kamu hisselerinin özelleştirilmesi,
- Elektrik üretim ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımları teşvik edici tedbirlerin alınması ile ekonominin can suyu olan sıcak paranın piyasaya sürülmesi amaçlanmıştır.

2.6.2.6. Makro Ekonomik İstikrar Politikaları

Krizin sosyal açıdan da birçok olumsuz etkisi olmuştur. Nitekim krizle birlikte işsizlik oranı artmış, buna paralel olarak da özellikle özel sektör reel ücretleri azalmıştır (Koyuncu ve Şenses, 2004). Geliri giderini karşılamayan ücretli çalışanlar, daha yüksek getiri sağlayan iş arayışına girişmişlerdir. Yükselen enflasyondan etkilenen insanlar, birikimlerini nakde çevirmiş, varlıklarını satmış ve eğitim-sağlık gibi harcamaları erteleyerek tasarrufa gitmişlerdir.

Şekil-8: Yıllara Göre Hedeflenmiş ve Gerçekleşen Enflasyon Rakamları (Kaynak: TCMB, 2005 (Veriler adı geçen kaynaktan yararlanılarak grafik yazar tarafından amaç kapsamında yeniden düzenlenmiştir))

Yukarıdaki şekilden de görüleceği üzere 2001 yılı hariç 3 yıllık program boyunca, enflasyon yıllık hedeflerin çok belirgin şekilde altında kalırken, fiyatların düşmesiyle beraber tüketimi arttırmış, tüketim de büyümeye destek çıkmıştır. Büyüme rakamlarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi ile borç stoku belirgin bir gerileme eğilimi göstermiştir. Bu olumlu gelişmelerin arkasında, bütçe disiplini ve yapısal reform sürecinin olduğundan bahsetmek mümkündür. Burada ki en önemli husus, enflasyonun tek haneli sayılara gerilemiş olması, sağlanan mali disiplinle kamu borcunun milli gelire oranının azalmasıdır. Türkiye ekonomisindeki iyileşme ile küresel sermayenin ilgisindeki artış, yurt içine doğrudan ve portföy yatırımı biçiminde güçlü sermaye girişine destek sağlamıştır.

2.6.3. Ulusal 2001 Krizinin Sonuçları

2001 yılı cumhuriyet tarihimizin en derin ekonomik krizi olmuş, ekonomi ikinci dünya savaşındaki küçülmenin ardından en büyük daralmayı yaşamıştır. Şubat 2001 yılında başlayan kriz, TL'nin çok yüksek miktarda değer kaybetmesine yol açmıştır. Ulusal paranın bu denli yüksek bir değer kaybı, doğal olarak TMSF bünyesindeki bankaların piyasa değerini çok düşürmüştür. Böylelikle, devalüasyon, fondaki bankaların satışını yabancı para cinsinden kolaylaştırmış, ancak bunların Türkiye ekonomisine olan maliyetini önemli oranda arttırmıştır.

Şubat krizi ile birlikte (Karluk, 2005);

- Ekonomi % 8–9 daralmış,
- Kişi başına gelir 725 dolara gerilemiş,
- 18 banka kapanmış,
- 1,5 milyon kişi işsiz kalmış,
- % 30'lara düşen enflasyon % 70'i aşmış,
- Hazinesin faiz ödemeleri, % 101 artmış,
- İç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaşmış,
- Türkiye'nin GSMH'sı kriz yılında 50 milyar dolar kaybetmiştir.

22 Şubat' ta TL % 40 civarında değer kaybederken, USD'nin yükselmesi ile beraber değer kaybeden TL yüzünden dış borçlarda, TL cinsinden 29 katrilyon artış görülmüştür. Yılın ilk yarısında 18 bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesiyle birlikte, reel kesime olumsuzluklar artarak yansımıştır (Kazgan, 2002). Geri ödenmeyen krediler, bankaların döviz borçlarının artması, banka batışlarını daha da hızlandırmış, ayakta kalmayı başarabilen bankalar ortak arayışı telaşına girmiş ve bankacılık sarsıntısı yaklaşık on sekiz bin kişiyi işsiz bırakmıştır.

Tablo-6: Türkiye' de Banka, Şube ve Personel Sayıları (2000-2001)

Adet	2000 Aralık	2001 Aralık	Önceki Yıla Göre Değişim
Banka Sayısı	79	61	-18
Yurtiçi Şube Sayısı	7.796	6.828	-968
Yurtdışı Şube Sayısı	531	477	-54
TOPLAM ŞUBE	8.327	7.305	-1.022
Yurtiçi Personel Sayısı	171.174	138.485	-32.689
Yurtdışı Personel Sayısı	11.397	12.017	620
TOPLAM PERSONEL	182.571	150.502	-32.069

Kaynak: BDDK, 2011 (Tablo yazar tarafından amaç kapsamında yeniden düzenlenmiştir).

Yukarıdaki tabloda verilen rakamlara göre Türk bankacılık sektöründe 2000 yılsonu itibariyle ülke genelinde 79 farklı isimde bankacılık faaliyeti veren kurum mevcut iken, 2001 yılı aralık ayında istemdeki toplam banka sayısı 61'e düşmüştür. Finans kesiminde en fazla istihdama sahip olan bankacılık sektörü 2001 krizinde yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere toplam 32.069 kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Aynı dönem içerisinde 1.022 adet banka şubesi de kepenk kapatarak işlevini sonlandırmıştır.

Kriz sonucunda TMSF'ye intikal eden bankalardaki yoğun hâkim ortak suistimalleri, lisans verme sürecinin taşıdığı önemi gözler önüne sermiştir. Lisans başvurularının değerlendirilmesi sürecinde, piyasadaki rekabet koşullarının yanı sıra girişimcilerin nitelik ve niyetlerinin, başvuruya konu kuruluş açısından riskleri yönetme kapasitesinin, içsel süreçlerin ve kurumsal yönetim ilkelerinin titizlikle değerlendirilmesi gerektiği bir kere daha ortaya çıkmıştır (www.sabah.com.tr).

Tablo-7: TMSF' ye Devredilen Bankalar

	Banka adı	Aktarılan kaynak (Milyon TL)		Banka Adı	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
1	Egebank	733	10	İktisat Bankası	1.992
2	Yurtbank	307	11	Kentbank	1.126
3	Yaşarbank	857	12	Etibank	1.573
4	Bank Kapital	60	13	İhlas Finans	335
5	Ulusal Bank	481	14	Toprakbank	498
6	İnterbank	2.860	15	Pamukbank	2.814
7	Esbank	1.750	16	Bayındırbank	765
8	Bank Express	261	17	Sümerbank	2.633
9	Demirbank	1.913	18	T. İmar Bankası	5.933

Kaynak: TMSF, 2003 (Tablo yazar tarafından amaç kapsamında yeniden düzenlenmiştir).

Bu süreçte başta Demirbank olmak üzere birçok banka iflasın eşiğine gelmiş ve bunların bir kısmı TMSF' ye devredilmiştir. En çok tanınan ve güvenilen bankalar bile krize yenik düşerek iflas bayrağını çekmişlerdir. EGE BANK, T. İMAR BANKASI, İHLAS FİNANS, TOPRAK BANK gibi çok güçlü görünen bankalar dahi ayakta duramamışlardır. Bu bankaların ve kamu sermayeli bankaların yeniden yapılandırılması, milli gelirin yaklaşık üçte birine karşılık gelen 53,6 milyar ABD doları tutarında bir maliyet ortaya çıkarmıştır (BDDK, 2010). Yeni Yapılandırma Programı kapsamında kamu sermayeli bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiş, görev zararı alacakları ödenmiş ve yeni görev zararlarının doğmasına imkân veren düzenlemeler kaldırılmış, kısa vadeli yükümlülükleri tasfiye edilmiştir. Bu bankalar operasyonel olarak yeniden yapılandırılmış, yönetimlerinde profesyonel bir kadro oluşturularak, şube ve personel sayıları rasyonel seviyelere düşürülmüştür.

Kasım ve Şubat krizi sonrasında kamu bankalarında 5,2–11,3 Milyar dolar, özel bankalarda 9,2–20,1 Milyar dolar TMSF' ye devredilen bankalarda ise 4,4–7,3 Milyar dolar olmak üzere tüm bankacılık sektöründe toplam 38,7 Milyar dolar sermaye kaybı gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

Tablo-8: Kasım ve Şubat Krizleri Sonrasında Sermaye Kaybı Miktarları

Kamu Bankalarında	5,2–11,3 Milyar Dolar
Özel Bankalarda	9,2–20,1 Milyar Dolar
TMSF' ye Devredilen Bankalarda	4,4–7,3 Milyar Dolar
Tüm Bankacılık Sektörü	38,7 Milyar Dolar

Kaynak: Turan, 2011

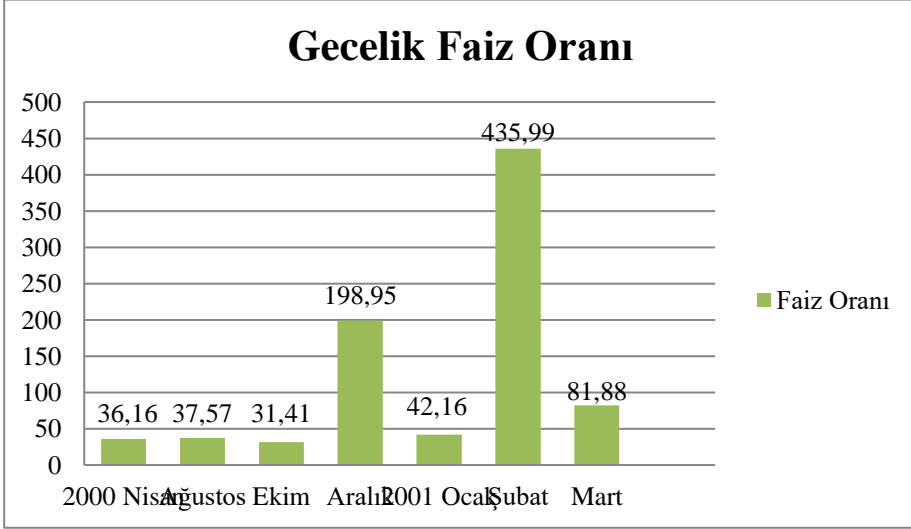
Bankaların dışında reel sektör piyasasında da kriz etkisini çok ciddi bir şekilde göstermiştir. Kriz sonrası iç borç stoku hızlı bir artış eğilimi içerisine girmiştir. 2000 yılında iç borç stoku 36.420.620 Milyar TL iken 2001 yılında 122.157.260 Milyar TL, 2002 yılında 149.869.691 Milyar TL, 2003'de 194.386.700 Milyar TL, 2004'de 224.482.922 Milyar TL olmuştur.

Tablo-9: Kriz Sonrası İç Borç Stoku

2000 yılı	36.420.620 Milyar TL
2001 yılı	122.157.260 Milyar TL
2002 yılı	149.869.691 Milyar TL
2003 yılı	194.386.700 Milyar TL
2004 yılı	224.482.922 Milyar TL

Kaynak: Turan, 2011

Gerek mali sistemde ve gerekse reel sektördeki sıkıntılar, ekonominin göstergelerinde ciddi manada hissedilmiştir. İç borç stokunun artması, hem şirketlerin hem de bankaların dışarıdan almış oldukları kredilerin ve malların bedellerinin geri dönüşümlerinde sıkıntı yaşandığının diğer bir ifadesidir. Kamu artık piyasayı idare edememektedir. Piyasada para sıkıntısı olup bankalar daha zor kredi vermekte ve verdikleri kredilerin faiz oranları da sürekli artarak değişiklik göstermektedir.

Şekil-9: Türkiye'de Kriz Öncesi ve Sonrası Gecelik Uygulanan Basit Faiz Oranları
(Kaynak: Eren ve Süslü, 2001 (Veriler adı geçen kaynaktan yararlanılarak yeni şekil yazar tarafından amaç kapsamında yeniden düzenlenmiştir))

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi faiz oranları yaklaşık 1 yıl içerisinde aşırı gitgeller yaşayarak, 2000 yılı nisan ayında % 36'larda iken yaşanan krizle birlikte % 200'e yükselmiş. Yapılan müdahaleler sonucunda % 42'e kadar düşmesi sağlanmış ama bu rakamlar da çok fazla tutunamamış. Daha sonra 2001 Şubat krizinin yaşanması ile tarihin en yüksek faiz oranı olan % 435'e kadar yükselmiştir. Bu sıçrayışlar bazı bankalar için avantaj olurken bazıları için ise varlığının sonu olmuştur. Yükselen faizlerle birlikte piyasada artık para bulunamaz hale gelmiş, bankalar düşük faizle verdikleri kredileri geri çağırarak, yüksek faizden de olsa mecburen kredi almak isteyen sağlam müşterilerine sunarak, hem ayakta kalmayı hem de kârlarını arttırmayı hedeflemişlerdir. Kimi bankalar bu işlemi başarıyla sürdürürken kimi bankalar da daha önceki sayfalarda anlatıldığı gibi başarılı bir strateji uygulamayarak hayatlarına son vermişlerdir.

Yaşanan tüm bu sıkıntılar sonucunda krizin ilk faturası, dönemin Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel'e kesilmiş ve Erçel yerini Süreyya Serdengeçti'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Ardından ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal'ın yerine Kemal Derviş, Hazine Müsteşarı Selçuk Demiralp'in yerine Faik Öztrak, BDDK Başkanı Zekeriya Temizel'in yerine Engin Akçakoca geçmiş ve yeni bir ekonomik programın uygulandığı dönem böylece başlamıştır (Karluk, 2005).

Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel, 21.02.2001 gecesi alınan ve 22.02.2002 tarihinde yürürlüğe giren dalgalı kurun hemen ardından 24.02.2001'de görevini bırakmıştır. Görevinden ayrılmadan önce 19 Şubat

tarihli Merkez Bankası kuru üzerinden dolara çevirttiği 52 milyar TL'lik birikimi üç gün içinde 75.362 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum basına yansıyınca Erçel “Hayatımın en talihsiz olayı” diyerek yorum yapmıştır. 75.362 dolar, kurun serbest bırakılmasından sonra 1 dolar 1.242.000 TL'ye yükselince Erçel'in birikimi 94 milyar TL'ye çıkmıştır. Böylece eski Merkez Bankası Başkanı, bir haftada haksız olarak 42 milyar TL kazanmıştır. Daha sonra bu parayı bazı hayır kurumlarına bağışlamak istemiş fakat bunu hiçbir kurum kabul etmemiştir (Turan, 2011).

2.7. 2008 Küresel Krizi

Genel olarak baktığımızda meydana gelen küresel kriz; 2007 yılında ABD'de milyonlarca kişinin emlak almak için bankalardan kredi çekerek, borçlarını ödeyememesinden kaynaklanan bir gelişmeydi. Mali krizle birlikte ABD ekonomisi ciddi bir sarsıntı geçirerek, buradan Asya ve Avrupa ekonomilerine sıçramıştır. Tabii kriz başka ülkeleri etkilemek üzere yola çıkmışken, yolunun üzerinde bulunan büyük bankaları ve finansal kuruluşları devirerek hedefine varmak üzere ilerlemiştir.

2008 krizinin ayak sesleri aslında 2006 yılının 2. çeyreğinde konut piyasasındaki bozulmalarla duyulmaya başlamıştır. Konut piyasasında ortaya çıkan bu bozulmalar sub-prime mortgage⁷ alanında da dalgalanmalara sebep olmuştur. Ardından da 2 Nisan 2007 yılında “New Ceuntry Financial” şirketinin de iflasıyla tartışmalar daha ciddi bir boyuta taşınmış ve devamlı yeni şoklar gündeme gelmiştir (Yılmaz ve Kaygusuz, 2009). Krizin geçmişine bakıldığında 2006'nın kritik bir yıl olduğu görülmektedir. Çünkü her ne kadar kriz 2008 yılında kendini göstermiş olsa da Amerikan emlak sektöründeki terdirginlik daha önceki yıllarda telaffuz edilmiştir.

ABD mortgage piyasasında mortgage kredileri, ödeme şekline, faiz yapısına, kredi talebinde bulunanın itibarına göre çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda mortgage kredileri üç temel kategoriye ayrılabilir (Öztürk ve Gövdere, 2010):

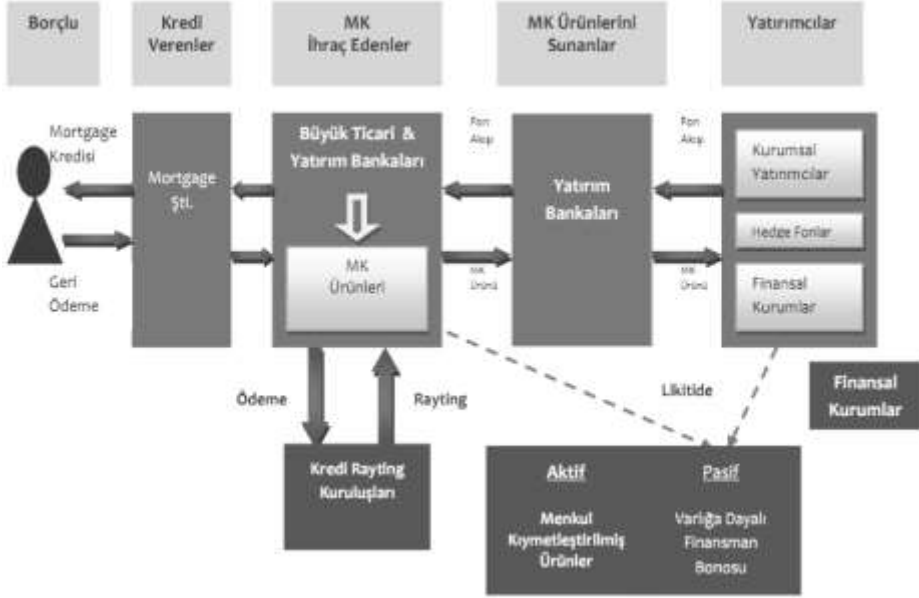
- i-) Prime ya da A kalite (üst gelir grubu)
- ii-) Alt A (orta gelir grubu)
- iii-) Subprime ya da riskli grup (alt gelir grubu)

2008 küresel Krizin genel manada temelini, ABD'de mortgage piyasasında yaşanan problemler oluşturmuştur. ABD'nin emlak sektöründe yaşanan sorunlarının temelinde ise ülkedeki finansal kuruluşların kredilibitesi

---

⁷ Ödeme gücü düşük olan kişilere sağlanan ipotek kredilerini ifade etmektedir.

düşük olan kişilere mortgage kredisi vermeye başlaması ve bunun sonucu olarak da finansal kesimin büyük bir risk altına girmesi yatmaktadır.

Şekil-10: Mortgage işleyişi (Kaynak: BDDK, 2010)

Mortgage sistemi; ilk halkasında en düşük fiyata ev almak isteyen bireyin, son halkasında ise karmakarışık finansal operasyonel işlemleri yöneten çok yüksek riskli hedge fonların ve bankacılık işlemlerinin yer aldığı uzun bir zincirdir. ABD konut piyasasının işleyişi temel olarak, belli bir miktar tasarrufu bulunanların kira ödememek için, kiraya yakın veya biraz üstünde oranlarda uzun dönemli konut kredisi kullanarak, kendi evini satın alması esasına dayanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda “jungle mail”⁸ kavramı ortaya çıkmıştır. Ev sahibinin mortgage kredilerini ödeyememe durumunda borç veren evi geri alabilir, fakat uğradığı zararlar için dava açamazdı. Ancak bankalar, bu kredi ödemelerini çeşitli mali kuruluşlara satmıştır ve evleri teminat olarak gösteren birçok menkul ürün vardır. Böylece zarar hızla yayılmış ve mali kuruluşların iflasına yol açmıştır (Altar, 2008). 2008 yılında patlak veren kredi krizinin temel çıkış noktası da ahlaki olarak doğru olmayan yöntemlerle broker’ ların bankalardan kredi onaylatmasıdır. 2005’ in ortalarına doğru konut talebinin azalmasıyla konut fiyatlarında da durgunluk meydana gelmiştir. Artan faizler

⁸ Konutların net değerinin ödenen kredilerin net değerinin altında kaldığı zaman, müşterilerin evlerinin anahtarlarını zararlarla finans kurumlarına geri göndermeleri.

sayesinde konut kredisi ödemelerinde de zorluklar baş göstermiştir. Bu sorunla birlikte bankalardaki hacizli konut sayısı artmıştır.

2.7.1. 2008 Küresel Krizin Nedenleri:

Küresel ekonominin 1/4 ünü oluşturan ABD ekonomisinin ayakta durabilmesi için yine ABD ekonomisinin 2/3 ünü oluşturan özel tüketim harcamalarındaki artışın devam etmesi çok önemliydi. Özel tüketim harcamalarının artması halinde, üretim ve yatırım harcamaları hızlanacaktı. Bu da istihdam yaparak, artan gelirler üzerinden yeniden özel tüketim harcamalarını destekleyen olumlu bir döngü oluşturacaktı (Özel, 2008). Daha ziyade tüketicileri harcamaya yöneltecek teşvikler gerekiyordu. Diğer bir deyişle, ABD’li tüketiciler daha çok zenginleştiklerini gördükçe tüketim eğilimleri de artacaktı. Servet artışına destek olacak yatırımlar, hisse senedi ve gayrimenkul yatırımlarını tercih edeceklerdi.

Servet artışına destek olmak için, teminatla kredi veren bankalar daha fazla kredi verebilmek için, riskli gruba vermiş oldukları kredileri de teminat göstererek emlak tahvilleri çıkarıp daha yüksek faizle hedge fonları satmışlardır. Bunun yanında, ipotekli gayrimenkullerin fiyatlarının artan kısmı kadar yeni ipotekler yapılarak, yeni kredilerin alınması reel bir karşılığı olmayan kredi miktarını artırmıştır (Susam ve Bakkal, 2008). ABD ekonomiyi canlandırmak amacıyla, özellikle inşaat sektörü vasıtasıyla, hem ödeme gücü hem de kredibilitesi diğerlerine göre düşük olan kişilere mortgage kredisi vererek, riskli kredilerin miktarının artmasına neden olmuştur.

Eşik altı denilen bu riskli kredilerin de etkisi ile gecikme oranlarında ciddi şekilde artışlar boy göstermiştir. Bu gecikmelerin sebepleri arasında bunların düşük gelirli insanlara verilmiş olmasının yanında, bu kredilerin önemli bir kısmının değişken faizli olarak kullanılmış olmasının (değişken oranlı kullananların oranının toplama oranı % 85 seviyesindeydi) önemli etkisi bulunmaktadır (Babuşçu, 2008). Bu sebep dolayısı ile mortgage kredisi veren kuruluşların kredi verme şartlarındaki gevşeklik, yani kredi verirken, kredinin geri ödenebilirliğine yönelik değerlendirme süreçlerinde hassas davranmamaları, mortgage piyasasında meydana gelen krizin önemli bileşenlerinden biri olmuştur.

Şekil-11: ABD’de Tüketim Harcamalarının Harcanabilir Gelire Oranı (Kaynak: Economic Report of President, 2012)

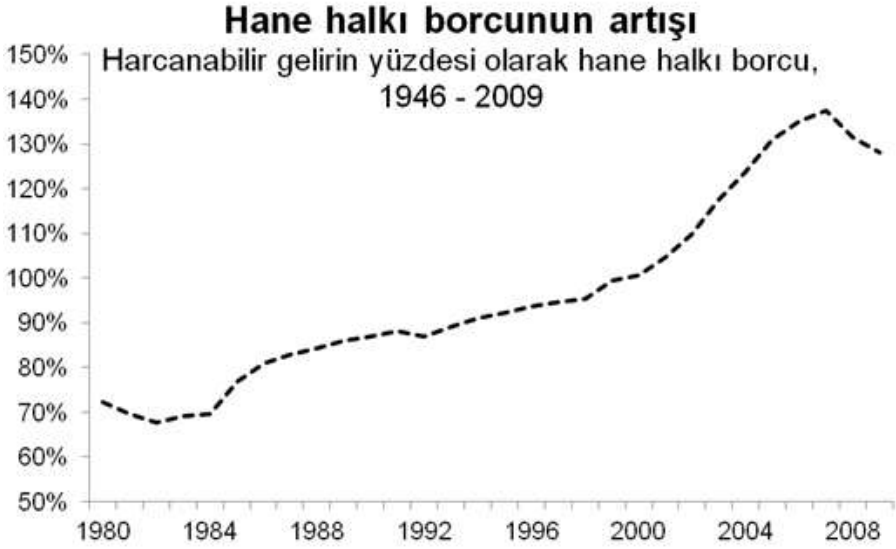
Bu durumun altında yatan temel dinamik, aldıkları ücretlerde herhangi bir artış olmayan, hatta belli dönemlerde gerileyen hane halkının tüketim ihtiyacını kısması yerine, kredi musluklarının gevşemesi ile banka kredilerinden kullanması olduğu söylenebilir. Devletin eğitim, sağlık ve emeklilik alanlarından çekilmesiyle de pekişen bu süreç, toplumun büyük kesimlerinin tüketimlerini finanse etmek amacıyla, kredi sistemine yönelmelerine ve finansal mekanizmalara araç olmalarına neden olmuştur.

2.7.1.1. Likidite Bolluğu

2000’li yıllardan 2008 yılına kadar gözlemlenen yukarı yönlü hareketlenme, konut piyasasındaki büyümenin ekonominin tüm sektörleri üzerindeki kapasite kullanımını arttırıcı etkisi, büyümenin belirleyici etkenlerinden biri olmuştur. Büyümenin en üst seviyeye çıktığı bu evrede, enerji ve petrol talebinde ciddi bir artış oluşmuş, bu da fiyatları yukarı çekmiştir. Fiyat artışlarını likidite bolluğu izlemiş ve ABD gibi birçok ekonomiye sermaye akışı kolaylaştırmıştır. Likidite bolluğunun varlık fiyatlarına yansması da büyük artışlar şeklinde olmuştur (Evlıyaoğlu, 2010). Bu artış ya da başka bir ifadeyle şişme, öncelikle emlak piyasalarına yansmıştır. “Emlak balonunun” en net görüldüğü ülkeler; ABD, İngiltere, İspanya ve İrlanda ülkeleri olduğu söylenebilir. Aşırı şişen emlak balonunun patlaması ABD’de pek çok işin ortadan kalkması ve işsizlik rakamının artması ile sonuçlanmıştır.

A.B.D.’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000–2006) bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Riskin paylaşımı, yüksek getiri iştahı, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni

kredileri finanse etmeleri hane halkını özendiren hususlardır. Hesapsız alınan aşırı krediler sonucunda artık gelir gideri karşılayamaz olmuş ve hane halkı borcu artmış fakat gelir aynı yerde saymıştır.

Şekil-12: Hane Halkı Borcu (Kaynak: IMF, 2010)

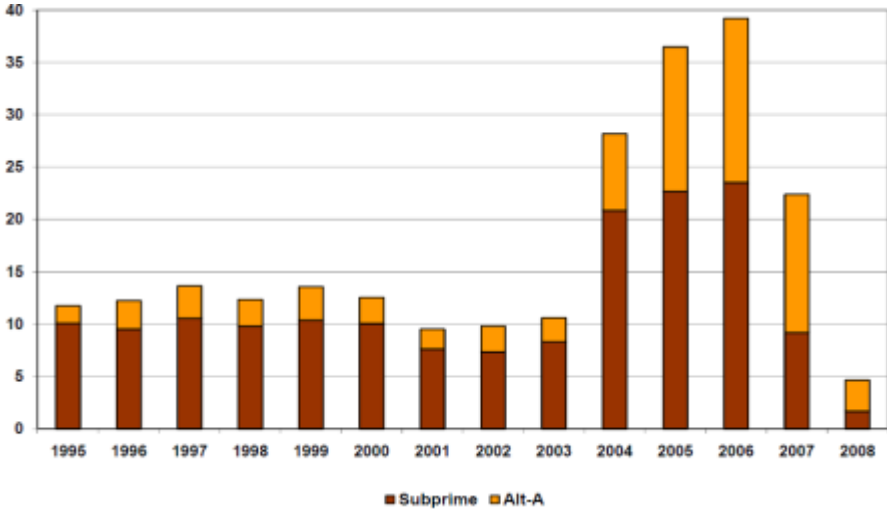
Şekil 12'ye bakıldığında, harcanabilir gelirin tüketim harcamalarına oranı görülmektedir. Bu grafikte, 1980'lerin başında reel ücretlerin sabit kaldığı dönemde tüketim harcamalarının harcanabilir gelire oranı artmış, bu eğilim krize kadar devam etmiştir. Bu artışa paralel biçimde hane halkı borcunda uzun dönemde artış görülmüştür. Hane halkı borcu, 1980'lerin başında % 70 civarında iken, krizin meydana geldiği 2007 yılında % 140 seviyesine gelmiştir.

Kısacası; Küresel krizin en önemli gerçeklerinden birisi; üç lira geliri olan en yoksul hane halkının, trilyonları hızla hareket ettirerek kendisi dışındaki herkesi risk altına sokan finans tekellerinin, dünyanın en büyük otomotiv fabrikalarının da borcunda son kırk yıl içinde devasa bir artış meydana geldiği söylenebilir.

2.7.1.2. Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme kelime anlamı olarak, bir gerçek veya tüzel kişinin ticari faaliyetlerinden kaynaklanan varlıkları ve gelecekteki gelirlerini karşılık göstermek sureti ile borçlanma senedi ihraç ederek finansman sağlaması durumudur (Pusti, 2013). A.B.D. 2000–2006 yılları arasında herkesi ev sahibi yapma amacıyla konut kredileri verilmiş, bankalar bu kredilerin riskini üzerlerinden atabilmek için, vermiş oldukları kredilerin bir kısmını ya da tamamını menkul kıymetleştirme yolunu seçmiştir.

Bankaların mortgage kredilerini menkul kıymetleştirme; verilen kredilerin tamamının ya da önemli bir kısmının, herhangi bir yatırım bankasına ya da mortgage kuruluşuna satma işlemi olarak nitelenebilir. Birçok iktisatçıya göre 2008 krizinin çıkış sebebi; mortgage kredisinin her gelir gurubuna aynı faiz oranı ve geri ödeme planı ile verilmiş olması değil, verilen kredilerin bankalar tarafından paketlenerek tekrar tekrar ısıtılıp, balon oluşturularak satılmasından kaynaklanmıştır (Müsiad, 2009). Menkul kıymetleştirmenin oluşturduğu balon; Finans mühendisleri, oluşturulan türev ürünlerde malın şu anki değerini değil, iyimser bir bakış ile gelecekte beklenen fiyatını satmıştır. Kontratların fiyatları olması gereken seviyeden kat kat yukarı çıkmış dolayısıyla ortada ahlaki bir sorun da ortaya çıkmıştır.

Şekil-13: Riskli Kredilerde Artış (Kaynak: Belsky ve Richardson, 2010)

Menkul kıymetleştirme yolu tercih edilerek, riskli kredilerin miktarlarının aşırı bir şekilde artmasının nedeni; Kredi almak isteyen bireyler, başlangıçta ya broker üzerinden ya da doğrudan başvuruda bulunarak, banka geçmişi ile ilgili sicil sonucunu beklemesi gerekmektedir. Ama genellikle direk banka ile muhatap olmak yerine broker ile muhatap olmak daha çok tercih edilmektedir.

Yapılan tercihler ile banka yerine broker gibi bir aracıya başvurmanın iki temel nedeni vardır: Birincisi; Tek bir bankanın sınırlı kredi imkânları yerine, brokerin ulusal ve uluslararası piyasalarda daha uygun kredi sağlama olanağı sunmasıdır. İkincisi; hem kredi alma sürecinin karmaşık işlemleriyle uğraşmaktan bireyleri kurtarması hem de kredi almaları zor olan bireylerin görünümünü düzelterek kredi alınmasını kolaylaştırmasıdır (Birdal, 2009). Broker'ın yapmış olduğu sicil ve görünüm düzeltme işlemlerinde de bir ahlaki

sorunun olduğundan bahsedilebilir. Bankaların broker'lara güvenmesi sonucunda riskli kredi miktarı artmakta ve geri ödemelerde de sıkıntılar doğurabilmektedir.

Brokar'lar yaptıkları her bir sözleşme başına ücret alarak çalışmaktadırlar. Örneğin; Müşteriye bankadan yüzde 4 faizle kredi temin etmekte ama müşteriye yüzde 4,5 ile sözleşme imzalatmaktadır. Aradaki farkın bir bölümü banka tarafından brokera önceden komisyon olarak ödenmektedir. Elbette bireyin bu yüksek faizleri ödemeye devam etmesi için yeniden finansmana yönelmesinin de engellenmesi gerekmektedir (Birdal, 2009). Bu yüzden sözleşmelere erken ödeme cezası (prepayment penalty) da eklenerek kredinin vadesinden önce kapatılması zorlaştırılmaktadır. Çoğu broker müşterileri alabileceklerinden daha yüksek faizli ya da yüksek erken ödeme cezası bulunan kredilere yönelerek alacağı komisyonu arttırmaktadırlar.

2.7.1.3. Şeffaflık

Mortgage krizi ile bankalar, sahip oldukları varlıkların değerinin ne olduğu hatta bunların muhatabının kimler olduğu hakkında yeterince şeffaf davranmamışlardı. Bu problemler, türev diye adlandırılacak karmaşık ticari sözleşmelere sahip olan Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanması ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır (Heşşen, 2011). Türev ürünlerinde ilk kredi açan kuruluş için herhangi bir risk bulunmaz iken bu borç başkasına satıldığında, risk de satın alana geçmiştir. Bu borç senetleri, aracı kurumların daha fazla kazanma hevesleri nedeniyle sürekli gündemde tutulup ilk defa yapıyormuş gibi müşterilere sunulurken satılmıştır. Bunun sonucunda, kimin ne kadar borçlu olduğu, borçlarının toplam değeri bilinmez bir hal almıştır. El değiştirme arttıkça, spekülâtörler, başkalarının borçlanıp, kendilerine sunduğu parayla daha fazla finansal ürün pazarlayarak, riski başkalarına transfer etmişler ve primlerini artırmışlardır.

Kurumlar ve araçlar konusundaki belirsizlik, varlık değerlerinin hesaplanmasını ve hatta yetkililerinin bilinmesini imkânsız kılmıştır. Lehman Brothers'ın iflasında olduğu gibi bu problemler, karmakarışık ticari sözleşmeler şeklinde ifade edilebilecek türevlerin barındırdığı risklerin hesaplanmasını zorlaştırmıştır. Hızlı gelişen bir pazarda aktarma işlemlerini ve Türev işlemleri takip etmek, sıradan yatırımcı için gitgide imkânsız hale gelmiştir.

2.7.1.4. Denetleme ve Derecelendirme Kuruluşları

Görevi objektif olarak firmaları denetlemek olan derecelendirme kuruluşlarıyla ilgili en büyük sıkıntı, hakkında istihbarat yapılarak, not verdikleri kurumlar tarafından finanse edilmeleridir. Kredi derecelendirme kuruluşları geleneksel olarak iş âlemini, finansal aracıları ve hükümet birimlerini değerlendirme işinden sorumludurlar. Bu yapmış olduğu hizmetler

karşılığında, kredi ürünlerini sunanlar tarafından finansman sağlanmaktadır. Bu durum karşısında objektif değerlendirme olasılığı azalarak etik sorununun yanı sıra bu kuruluşların finansal problemlerinin tespiti de şeffaf olmamaktadır.

Denetleme kurumları sadece özel şirketlerden ibaret değildir. Bunların dışında asıl vazifesi, likidite sıkışıklığı karşısında tedbir almak olan denetleme kurumları, merkez bankaları ve hükümetler de kamu denetleme kurumlarıdır. En önemli düzenleyici ve denetleyici kurumlardan biri olan FED, 2006 yılında değişen risk atmosferine uyum sağlamada gecikmiştir. 2007 Mayıs ayında FED'in yaptığı açıklamada, konut pazarındaki sıkışmanın, finans piyasasının diğer platformlarına ve ekonominin diğer alanlarına yayılmayacağını belirtmişti (Kenç, 2008). Fakat pratikte meydana gelen durum bunun tam tersi olmuştur. Konut piyasasındaki sıkıntı iki buçuk yılda tüm finans piyasasına ve reel ekonomiye tesir etmiştir. Ardından küresel bir ölçüğe taşmış ve diğer ülkelere de sıçramıştır.

Tablo-10: 1999-2009 FED Faiz Oranları

FED FAİZ %											
AY/GÜN	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Oca.01	4.75	5.50	6.50	1.75	1.25	1.00	2.25	4.25	5.25	4.25	0-0.25
Şub.01	4.75	5.50	5.50	1.75	1.26	1.00	2.25	4.50	5.25	3.00	0-0.25
Mar.01	4.75	5.75	5.50	1.75	1.25	1.00	2.50	4.50	5.25	3.00	0-0.25
Nis.01	4.75	6.00	5.00	1.75	1.25	1.00	2.75	4.75	5.25	2.25	0-0.25
May.01	4.75	6.00	4.50	1.75	1.25	1.00	2.75	4.75	5.25	2.00	0-0.25
Haz.01	4.75	6.50	4.00	1.75	1.25	1.00	3.00	5.00	5.25	2.00	0-0.25
Tem.01	5.00	6.50	3.75	1.75	1.00	1.25	3.25	5.25	5.25	2.00	0-0.25
Ağu.01	5.00	6.50	3.75	1.75	1.00	1.25	3.25	5.25	5.25	2.00	0-0.25
Eyl.01	5.25	6.50	3.50	1.75	1.00	1.50	3.50	5.25	5.25	2.00	0-0.25
Eki.01	5.25	6.50	3.00	1.75	1.00	1.75	3.75	5.25	4.75	2.00	0-0.25
Kas.01	5.25	6.50	2.50	1.75	1.00	1.75	4.00	5.25	4.50	1.00	0-0.25
Ara.01	5.50	6.50	2.00	1.25	1.00	2.00	4.00	5.25	4.50	1.00	0-0.25

Kaynak: Kansu, 2011.

Yukarıdaki tabloda yıllar itibariyle FED 'in faiz oranları gösterilmiştir. Tabloda ifade edildiği gibi, ABD ekonomisinin içinde bulunduğu zor koşullardan sıyrılma çabalarının bir göstergesi olarak, özellikle 2001 yılından başlayarak 2004 yılı ikinci çeyreğe kadar, faiz oranlarını kararlı bir şekilde düşürdüğü görülmektedir. 2004 yılı ikinci çeyreğinden itibaren ABD ekonomisinde enflasyon endişelerinin ortaya çıkmasıyla, FED faiz oranlarında artışa yoluna gitmiştir. Daha sonra piyasaların iyimser havaya girmesiyle beraber tekrar 2007'nin son çeyreğinden itibaren kademeli olarak faizleri aşağıya çektiği anlaşılmaktadır.

Kredi faiz oranlarının % 1,0'den % 5,25'e yükselmesi, 200.000 dolarlık kredi kullanıcısına ortalama yıllık 6.400 dolar tutarında ek maliyet getirmiştir. 20 yıl vadeli kredinin yıllık % 1,5 faiz üzerinden aylık taksit tutarı 964 \$ iken,

aynı koşullarda faizin % 6,5'a yükselmesi taksit tutarını 1490 \$'a yükseltmiştir. ABD'de yıllık kişi başı gelirin 46.000 \$ olduğu düşünülürse, özellikle değişken faizli konut kredisi kullanan düşük gelirli kesim için göreceli olarak ipotek kredisinin sürdürülmesi zorlaşmıştır (BDDK, 2008).

Kredilerin büyük bir kısmı, düşük gelirli ailelere verilen ve değişken faizli konut kredisinin ödemeleri, artan faizler sonucu ödenemez hale gelmiştir. Gelirin giderleri karşılayamaması ile kredi ödemelerinin aksaması, bu ödemelere dayalı menkul kıymetler üreterek, piyasaya süren finans piyasası araçlarının ardı ardına iflasla karşılaşması sonucunu doğurmuş, para piyasasında başlayan panik, kısa sürede büyük bir kesimi etkisi altına almıştır.

2.7.2. Kriz Sonrası Yapılan Reformlar

2008 küresel krizi, bütün dünyayı derinden etkilemiş ve başta ABD olmak üzere krizin etkisinden çıkmak isteyen ülkeleri çeşitli önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Aşağıdaki bölümlerde Dünya'da ve Türkiye'de 2008 küresel krizinde alınan para ve maliye politikaları incelenecektir.

Küreselleşen dünyada, artan sermaye mobilizasyonu ve iktisadi ilişkiler nedeniyle ülkeler sadece kendi performanslarını değil, diğer ülkeleri de yakın takip halindeydiler. Ülkelerin ekonomik partnerlerinin herhangi birinde meydana gelen kriz, bir anda diğer ülkelere de sirayet edebilmekte, hatta krizin ilk meydana geldiği ülkeden daha etkili olabilmektedir. Bu nedenle iktisadi otoritelerin politikalarında dış konjonktürün durumu önemli bir unsur haline gelmiştir.

2.7.2.1. Dünya' da Alınan Önlemler

Mortgage krizi ile yaşanan likidite kıtlığı, finansal piyasalara güven tesisini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda birçok ülke mevduat garantilerini arttırmıştır. Avustralya, Yeni Zelanda, Avusturya, Danimarka, Almanya, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, Slovakya, Slovenya'da tüm mevduatlar, tam garanti altına alınmıştır. ABD'de sigorta tavanı 250 bin dolara yükseltilmiş ve tüm Avrupa ülkelerinde minimum garanti limiti 50 bin Euro olmuştur. Belçika ve Hollanda'da ise bu rakam iki katına çıkarılmış ve açığa satışlar yasaklanmış veya kısıtlanmıştır (BDDK, 2010).

Tablo-11: Kriz Sonrası Uygulanan Tedbir Politikaları

Para Politikası	-Enstrümanları Faiz oranı değişimi -Zorunlu Karşılık Oranlarında Değişiklik -Döviz Kuru Müdahalesi
Finansal Sistemdeki Enstrümanları	-Artan Mevduat Garantileri

	-Bankaların Sermayelendirilmesi -Nakit enjeksiyonu -Banka Kredi/ Borçlarının Garanti Altına Alınması -Kamulaştırma -Tahvil Alımı İçin Fon Oluşturulması -Toksik Varlıkların Alınması -İpotekli Konut Kredilerinin Açığa Satışının Yasaklanması	Tekrar
Uluslararası Müdahaleler	-SWAP -IMF Çalışmaları	
Diğer	-İstihdam Çalışmaları -Altyapı Oluşturulması -KOBİ ve Düşük Gelirli Kesime Yardımlar	

Kaynak: Dönmez, 2009.

Uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler sonucu piyasalarda likidite olmaması, sorunlu aktiflerin değeri hakkındaki belirsizlikler ve sermaye eksikliğine karşı ivedi olarak önlemlerin alınması gerekmiştir. Bu kapsamda mevduat garantileri artırılmış, açığa satış yasaklanmış ya da sınırlandırılmıştır. Ancak bu önlemler finansal piyasalara olan güvenin yeniden tesis edilmesini ve piyasa koşullarının iyileşmesini sağlamamıştır. Bunun üzere ülkelerin bankalararası borçlanmaları yeniden başlamasını sağlayacak ve bankaların yeniden sermayelendirilmesine yönelik kapsamlı pro-aktif önlemlerin alınması gerekmiştir. Ancak alınan tüm bu önlemlere rağmen krizin etkisi durdurulamamış ve ülkeler makro ekonomik politika stratejilerine ve sermaye enjeksiyonuna yönelmiştir.

Dünya ekonomisinin 2007 yılından itibaren giderek küçülmesinin en önemli nedeni ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında ortaya çıkan Mortgage krizidir. Amerikan ekonomisi, dünya ekonomisine yön veren bir büyüklükte olduğu için, bu kriz dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. ABD ekonomisi kriz esnasında seçim de geçirmiş bir ülkedir. Hem eski başkan Bush hem de Obama tarafından krizden az hasarla kurtulabilmek adına reformlar yapılmıştır.

Tablo-12: Ülkelerin Kurtarma Paketi Miktarları

Ülke	Extra Basılan Para	AB'nin olacağı Kefil Kredisi Miktarı	Toplam Kurtarma Paketi Hacmi
ABD	250 milyar dolar		1.487 milyar dolar
Almanya	70 milyar dolar	412 milyar euro	492 milyar euro
Fransa	40 milyar euro	320 milyar euro	360 milyar euro
İtalya			40 milyar euro
İngiltere	50 milyar euro	250 bin sterlin	400 milyar sterlin
Avusturya	15 milyar euro	85 milyar euro	100 milyar euro + 26 milyar dolar
Danimarka			35 milyar Danimarka kronu+ 18 milyar dolar
İrlanda		450 milyar euro	450 milyar euro
Macaristan	3 milyar dolar		3 milyar dolar
Kore		100 milyar dolar	100 milyar dolar
Hollanda		200 milyar dolar	200 milyar dolar
Portekiz		20 milyar euro	20 milyar euro
İsveç	206 milyar dolar	200 milyar dolar	406 milyar dolar
İspanya	80 milyar euro	100 milyar euro	180 milyar euro
Japonya			632 milyar dolar
Norveç			57,4 milyar dolar
Brezilya			13 milyar dolar

Kaynak: Dönmez, 2009 (Tablo yazar tarafından amaç kapsamında yeniden düzenlenmiştir).

Üzerinde anlaşılan kurtarma paketi kurallarına göre hükümet destekli borç garantisi ve karşılıklı borç imkânından oluşan 440 milyar avroluk desteğin ilk bölümünü Avro bölgesindeki 16 ülke sağlamıştır. Bu şartnameye göre 16 ülke sıkıntıya düşebilecek ülkelerin kamu borçlarına kefil olacak. Zor durumdaki ülkelere kaynak, özel olarak dizayn edilecek bir kurum tarafından sağlanacak. Avro bölgesi ülkeleri sağlanacak kaynak için yapılacak borçlanmalarda kefil olacaktır. Bu düzenleme üç yıl yürürlükte kalacak şekilde düzenlenmiştir. Desteğin koşulları ise IMF tarafından belirlenmiş ve destek olarak da IMF 'Kurtarma Paketi'ne 220 milyar avro katkıda bulunmuştur (www.radikal.com.tr).

ABD ekonomisinin durgunluğunu aşmak için emlak sektörünün canlanmasını hedefleyen Bush yönetimi, bir taraftan düşük gelirli ailelerin konut talebini arttıracak vergi indirimleri ve teşviklere yönelirken, diğer taraftan firmalara da önemli miktarda destek sağlamıştır. Başkan Bush, konut

edinmeye ilişkin engelleri ortadan kaldırmak amacıyla, peşin ödeme zorluklarının aşılmasını sağlayan Peşin Ödeme Fonu Kanununu imzalamıştır.

George Bush' un almış olduğu tedbir paketleri, krizi durduramamış ve ABD yeni bir seçim sürecine girmiştir. Hem kriz hem de seçim ile uğraşan ABD'nin sandığından 4 Kasım 2008 tarihinde Obama galip çıkmıştır. Ama ekonomisi sağlam bir ülkeyi değil de çöküş aşamasında olan bir ülkeyi devralmıştır. İlk icraat olarak yeni tedbir paketleri açıklama yolunu tercih etmiştir.

Barack Obama 787 milyar dolarlık ek tedbirler uygulamaya başlamıştır. Obama'nın almış olduğu tedbirler (Yılmaz, 2009);

- ✓ İlk olarak yeni kurulacak şirketler kolaylık sağlamak için özel “vergi kredisi” oluşturulmuş ve KOBİ'lerin kredi kullanmasını kolaylaştıran prosedürler kullanılmaya başlanmıştır. 2009 yılında yatırım ve istihdamı destek için 250 bin dolarlık ek bir teşvik serbest bırakılmıştır.
- ✓ Yatırımı arttırmak amacıyla sermaye üzerinden alınan tüm vergiler kaldırılmıştır.
- ✓ 2009 yılında okul, yol ve benzeri altyapı çalışmaları için 25 milyar dolar ayrılmış böylece 1 milyon kişi için istihdam yolu açılmıştır.
- ✓ Otomotiv sektöründe ar-ge çalışmaları için 50 milyar dolar bütçe ayrılmıştır.
- ✓ Çalışan kesime yüzde 95 oranında vergi iadesi sağlanmış böylelikle işçilere 500 dolar, ailelere de 1000 dolar vergi iadesi verilmiştir.
- ✓ Mallarına ipotek konan ve ödemelerini yapamayan emeklilere en fazla 10 bin ABD dolarına kadar kredi kullandırılmıştır.
- ✓ Mortgage konularında tüm planlama ve koordinasyon Hazine Konut - Kentsel Kalkınma Sekreterliği'ne devredilmiştir. Ev sahipleri için iflas kanunu yenilenmiş, sağlık, emniyet, itfaiye ve yeni tesisler için alınacak yeni 25 milyar dolarlık vergiden vazgeçilmiştir. İpotek vergilerinde bir kolaylık sağlanarak 10 milyon orta sınıf aileye yardımcı olunmuştur.
- ✓ Çevre sorununa karşın “Karbon Emisyon Piyasası” kurulmuş ve bu çerçevede zararlı atık emisyonu haklarıyla başlayan ticaret nezdinde şirketlerden 646 milyar dolar toplanmıştır. Bunun yanı sıra sağlık reformları adına 634 milyar dolarlık bir bütçe oluşturulmuştur.

2009 yılı itibari ile alınan kurtarma paketleri ve önlemler sonrası, 2010 yılına ait büyüme tahminleri yukarı doğru revize edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle ilgili veriler, 2009 yılının üçüncü çeyreği itibariyle dünyada genel olarak ekonomik düzelmeler olduğunu ve daralmanın yavaşladığını, büyümede de yukarı yönlü hareketler olduğunu göstermektedir (Öztürk ve Özdemir, 2010).

2.7.2.2. Türkiye' de Alınan Önlemler

Türkiye'de küresel krizin etkilerini azaltmaya yönelik önlemler; TCMB, BDDK, SPK ve Hükümet kanadı tarafından ele alınacaktır.

2.7.2.2.1. TCMB Tarafından Alınan Önlemler:

Merkez Bankası, uluslararası piyasalardaki belirsizlikler ortadan kalkıncaya kadar Döviz ve Efektif Piyasaları ile döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren başlanmasına karar verildiğini açıklamıştır. Alınan bu kararlara göre TCMB tarafından yapılacak faaliyetler (Erdönmez, 2009);

- ✓ Merkez Bankası, döviz depo piyasasında işlem limitlerini 23 Ekim 2008 tarihinden itibaren iki kat artırarak 10,8 milyar dolara yükseltmiştir.
- ✓ Merkez Bankası, 21 Kasım 2008 tarihinden geçerli olmak üzere, döviz depo piyasasında TCMB'den yapılacak borçlanmaların vadesini 1 haftadan 1 aya çıkarmıştır.
- ✓ Merkez Bankası, Bankaların zorunlu karşılık oranlarını düşürmüştür. Buna göre; Merkez Bankası bankaların zorunlu karşılık oranlarını Türk parası yükümlülüklerde değiştirmeyerek % 6'da bırakırken, yabancı para yükümlülüklerinde % 11'den % 9'a çekmiştir. Kararın, 28 Kasım 2008 tarihinden itibaren geçerli olması öngörülmüştür. Merkez Bankası'nın bu önlemi ile bankacılık sistemine 2,5 milyar dolarlık ek likidite sağlanması beklenmektedir.
- ✓ Merkez Bankası, yaşanan küresel krizin reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla da ihracat reeskont kredisi limitini 500 milyon dolar artırarak 1 milyar dolara yükseltmiştir. Ayrıca, ihracat reeskont kredisi uygulama esas ve şartları yeniden düzenlenerek bu kredilere kullanım kolaylığı getirilmiştir.
- ✓ Merkez Bankası, Likidite Desteği Kredisi Yönetmeliği yayımlayarak, bankaları likidite açısından destekleyici avans işlem kolaylıkları getirmiştir.

2.7.2.2.2. BDDK Tarafından Alınan Önlemler:

BDDK, bankalarla ilgili faizlerdeki son artışların bilançolarını bozmaması için yeni bir düzenleme yapmıştır (Erdönmez, 2009).

- ✓ BDDK'nın Resmi Gazete'de 01.11.2008 tarihinde yayımlanan kararına göre bankaların, ellerindeki menkul değerleri bir defaya mahsus olmak üzere, yeniden sınıflandırmalarına izin verilmiştir.
- ✓ BDDK tarafından, Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara

İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik yayınlanmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte, sorunsuz görünen kredilerin de beklenmeden, yeniden yapılandırılabilmesine imkân tanınmıştır.

2.7.2.2.3. SPK Tarafından Alınan Önlemler:

Sermaye Piyasası Kurulu fon çıkışı gerektirmeyen sermaye azaltımlarına ilişkin ilkeleri belirlemiştir. Yapılan açıklamada uluslararası kriz nedeniyle şirketlerin halka arz suretiyle nakit sermaye artırımı yapmaları imkânını ortadan kaldırmıştır (Ekinçi, 2008). Bu durum nakit sermaye ihtiyacı olan şirketleri dışarıdan kaynak sağlamak yerine, ortaklar tarafından zorunlu olarak sermaye artırımına yönlendirmektedir.

2.7.2.2.4. Hükümet Tarafından Alınan Önlemler:

Hükümet tarafından kriz ortamında bulunan şirketlere, çalışanlara ve emeklilere yönelik uygulamaları içeren “Mini Önlem Paketi” TBMM Genel Kurulu’ndan geçerek yasalaşmıştır. Onaylanan bu yasaya göre (Erdönmez, 2009);

- ✓ TC Maliye Bakanlığı reel sektöre vergi kolaylığı getirmiştir. Buna göre, 1 Eylül 2008 tarihinden önce tahakkuk etmiş olan vergi borçlarının ödenmesine, Aralık 2008 itibariyle başlanması ve 18 taksit bölünmesi hükmüne bağlanmıştır.
- ✓ TBMM’de kabul edilen ve 21 Kasım 2008 tarihinde Cumhurbaşkanı’nca onaylanan yasayla, gerçek ve tüzel kişilerce 1 Ekim 2008 tarihi itibariyle sahip olunan para, döviz, altın, hisse senedi, tahvil ve diğer menkul kıymetlerin Türkiye’ye getirilmesi halinde bunlardan % 2 oranında bir vergi alınarak kayıt altına alınması sağlanmaktadır. Aynı şekilde gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yurtiçinde bulunan ancak 1 Ekim 2008 tarihine kadar defter kayıtlarına işlenmeyen taşınır ve taşınmazların kayda alınması da % 5’lik bir vergi ödemek suretiyle mümkün olacaktır. Taşınır ve taşınmaz malların Türkiye’ye getirilmesi ya da yurtiçinde kayda alınması, yasa gereğince üç ay süreyle uygulanacaktır. Bu varlıklara tarh edilen vergiler de tarhiyatın yapıldığı ayı izleyen ayın sonuna kadar ödenebilecektir.
- ✓ Sicil affına ilişkin “5834 sayılı Karşılıksız Çek ve Protestolu Senetler ile Kredi ve Kredi Kartları Borçlarına İlişkin Kayıtların Dikkate Alınmaması Hakkında Kanun” 28 Ocak 2009 tarihli ve 27124 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasayla gerçek ve tüzel kişilerin, karşılıksız çek, protesto edilmiş senet, kredi kartı ve diğer kredi borçlarına ilişkin kayıtları, borçların yasanın yürürlük tarihinden önce veya yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde

ödenmesi veya yeniden yapılandırılması halinde, borcun tamamının ödenmesine müteakiben Merkez Bankası'nda tutulan kayıtlardan silinmesi öngörülmektedir.

- ✓ İşsizlik Fonu üzerinden uygulanan “kısa çalışma ödeneği” nde süre 3 aydan 6 aya çıktı, ödeme miktarı da % 50 artırıldı. Emeklilerin aylıklarının hiçbir şekilde haciz edilememesi hükmü getirildi. 49 ile dönük uygulanan teşviklerin süresi 1 yıl uzadı. Bununla birlikte “sektörel-bölgesel teşvik sistemi” ne de geçişin yolu açılmıştır.

Yapılan tüm tedbirler ile TCMB, BDDK, SPK ve Hükümet'in, küresel krizin etkilerini azaltmaya yönelik, gerek bankacılık/finans sektörü gerekse reel sektörü destekleyici önlemler aldığı söylenebilir.

Türk Bankacılık sektörünün küresel krizden fazla hasar görmeden, daha az etkilenmesini sağlayan şüphesiz kamunun almış olduğu tedbirlerdir. Bankalar açısından kamu mali kesimlerinin almış olduğu bazı tedbirler (BDDK, 2009b):

- 1) 2008 ve 2009 yılında elde edilen kârlar nedeniyle hızlı büyümüş olan bankaların kâr dağıtımına izin verilmemiştir.
- 2) Kredi kartları ile yapılan taksitli alışverişlerden kaynaklanan kredilerin geri ödeme vadesi dönemi içinde ekonomide olumsuz bir gelişme yaşanabileceği düşüncesiyle bu durumun müşterilere yansımaması için kredilerin vadelerine kalan süreye göre risk ağırlıkları artırılmıştır.
- 3) Bankalar korunma amaçlı işlemler dışında sorunlu türev ürünler ile uğraşmamaları konusunda uyarılmıştır.
- 4) Finansal piyasalardaki güven, istikrar ve gelişmeyi temin üzere kurulan Finansal Sektör Komisyonuna işlerlik kazandırılmıştır. Ayrıca, BDDK ve TMSF arasındaki işbirliğini arttırmaya yönelik Eşgüdüm Komitesi kurulmuştur.
- 5) Çek, protesto edilmiş senet, kredi kartı ve diğer kredi borçlarına ilişkin olarak Merkez Bankası'nda tutulan kayıtlar söz konusu borçların altı ay içinde ödenmesi veya yeniden yapılandırılması halinde silinmiştir.
- 6) Kredi kartı borçlarını ödeme güçlüğü içerisinde bulunan kredi kartı hamillerinin borçlarının yeni ödeme planları çerçevesinde yeniden yapılandırılması imkânı getirilmiştir.

Yabancı para cinsinden borçlar daha çok büyük ölçekli ve ihracata yönelik üretim yapan firmalarda yoğunlaşmaktadır. 2007 yılının sonunda 61 milyar ABD Doları düzeyinde firmaların bulunan açık pozisyonu, 2008 yılı üçüncü çeyreğinde 85 milyar ABD Doları düzeyine yükselmiş yılın son çeyreğinde ise 78 milyar ABD Doları seviyesine getirilmiştir (Yılmaz, 2009a).

Bu dönemde iktisadi faaliyette meydana gelen yavaşlamanın daha da belirginleşmesi ve maliyet bazlı etkilerinin olumluya dönmesiyle birlikte enflasyon aşağı yönlü harekete başlamıştır. Ülkemizde küçük ve orta ölçekli firmaların borçlarının genel olarak ağırlığının Türk Lirası cinsinden olmasının kur riskini sınırladığı söylenebilir.

Hükümet 13 Mart 2009 tarihinde yeni ekonomi paketi açıklamıştır. Bu çerçevede;

- ✓ Beyaz eşyada ÖTV' nin 3 ay süreyle indirilmesi,
  - ✓ Otomotivdeki ÖTV' nin 3 ay süre ile indirilmesi,
  - ✓ Konutlarda 3 ay süre ile KDV'nin % 18'den % 8'e indirilmesi,
  - ✓ KOBİ'lere 75 milyon TL ek ödenek verilmesi,
  - ✓ Kaynak kullanım destek fonunun (KKDF) oranı 5 puan azalması,
  - ✓ Eximbank' ın sermayesi 500 milyon TL artırılması,
  - ✓ Sanayide uygulanan indirimli gece tarifesinin hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması öngörülmüştür.
- ✓ Hükümet T.C. Ziraat Bankası A.Ş. tarafından kullanılan tarım kredilerinin vadesini uzattıklarını açıklamıştır. Buna göre işletme kredilerinde vade 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde ise beş yıldan yedi yıla çıkmıştır. Kamu sermayeli bankaların görev zararları tasfiye edilmiş, yeni görev zararlarının oluşmaması için yasal düzenleme yapılmış, bu bankaların şube ve personel sayısı rasyonel hale getirilmiş ve piyasa disiplini altında özel sermayeli bankalara benzer bir yapıda çalışmalarını sağlanmıştır.

Hükümet tarafından 25 Mart 2009 tarihinde 5'nci önlem paketi açıklanmıştır. Üç ay süre ile geçerli olacak tedbirler şöyledir:

- ✓ İşyerlerinin satışından alınan KDV % 8'e,
- ✓ Gayrimenkul alımında tapu harcı binde 15'ten binde 5'e,
- ✓ Mobilyada alınan KDV % 18'den % 8'e,
- ✓ KOBİ'lerin kullandığı bazı sanayi ve iş makinelerinden alınan KDV % 18'den %8'e,
- ✓ Bilişim ve büro mobilyalarından alınan KDV % 18'den % 8'e düşürülmüştür.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşananlara dikkat edilirse, küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar sonucunda olumlu gelişmeler olduğu ifade edilebilir.

2.7.3. Küresel Krizin Türkiye' ye Etkileri:

Bütün dünyayı etkileyen küresel kriz, Türkiye ekonomisi üzerinde 2008'in ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Krizin ortaya çıkışı,

nedenleri ve dünyaya etkileri detaylı olarak önceki bölümlerde incelenmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye'ye etkileri incelenecektir. Türk bankacılık sektörü, 2001 krizinin ardından gerçekleştirilen yeniden yapılanma çalışmaları sayesinde 2008 finansal krizini kolaylıkla atlatabilmiştir. Krizin olumsuzluklarından çok etkilenmemiş olan bankacılık sektörü, 2008 finansal krizi esnasında Türk finansal sistemini ayakta tutan en önemli sektör konumunda olmuştur.

ABD'de başlayan küresel krizin nedenlerinden birisi olan subprime kredilerinin, Türkiye' de uygulamada olmaması nedeni ile bazı ekonomik faaliyet alanlarında daha az etkilenme yaşanmıştır. Bununla birlikte bazı ekonomik faaliyet alanlarında ise krizden etkilenme daha büyük boyutlarda yaşanmıştır. Örneğin yurt dışı finansal piyasalarda veya borsalarda meydana gelen düşüşler İMKB'ye doğrudan yansiyarak sert düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile Türk bankaları, sendikasyon kredisi tedarik etmede zorlanmışlardır. Dışarıdan alınacak fonlardaki azalmanın önüne geçilemeyince, kredilerde ve döviz cinsinden borçlanmalarda zorluklarla karşılaşmıştır. Türkiye'de hem bankalar, hem de özel şirketler, bilançosu hasarlı hale gelen dış bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması sonucunda, daralacak olan kredi hacmi, şirketleri ve bankaları bilanço küçültmeye zorlamıştır.

Büyük şirketlerin aldıkları kredilerin azalması ile bu şirketlerin tedarik zincirleri de etkilenmiştir. Kredi kanalı ile başlayan süreç, mikro ve makro düzeyde domino etkisi yaparak ekonomide bir daralmaya sebep olmuştur. Ticari kredilerdeki daralmanın etkisi ekonominin her alanında kendini hissettirmiştir.

Gelişmiş ülkelerdeki piyasalarda ortaya çıkan küresel finansal kriz, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren derinleşerek küresel finans sisteminin tamamını etkisi altına almış ve dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin risk primlerinde yüksek oranda artışlar gözlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, risk primlerindeki bu bozulmanın, düşük kredi notuna sahip ülkelerde daha belirgin olduğu görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde, kredi notu en düşük gelişmekte olan ülkeler arasında yer almasına rağmen Türkiye'nin risk primindeki bozulma sınırlı olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010). Bu dönemde gelişmekte olan pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye'de hane halkının döviz borçluluğunun düşük seviyede olması, sağlam bir finansal yapı etkili olmuştur.

Ülkemizde küçük ve orta ölçekli firmaların borçlarının genel olarak ağırlığının Türk Lirası cinsinden olmasının kur riskini sınırladığı söylenebilir.

Küresel sorunların getirdiği talep belirsizliği firmaların üretim faaliyetleri konusunda ihtiyatlı bir tutum izlemelerine neden olmaktadır. Kapasite kullanım oranlarındaki düşük düzeyler ve yatırım eğilimindeki zayıf seyir, paralelinde istihdam koşullarında henüz bir iyileşme gözlenmemektedir (TCMB, 2009). Yaşanan küresel mali krizin yol açtığı belirsizlik ortamının, küresel ölçekte sıkılaştıran finansal koşulların yanı sıra, yatırım ve tüketim harcamalarının da azalmasına neden olduğu ve artan tasarruf eğiliminin de etkisiyle iç talepte sert bir daralmaya yol açtığı görülmektedir.

Küresel ekonomide artan sorunlarla birlikte, Türkiye’de GSYİH büyüme oranları, 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde yavaşlama eğilimine girmiştir. 2008 yılının son ve 2009 yılının ilk çeyreğinde ise ekonomik faaliyette oldukça sert bir gerileme yaşamıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010). Özellikle 2008 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreği ile 2009 yılının birinci çeyreğinde iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlamanın derinleşmesiyle birlikte işgücü piyasasına ilişkin olumsuz çizginin bir önceki döneme göre kötüleşerek devam ettiği ve işsizlik oranlarında sert artışların yaşandığı söylenebilir.

Toplam işsizlik oranı ilk çeyrekte yıllık yüzde 4,2 puan yükselerek yüzde 16,1 oranında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranında meydana gelen artışın 1,8 puanı istihdamdaki gerileme, 2,4 puanı ise işgücüne katılım oranındaki artıştan kaynaklanmıştır (TCMB, 2009). 2008 yılının Ağustos ayından itibaren reel kesimdeki daralmanın temel sebebi; ihracata dayalı üretim yapan sanayi sektöründe meydana gelen küçülme olduğu söylenebilir. Bu durum tarım dışı istihdamdaki bozulmayı da hızlandırmıştır. Ayrıca iş gücüne katılım oranındaki belirgin artışın da etkisiyle işsizlik oranlarında tarihi bir yükselişin yaşanmasına neden olmuştur.

2.7.4. Küresel Krizin Sonuçları

2008 yılının 4. çeyreğinde, krizin kaynağı olan ABD ekonomisi yüzde 6,4 oranında gerilemiş, Japonya ise yüzde 12,4 oranında küçülmüştür ve aynı durum Almanya ve Fransa’nın da dâhil olduğu Avro bölgesi için de geçerlidir. Tüm dünyada işsizlik oranlarına bakıldığında; 2009 Mart ayına göre ABD’de % 8,9, Japonya’da % 4,8, Çin’de % 9,0, Almanya’da % 8,1, Macaristan’da % 9,7, Rusya’da % 10,0, Brezilya’da % 9,0, Mısır’da % 9,4, Güney Afrika’da % 23,5, Polonya’da % 11,2 ve Türkiye’de % 16,1 düzeyine kadar çıkmıştır (Yılmaz, 2009). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin işsizlik rakamlarına bakıldığında neredeyse son on yılın en yüksek seviyelerine yükselmiştir. Bunun ana sebebi olarak tüketim azalmasıyla beraber tasarruflarda artış başlamış, böylece üretim azalınca şirketlerde bazı giderlerde kısma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Genellikle şirket sahiplerinin tasarruf denince ilk uyguladıkları faaliyet personel çıkarma yöntemidir.

Uluslararası finansal piyasalarda bir yıldan uzun süren olaylar ve birçok ülkede finans kurumlarının iflas etmesi, finansal kurumlara olan güvenin çok azalmasına neden olmuştur. 2008 yılında yaşanan iflas, birleşme ve satın alma faaliyetleri;

11 Ocak: Bank of America, 4 milyar dolar ödeyerek Countrywide Financial şirketini satın almış ve bu sayede Amerika'nın en büyük ipotek kredisi veren oyuncusu haline gelmiştir (Bank Of America, 2008).

15 Ocak: Citigroup, dördüncü çeyrekte net kaybının 9,83 milyar dolar olduğunu ve hisse başına 1,99 dolar zarar ettiğini açıkladı (Citigroup, 2008).

13 Şubat: ABD Başkanı George W. Bush, Ekonomik Kurtarma Paketi'ni açıkladı (USA Government, 2008).

14 Şubat: İsviçre Bankası UBS, 2007'nin 4. çeyreğinde 13,7 milyar ABD doları net zararı olduğunu açıkladı (UBS, 2008).

17 Şubat: Northern Rock kamulaştırıldı (İngiltere Ekonomi ve Finans Bakanlığı, 2008).

5 Mart: Pelton Partners adlı İngiliz hedge fonu iflasını açıkladı (Alkan, 2009).

16 Mart: JP Morgan tarafından Amerikan'ın beşinci büyük yatırım bankası olan Bear Stearns satın alındı (JP Morgan, 2008).

12 Mayıs: HSBC, konut piyasasındaki durgunluk yüzünden, 2008'in ilk çeyreğinde 3,2 milyar dolar zararı olduğunu açıkladı (Alkan, 2009).

7 Eylül: ABD hükümeti adına Federal Konut Finansman Ajansı, Fannie Mae ve Freddie Mac şirketlerini adı (ABD Hazine Bakanlığı, 2008).

15 Eylül: Merrill Lynch & Co., Bank of America tarafından satın alındı, Lehman Brothers da iflas için başvuru yaptı (FED, 2008).

16 Eylül: FED Guvernörler Kurulu, New York FED'e 85 milyar dolar sağlayarak dünyanın en büyük sigorta şirketi AIG'yi kurtarma yetkisini verdi (FED, 2008).

27 Eylül: HSBC dünya çapında 1100 kişiyi işten çıkaracağını açıkladı (HSBC, 2008)

29 Eylül: İngiliz Bradford & Bingley şirketi kamulaştırılır. Alman Hypo Real Estate, devlet ve diğer bankaların çabalarıyla kurtarıldı. Belçika'dan Fortis bankası, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg devletlerinin ortak çalışmasıyla kurtarıldı. İskoçyalı Riyal Bank of

Scotland'ın değeri beşte bir oranına geriledi. İzlanda'nın en güçlü bankalarından Glitnir kısmen kamulaştırıldı (Alkan, 2009).

3 Ekim: ABD Kongresi, hazırlanan 700 milyar dolarlık kurtarma paketini onayladı. UBS, 2000 kişiyi işten çıkaracağını açıkladı. Hollanda, Fortis'in banka ve sigorta faaliyetlerini kamulaştırdı (FED, 2008).

7 Ekim: İzlanda bankası, Landsbanki kamulaştırıldı. Bankanın bir kolu olan Icesave, internet bankacılığı sistemindeki İngiliz müşterilerini hesaplarını dondurdu (FED, 2008).

8 Ekim: İngiltere Hazinesi, Landsbanki'nin İngiltere'deki varlıklarına el koyarak ve bankayı dava edeceğini açıkladı.

10 Ekim: Kara Cuma olarak bilinen bugünde G7 bakanları Washington'da toplandı. Japon borsası yüzde 10 düşerek son yirmi yıl en düşük seviyesine geriledi. FTSE'nin düşüşü gün içinde yüzde 10'u buldu ancak günü yüzde 8,85 zararla kapattı. Bu 1987'den beri gerçekleşen en sert düşüş olmuştur. Petrolün birim fiyatı, 80 doların altına indi ve Dow Jones endeksinde yaklaşık 700 puan kayıp görüldü (FED, 2008).

11-12 Ekim: 15 Avrupalı lider, krize önlem için Paris'te buluşup, 2009 sonuna kadar bankalar arası kredileri garanti altına aldılar. Almanya, Fransa ve İtalya kendi planlarını açıkladı. Avustralya 3, Yeni Zelanda 2 seneliğine banka mevduatlarını garanti altına almayı kararlaştırdı.

14 Ekim: İzlanda mali sıkıntıdan kurtulabilmek için Rusya ile 5,44 milyar dolar kredi talebi ile görüşmelere başladı (Alkan, 2009).

14 Kasım: ABD Hazine Bakanlığı, Sermaye Alım Programı kapsamında 21 bankadan 33,5 milyar dolarlık alım yaptı (FED, 2008).

Küresel krizin dünya ülkeleri üzerindeki etkisi, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren çok hızlı ve yıkıcı bir şekilde devam etmiştir. Krizden etkilenen ülkelerin büyüme oranları sert bir şekilde gerilemiş, işsizlik oranlarında hızlı artışlar olmuş, sanayi üretimi 2. Dünya Savaşından bu yana görülmemiş ölçüde daralmıştır (Yılmaz, 2009). ABD'de meydana gelen ekonomik krizden, ünlü perakende satış mağazaları zincirleri de birer birer etkilenerek kapanmaya başlamışlar. Kriz nedeniyle kepenk kapatan büyük mağaza zincirlerinden bazıları ayakta kalma savaşı verirken, birçoğu da ya iflasını istemiş ya da çareyi perakende mağazalarını kapatmakta bulmuştur.

Tablo-13: ABD’de kapanan Mağaza Zincirleri

CIRCUIT CITY	155 mağazası kapandı.
ANN TAYLOR	117 mağazası kapandı.
LANE BRYANT	40 mağazası kapandı.
FASHION BUG	100 mağazası kapandı.
CATHERINE’S	10 mağazası kapandı.
KBTOYS	150 mağazası kapandı.
EDDIE BAUER	27 mağazası kapandı.
CACHE	14 mağazası kapandı.
SPRINT NEXTEL	125 mağazası kapandı.
COMPUSA	Tüm mağazaları kapandı
DILLARDS MIDDLETOWN	Ohio mağazaları kapandı.
DISNEY STORE	98 mağazası kapandı.
HOME DEPOT	15 mağazası kapandı.2009’da açılması planlanan 50 yeni mağazada iptal edildi.
TALBOTS	78 mağazası kapandı.
FOOT LOCKER	140 mağazası kapandı.
LINES N’THINGS	371 mağazasını 2008 sonunda kapattı.
MACY’S	Rolling Acres Mall, Akron Canton Centre, Conton Randall Park Mall, Nort Randall alışveriş merkezlerindeki mağazalarını kapattı.

Kaynak: Chomsky ve diğ, 2010.

Reel sektör ve finans piyasalarında ardı ardına gelen iflas olayları, para piyasasında kısa sürede panik etkisi yaparak yayılmıştır. Kredi sisteminin çöktüğü bir ekonomide, reel sektör firmalarının da sonuçtan zarar görmesi ile tüm ABD halkı krizden nasibini almıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle 2008 ‘den beri tüm dünya, ekonomik krizin faturasını ağır bir şekilde ödemiştir.

BÖLÜM III

2001 ve 2008 KRİZLERİNİN ARDINDAN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

2001 krizi ile derin yaralar alan Türk Bankacılık sektörü mali durumunu düzeltebilmek için büyük çabalar sarf etmiştir. Bu çabalar içerisinde yeni düzenlemeler, kanunlar, yönetmelikler ve mali destekler sayılabilir. Gösterilen faaliyetler sadece mevcut krizden kurtulmak için değil, ileriki zamanlarda da olabilecek krizlerden en az hasarla kurtulabilmek için de alınmış faaliyetlerdir. Nitekim alınan tedbirler sonucunda başarısını 2008 krizinde finansal istikrar, sağlamlık, krizlerin önlenbilmesi, yönetilebilmesi, mali disiplin, sürdürülebilir borçlanma, yönetilebilir dış açık ve doğru kur sistemi ile göstermiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türkiye'deki bankacılık ve finans sektöründe yaşanan 2001 ve 2008 krizden etkilenme durumunu temel bankacılık verileri ışığında ortaya koymaktır. 2001 krizinde temelden sarsılan bankacılık sektörünün 2008 küresel krizinde 2001'e göre çok daha düşük düzeyde hasarla atlatması rakamlarla ortaya konulmakta ve iki kriz dönemine ilişkin temel bankacılık göstergelerindeki değişimler karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemiyle incelenmektedir.

Ülkemizin yaşanan 2001 ulusal krizinden sonra sadece iki yıl içinde kapanan veya tasfiye edilen banka sayısı 11 iken 2008 krizinde ve sonrasında banka sayısında herhangi bir azalış gerçekleşmemiştir. Kazanılan bu başarının altında yatan temel sebep, daha önce ülkemizde yaşanan krizlerden ders alınması gösterilebilir. Özellikle 2001 krizinden sonra büyük bir atak yakalayan TBS'nin aldığı ve uyguladığı kararlar sonucu 2008 yılındaki krizden daha az hasarla atlatması bu çalışmada ilişkilendirilerek incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırmamızda kullanılacak veriler BDDK, TMSF, HM, TBB, TCMB, MB, İMKB, TÜİK kurumlarından elde edilen verilerle sınırlıdır. Söz konusu kurumlardan elde edilen veriler tablolar halinde karşılaştırılarak mutlak değer ve % (yüzde) olarak yorumlanmıştır.

3.3. Araştırmada kullanılacak Yöntem ve Veriler

Dünya'da ve Türkiye'de yapılmış çalışmalar imkanlar dahilinde incelendikten sonra, 2000-2010 yılları arasında Türkiye'de bankaların ve finans kurumlarının yıllar itibarıyla şube ve personel rakamlarını, borç ödeme gücünü,

mali yapısını, faaliyet karlarını, ekonomik varlıkların verimli ve ekonomik bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi verici ve geleceğe dönük kararlarda yardımcı veriler sağlayan analiz yöntemi olan karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz yöntemi ile birlikte;

- 1) Bankaların en temel dinamikleri olarak kabul edilen verilerden personel sayısı, şube sayısı, verilen kredi miktarı, takibe düşen kredi miktarı, karlılık oranı, öz sermaye oranı, aktif büyüklüğü, şube başına düşen mevduat miktarı tek tek analiz edilerek yorumlanacaktır.
- 2) Elde edilen bu veriler ışığında 2001 ve 2008 krizlerinde oluşan rakamsal artış veya azalışların birbirlerine olan oranı ayrı ayrı tablolar şeklinde incelenecektir. Finansal sektörün en fazla hasarı 2001 krizinden mi yoksa 2008 krizinden mi aldığı bu bölümde ele alınacaktır.
- 3) Elde edilen değişkenlerin her biri tablolar halinde gösterilip açıklaması yapıldıktan sonra genel bir yorumlama yapılmıştır. Bu yorumlama araştırmanın bulguları kısmında yer almaktadır. Araştırmanın bulguları kısmında sonuçların yorumu ile birlikte iki krizden etkilenme derecesi üzerinde de durulmaktadır.

3.3.1. Yıllar İtibariyle Türk Bankacılık Sektörüne Ait Temel Veriler

Yıllar itibariyle (2000-2010) Türk bankacılık sektörüne ait temel veriler Tablo 14’de özetlenmektedir. Tablo incelendiğinde 2001 krizi öncesi ve sonrası ile 2008 krizi öncesi ve sonrası göstergeleri görülebilmektedir.

Tablo-14: Türk Bankacılık Sektörüne Ait Temel Veriler

Yıllar	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı	Mevduat Toplamı	Kredi Toplamı	Sektör Toplam Karı	Sermaye Yeter.
2000	79	7.984	174.706	68.442.406	59.082.664	-(2.709.599)	9.3
2001	61	6.983	140.879	116.646.946	84.001.424	-(11.237.395)	21
2002	54	6.321	125.893	142.387.988	101.204.972	2.356.997	25
2003	50	6.267	127.532	160.812.250	120.896.000	5.610.280	30
2004	48	6.474	132.734	197.393.862	158.953.193	6.456.079	28
2005	47	6.568	138.724	253.578.919	213.931.231	5.714.742	24
2006	50	7.302	150.966	324.068.728	315.251.303	11.372.439	21

2007	50	8.144	168.850	371.926.815	385.053.187	14.858.861	18
2008	50	9.304	182.665	472.694.537	512.394.478	13.421.555	18
2009	50	9.581	184.205	534.100.449	539.872.103	20.182.745	20
2010	50	10.072	191.180	648.508.326	704.358.504	22.119.431	19

Kaynak: BDDK, 2011 (Tablo ilgili kaynaktan yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir).

Yukarıdaki tabloda gösterilen bankacılık verileri incelendiğinde; banka sayısı 2001 krizinden önce 79 iken iki yıl içinde 25 bankanın faaliyetlerine son vermesiyle sayı 54'e gerilemiştir. 2008 krizinde ise bankalar istikrarlarını koruyarak herhangi bir tasfiye, faaliyet durdurma, kapanma veya azalma gerçekleşmemiştir. Şube sayısı ise yine 2001 krizinde azalış göstererek 6.983 olan şube sayısı bir yıl içinde 6.321 şubeye gerilemiştir. 2008 krizinde ise 9.304 olan şube sayısı krize rağmen artış göstererek 9.581 sayısına ulaşmıştır. Diğer bir gösterge olan personel sayısı 2001 krizi ile birlikte tasarruf programı çerçevesinde 140.879 olan çalışan sayısını azaltarak 125.893 kişiye düşürmüştür. 2008 krizinde ise çalışan sayısı 182.665 iken 2010 yılı itibarıyla ard arda yükseliş göstererek 191.180 kişi istihdam edilmiştir. Tablo 15'de yer alan tüm veriler aşağıda maddeler halinde tek tek ele alınacaktır.

3.3.2. Türk Bankacılık Sektörü Banka Sayısı

Türk bankacılık sektörünün piyasa yapısı, son 10 yıllık dönemde yaşanan temel gelişmeler çerçevesinde büyük değişikliğe uğramıştır. Sektör, 2000 öncesinde makro ekonomik istikrarsızlıkların yaygın olduğu bir ortamda, yapısal sorunlar yaşamış ve meydana gelen 2000-2001 krizlerinden derin biçimde etkilenmiştir. Krizlerle birlikte çok sayıda banka sistem dışına çıkmak zorunda kalmıştır. 2001 krizinin etkilerinin en fazla hissedildiği alanlardan birisi finans sektörünün lokomotifi olan bankalardır. O dönemde bankalar önünde paralarını çekmek için günlerce sıra bekleyen müşterileri unutmak mümkün değildir. Nitekim orada sıra bekleyen müşterilerin çoğu paralarını bankaların batması ve kapanması sebebiyle geri alamamıştır. Aşağıdaki tabloda 2001 ve 2008 krizinde banka sayılarının gelişimini ele alacağız.

Tablo-15: Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyette Bulunan Banka Sayısı

Yıllar	2001 Ulusal Krizi			2008 Küresel Krizi		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Banka sayısı	79	61	54	50	50	50
Fark	----	-18	-7	---	0	0
%	----	-22,80	-11,50	---	0	0

Kaynak: BDDK, 2011 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Yukarıdaki tabloda verilen verileri incelediğimizde 2001 yılının öncesi ve sonrasında yaşanan durumların çok sıkıntılı olduğu anlaşılmaktadır. Binlerce çalışanı ve müşterisi olan bankacılık sektörü küçülmeye başlamış, sıcak para ve yabancı para ülkeden kaçmaya başlamıştır. 2000 yılında 79 olan banka sayısı 2001 krizi ile birlikte % 22,80 kayıp vererek 61 adet banka kapanmak zorunda kalmıştır. Bir sonraki yıl olan 2002 yılında da sektör tam olarak toparlanamamış ve kayıplar devam etmiştir. 2002 yılında da toplam bankaların % 11,50'si olan 7 banka şubelerini kapatarak, personelinin işine son vererek kapanmak zorunda kalmıştır. 2008 yılı ile karşılaştığımız zaman 2008 krizinin 2001 krizine göre çok daha az hasarla atlatıldığını söylemek mümkün olacaktır. Çünkü 2007, 2008 ve 2009 yıllarında 50 olan toplam banka sayısı yaşanan küresel krize rağmen herhangi bir değişime uğramadan mevcut sayısını ve varlığını koruduğu görülmektedir.

3.3.3. Türk Bankacılık Sektörü Personel Rakamları

Türk Bankacılık Sektöründe, 2000-2002 yılları arasında yaşanan krizler nedeniyle büyük gerileme ve çöküntü yaşamıştır. Alınan tedbirler ve desteklemeler ile 2003 yılından sonra toparlanma sürecine girerek 2005 yılından itibaren hızlı bir genişleme eğilimine girmiştir. 2007 ortalarına gelindiğinde ABD'de başlayan ve küresel bir duruma dönüşen kriz, bankacılık sektörü istihdamında artış yönündeki ivmenin yavaşlamasına neden olsa da bankacılık sektörü kriz yılını yinede artışla kapatmıştır.

Tablo-16: Bankacılık Sektörü Toplam Personel Sayısı

Yıllar	2000	2001	2002	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam sayı	174.706	140.879	125.893	138.724	150.966	168.850	182.665	184.205
Mevduat B.	165.224	133.318	118.292	127.851	138.599	153.568	166.326	167.063
Katılım B.	3.001	1.917	1.884	5.747	7.112	9.187	11.032	11.802
Kal. ve Yat. B.	6.481	5.644	5.717	5.126	5.255	6.095	5.307	5.340
%								
Mevduat B.	94,6	94,6	94,0	92,2	91,8	90,9	91,1	90,7
Katılım B.	1,7	1,4	1,5	4,1	4,7	5,4	6,0	6,4
Kal. ve Yat. B.	3,7	4,0	4,5	3,7	3,5	3,6	2,9	2,9

Kaynak: BDDK, 2009a

Personel sayılarındaki gelişimin yer aldığı Tablo-16'ya göre; sektör içindeki toplam personel sayısı 2000 yılında 174.706 iken 2001 krizi ile birlikte 33.827 kişi azalarak 140.879'a düşmüştür. Bir sonraki yıl azalış yine devam ederek 125.893'e gerilemiştir. Grup olarak bakıldığında ise en fazla çalışan sayısına sahip olan mevduat bankaları çalışanlarının daha fazla krizden etkilendiğini söylemek mümkündür. Küresel Mortgage krizinin etkileri değerlendirildiğinde; 2007 yılsonu itibarıyla 168.850 olan personel sayısı artış göstermiş 2008 yılında 182.665 kişiye ulaşmış ve 2009 sonu itibarıyla 184.205'e yükselmiştir.

Tablo-17: Personel Sayısı Açısından Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemi Rakamları

Yıllar	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Toplam Personel Sayısı	174.706	140.879	125.893	168.850	182.665	184.205

Rakamsal Değişim	-----	-33.827	-14.896	----	13.815	1.540
Oransal Değişim	-----	-% 19,36	-% 10,57	-----	% 8,18	% 0,84

Kaynak: BDDK, 2011 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 17’de 2001 krizinde bankacılık sektörünün personel sayısında yaşanan değişiklikler gösterilmiştir. Oransal olarak bakıldığında krizi izleyen ilk yıl % 19,36’lık bir kayıp ile 33.827 kişi işlerinden çıkarılmış, daha sonraki yılda ise % 10,57’lik bir kayıp daha yaşanarak 14.896 kişinin işine son verilmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler ulusal krizinin ülkemizde bıraktığı etkinin ne denli büyük olduğunu bize en iyi şekilde anlatmaktadır. Küresel krize baktığımızda 2007 yılında 168.850 olan çalışan sayısı 2008 yılında 13.815 kişiye yeni istihdam alanı açılarak % 8,18’lik bir artış yakalanmıştır. Bir sonraki yıl yine istikrarlı çalışmalar sonucu personel sayısı 2009 yılında % 0.84’lük artış yakalayarak 1.540 kişi daha sektöre eklenerek toplam personel sayısı 184.205 olmuştur.

3.3.4. Türk Bankacılık Sektörü Şube Rakamları

Yaşanan 2001 ulusal krizi nedeniyle bankaların şube sayıları da personel sayısında olduğu gibi azalış sergilemiştir. YYP çerçevesinde 2003 yılından itibaren artışa geçerek 2008 küresel krizinden sonra bile şube sayısında azalış olmamıştır, aksine artış sergilemiştir.

Tablo-18: Kriz Dönemlerinde TBS Şube Sayısı Gelişimi

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2007	2008	2009
Toplam Sayı	7.984	6.983	6.321	6.267	8.144	9.304	9.581
Mevduat B.	7.812	6.854	6.168	6.045	7.678	8.724	8.968
Katılım B.	144	115	118	189	422	536	569
Kal. ve Yat. B.	28	14	35	33	44	44	44
%							
Mevduat B.	97,8	98,2	97,6	96,5	94,3	93,8	93,6
Katılım B.	1,8	1,6	1,8	3,0	5,2	5,7	5,9
Kal. ve Yat. B.	0,4	0,2	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5

Kaynak: BDDK, 2009a (Tablo ilgili kaynaktan yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir).

Yukarıdaki tabloda, mevduat bankalarının tüm sektör içindeki payı 2000 yılında % 97,8’lik bir oran ile 7.812 şube sayısına sahipti. Bu rakamlar 2001 yılında 6.854’e, 2002 yılında ise 6.168 sayısına gerilemiştir. Katılım bankaları ise 2000-2002 yıllarında 144 şubeden 118 şubeye gerilemiştir. Mevduat bankalarının payı 2000-2009 döneminde % 97,8 den % 93,6’ya kadar gerilediği görülmektedir. Mevduat bankalarının payındaki azalışın karşılığında, katılım bankalarının sektör içindeki payı 2000-2009 döneminde % 1,8’den, % 5,9’a yükselirken, kalkınma ve yatırım bankalarının payı % 0,4’ den % 0,5’ e yükselmiştir. 2000 yılı baz alınarak yapılan endeks hesaplamaları, 2000-2009 yılları arasında en yüksek şubeleşme hızının katılım bankaları grubunda olduğunu göstermektedir. Katılım bankaları grubunda toplam şube sayısı, 2000-2009 döneminde 144’ den 569’a yükselerek yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. 2000 ve 2001 yılındaki kamu yatırım ve kalkınma bankaları açısından şube sayısı, göre yarı yarıya bir düşüş yaşayarak 28 olan şube sayısı 14’e gerilemiştir.

Tablo-19: Şube Sayısı Açısından TBS 2001-2008 Kriz Dönemleri Rakamları

Yıllar	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Toplam Şube Sayısı	7.984	6.983	6.321	8.144	9.304	9.581
Rakamsal Değişim	-----	-1.001	-662	----	1.160	277
Oransal Değişim	-----	-% 12,53	-% 9,48	-----	% 27,09	% 12,99

Kaynak: BDDK, 2009a (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Yukarıdaki tablolarda Türk bankacılık sektörünün ulusal ve küresel kriz yıllarında şubeleşme alanında göstermiş olduğu tepkiler izlenmiştir. 2000 yılında 7.984 olan şube sayısı 2001 yılında 1.001 adet şubesini kapatarak % 12.53’lük bir daralma ile 6.983’e gerilemiştir. Yine 2002 yılında da maliyet azaltma stratejilerine devam edilerek % 9.48’lik küçülme ile 662 adet şube kapatılmıştır. Yaşanan bu kriz sonucunda bankacılık sektörü niceliksel küçülme yöntemini tercih etmek zorunda kalmış, hem şube sayısında hem de personel sayısında azalışa geçmiştir. 2007 yılında 8.144 olan şube sayısı küresel krizin ulusal krize göre daha derin ve etkili olmasına rağmen bankacılık sektörünün sağlam dinamikleri sayesinde 2008 yılında % 14.24’lük artış ile 9.304 rakamını yakalanmıştır. 2009 yılında ise yine azalış olmamış, artış kaydedilmiştir. 277 adet şube daha açılarak 9.581 adede yükselmiştir.

3.3.5. Bankacılık Sektörü Toplam Mevduat Miktarı

Mevduat genel anlam olarak, bankaların müşterilerinden aldığı borç para şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik hayatta önemli bir yere sahip olan bankaların esas faaliyetleri paranın alım-satımına aracılık yapmaktır. Bankalar mevcut kaynaklarını belli bir faiz karşılığında satarak, yani kredi vererek gelir elde ederler. Mevduat, bankaların kaynakları arasında en önemli yere sahip olduğu için bankalar, mevduatlarını artırmak için çok çaba harcarlar. Mevduat aynı zamanda gerçek ve tüzel kişiler için de tasarruf anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bankaların cazip tekliflerle tasarrufları kendi kasalarına çekmeleri ana faaliyetleridir.

Tablo-20: Türk Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemleri Mevduat Rakamları

	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
Yıllar	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Toplam Banka Mevduatı	68.442.406	116.646.946	142.387.988	371.926.815	472.694.537	534.100.449
Rakamsal Değişim	-----	48.204.540	25.741.042	----	100.767.722	61.405.912
Oransal Değişim	-----	% 70,43	% 22,06	-----	% 27,09	% 12,99

Kaynak: BDDK, 2011 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 20'ye bakıldığında 2001 krizinden önce 2000 yılında 68.442.406 TL olan mevduat miktarı 2001 krizi ile birlikte % 70,43'lük artış ile 116.646.946 TL'ye yükselmiştir. 2002 yılında da artış devam ederek % 22,06'lık bir artış ile 142.387.988 TL'ye ulaşmıştır. İlk yıl yaşanan artış miktarı 48.204.540 TL iken krizden sonraki yıl banka mevduatlarındaki artış tutarı 25.741.042 TL olmuştur.

2008 küresel kriz rakamlarına bakıldığında ise krizden önceki yıl olan 2007 yılında sektördeki toplam mevduat tutarı 371.926.815 TL iken 2008

yılında % 27.09'luk bir artış ile 472.694.537 TL'ye ulaşmıştır. 2009 yılında ise bir önceki yıla göre yine artış devam ederek % 12.99'luk artış ile 534.100.449 TL'ye yükselmiştir. İlk yıl yaşanan artış tutarı 100.767.722 TL, ikinci yıl yaşanan artış tutarı ise 61.405.912 TL olarak kayıtlara geçmiştir.

3.3.6. Bankacılık Sektörü Kredi Miktarı

Bankacılık sektörünün temel faaliyetlerinden birisi de toplanan mevduatların likidite ihtiyacı olan kişi veya kurumlara kredi olarak verilmesidir. Burada önemli olan kredi verilen kişi veya kurumun iyice araştırılıp, güven sağlandıktan sonra kredinin verilmesidir. Buna bankacılık dilinde seyyaliyet, güven ve emniyet kuralının işlenmesi denir.

Tablo-21: Türk Bankacılık Sektörü 2001-2008 Kriz Dönemleri Kredi Rakamları

Yıllar	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Toplam Kredi Miktarı	59.082.664	84.001.424	101.204.972	385.053.187	512.394.478	539.872.103
Rakamsal Değişim	-----	24.918.760	17.203.548	----	127.341.291	27.477.625
Oransal Değişim	-----	% 42,17	% 20,48	-----	% 33,07	% 5,36

Kaynak: BDDK, 2011 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 21 incelenirken kriz öncesinde bankaların vermiş olduğu toplam kredi tutarının 59.082.664 TL olduğu görülmektedir. Kriz yılında bu miktar % 42.17'lik orana denk gelen 24.918.760 TL artış ile 84.001.424 TL'ye

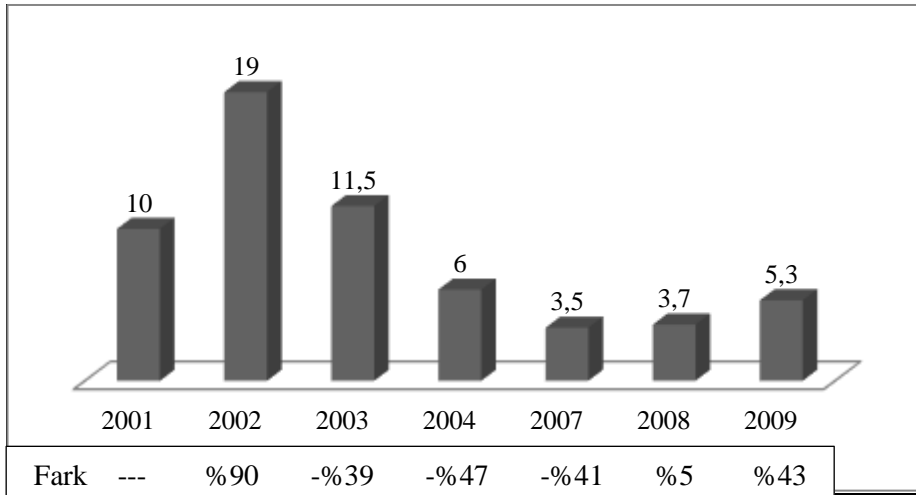
ulaşmıştır. Krizden sonraki yıl ise bir önceki yıla göre 17.203.548 TL'lik artış ile % 20.48 oranında yükseliş gerçekleştirerek 101.204.972 TL'ye ulaşmıştır.

2008 yılında yaşanan kriz dönemini anlatan rakamlara bakıldığında; küresel kriz öncesi yani 2007 yılında 385.053.187 TL olan kredi miktarı % 33.07'lik yükseliş ile 127.341.291 TL artarak kriz yılında yani 2008 yılında 512.394.478 TL'ye ulaşmıştır. 2009 yılında ise bir önceki yıla göre % 5.36 oranında yükselerek 27.477.625 TL artış göstermiş ve 539.872.103 TL'ye ulaşmıştır.

3.3.7. Takibe Düşen Kredi Miktarı

2001-2008 krizlerinin karşılaştırılmasında kullanılacak diğer bir gösterge takibe düşen kredilerdir. Takipteki kredi demek; Kredi ödeme günü gelmesine rağmen 90 gündür ödenmemiş ve tahakkuka düşmüş kredi demektir. Yani banka alacağını 90 gündür tahsil edemiyor. Bu da ödemelerini sıkıntıya koyacaktır. Bankalar genellikle tasarruf fazlası bulunan müşterilerin mevduatlarını bankaya yatırmasıyla oluşturdukları fonları krediye çevirmektedirler. Kredi talep eden kişi veya şirketten alacakları faizin bir kısmını tasarruf fazlası olan kişiye ödemek üzere anlaşma yapmaktadırlar.

Şekil-14: Takipteki Krediler (Takipteki Krediler/Toplam Kredi) (%)

Kaynak: Yücememiş ve Sözer, 2011 Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Makroekonomik istikrarsızlık nedeniyle kriz sonrası bankacılık sektörünün aktifinde azalma olmuş ve aktif kaleminin kalite değeri düşmüştür. Gösterge olarak bankaların verdikleri kredilerin geri dönüş oranının azalması gösterilebilir. 2001'de yaşanan krizle birlikte bankaların borç alacak dengesi

ciddi şekilde bozulmuş ve tahsili gecikmiş kredilerin toplam kredilere oranı % 10 iken 2002 yılında % 90 artış göstererek % 19'a yükselmiştir. Neredeyse % 100'lük bir artış meydana gelmiştir. Bu da ekonominin ciddi manada mali sıkıntı içinde olduğunun göstergesidir. Daha sonra alınan tedbirler ile 2004 yılında % 6'lara kadar gerilemiştir. 2008 yılında ise bir önceki yıla göre sektör genelinde % 3,5'dan % 3,7'ye, 2009 yılında ise % 5,3'e yükselmiştir. Bu tabloya bakarak bankaların takipteki kredilerinin 2008 krizi sürecinde yatay bir seyir izlediği söylenebilir. Tahsili Gecikmiş Krediler/Toplam Krediler' e oranı 2002 yılında 2 kat artış göstermişken bu oran 2009 yılında daha düşük kalmıştır.

3.3.8. Bankacılık sektörü Toplam Kârı

Ticari işletmelerin en temel ve en önemli kuruluş amaçları varlıklarını devam ettirebilmektir. Bu faaliyeti gerçekleştirebilmek içinde kâr elde etmeleri gerekir. Bankalar da bir ticari işletme olduklarından bu kural onlar içinde geçerlidir. Aşağıdaki tabloda bankaların kriz yıllarında göstermiş olduğu çabaların sonucu izlenecektir. Çalışmamızın en önemli göstergelerinden birini de bu bölüm oluşturacaktır.

Tablo-22: Bankacılık Sektörü 2001-2008 Krizi Toplam Kâr Karşılaştırması

Yıllar	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Sektör Toplam Kârı	-2.709.599	-11.237.395	2.356.997	14.858.861	13.421.555	20.182.745
Fark	-----	-8.527.796	13.594.392	----	-1.437.306	6.761.190
% Değişim	-----	-314,72	120,97	-----	-9,67	50,37

Kaynak: BDDK, 2011 (Veriler adı geçen kaynaktan derlenerek yeni tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Yukarıdaki tabloda 2001 krizinin ülkemize vermiş olduğu hasar çok net bir şekilde izlenebilmektedir. 2000 Kasım krizi ile sorunlar yaşayan bankalar ard arda zarar açıklarken, daha düze çıkamadan 2001 Şubat krizi ile karşılaşmışlardır. Bankacılık sektörü 2000 yılında 2.709.599 TL zarar ile o yılı geçirmiştir. 2001 yılında ise zarar miktarı 8.527.796 TL daha artarak % 314,72'lik yükselişle 11.237.395 TL olarak rakamlara yansımıştır. Alınan

tedbirler ve yapılan müdahaleler sonucu sektör toparlanma yoluna girerek 2002 yılında artı vermeye başlamıştır. Bankalar 2002 yılsonunda çok büyük bir rakam olmasa da 2.356.997 TL kar elde etmişlerdir. 2008 küresel krizinde ise bankalar bir 2007 yılını 14.858.861 TL ile artıda kapatmışlardır. 2008 yılında bir önceki yıla göre 1.437.306 TL kârlarında azalış gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise sektör büyük bir atak yakalayarak % 50,37'lik artışla 6.761.190 TL kârını arttırarak 20.182.745 TL'ye ulaşmıştır. Küresel kriz döneminde ise zarar etmemiş, sadece karları azalmıştır. 2001 yılında % 314 zarar eden bankalar 2008 yılında ise sadece % 9.67'lik oranla 1.437.306 TL kârlarında azalış gerçekleşmiştir.

3.3.9. Finansal Sistemin Aktif Büyüklüğü

Verimlilik açısından izlenmesi gereken diğer bir gösterge de aktif büyüklük konusudur. Türk finansal sistemine bakıldığında, sistemin aktif büyüklüğünün 2000 ile 2009 yılları arasında yapılan düzenlemeler neticesinde ciddi büyüme rakamları elde etmiştir. Bankalar açısından aktif büyüklüğün önemli olmasının nedeni; yeni şube açabilmek, istihdam oluşturabilmek ve piyasada ki güven/itibarın devamı için bankaların aktif büyüklüklerinin istikrarlı artış göstermesi gerekmektedir. Kriz sonrasında alınan önlemler ve sektör içi davranışların birleşme ve devirleri arttırmasıyla, 2000-2009 yılları arası dönemde, toplam aktif içinde bankaların payları itibarıyla yoğunlaşmanın arttığı gözlenmektedir.

Tablo-23: Finansal Sistemin Aktif Büyüklüğü

Milyar TL	2000	2001	2002	2003	2007	2008	2009
TCMB	30,9	82,8	74,1	76,5	106,6	113,5	110,0
Bankalar	106,4	173,4	212,7	249,7	581,6	732,5	834,0
Sigorta Şirketleri	2,5	4,0	5,4	7,5	22,1	26,5	33,3
Bireysel Emeklilik Şirketleri	0,0	0,0	0,0	3,3	9,5	12,2	15,7
Toplam	139,88	260,2	282,2	336,5	719,8	874,7	993

Kaynak: TCMB, 2009(Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo-24: Finansal Sistemin Aktif Büyüklük Karşılaştırması

Milyar TL	Ulusal Kriz			Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Bankların Aktif Büyüklüğü	106,4	173,4	212,7	581,6	732,5	834
Rakamsal Değişim	---	67	39,3	---	150,9	101,5
Oransal Değişim	---	% 62,96	% 22,66	---	% 25,79	% 13,85

Kaynak: TCMB, 2009 (Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 24'e göre 2001 yılında TCMB'nin rezervleri 30,9 milyar TL iken 51,9 milyar TL artış göstererek 82,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2001 yılında yaşanan ulusal kriz nedeniyle 2002 yılında TCMB'nin aktif büyüklüğü, piyasaya döviz satışıyla müdahale etmek istemesinden dolayı rezervleri erimiş ve 74,1 milyar TL'ye gerilemiştir. 2000-2009 döneminde finansal sektörde bankacılık piyasasının güçlü bir büyüme eğilimi içerisinde olduğu ve temel finansal göstergelerinde ciddi iyileşmelerin sağlandığı anlaşılmaktadır. Tablo 26'dan da görülebileceği gibi, 2002 yılsonunda 212,7 milyar TL olan Türk bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü 2009 yılsonunda 834 milyar TL'ye yükselmiştir. 2000'li yıllarda toplam finans piyasasının aktif büyüklüğü ise % 650'lik artış göstererek 139,88 milyar TL'den 2009 yılsonu itibarıyla 993 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir.

3.3.10. TBS'de Faaliyet Gösteren Bankaların Aktif Payları

Türk bankacılık sektöründeki banka gruplarının payları incelendiğinde, sektörde en yüksek paya mevduat bankalarının, mevduat bankaları içinden de sermayesinin büyük bölümü yerli olan, özel mevduat bankalarının en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-25: TBS’de Faaliyet Gösteren Bankaların Aktif Payları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
%								
Mevduat Bankaları	89,6	91,1	93,5	93,8	94,0	93,3	93,2	93,8
-Kamu Mevduat Bankaları	31,3	32,6	34,1	30,5	28,8	28,2	28,4	30,4
-Yerli Özel Mevduat Bankaları	55,2	55,8	56,1	58,2	53,3	50,6	50,5	50,3
-Yabancı Mevduat Bankaları	3,1	2,7	3,3	5,1	11,9	14,5	14,3	13,1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,4	4,0	3,6	3,2	3,1	3,2	3,1	3,2
Katılım Bankaları	1,8	2,1	2,3	2,5	2,7	3,4	3,6	2,9
Fon Bankaları	4,2	2,8	0,6	0,5	0,2	0,1	0,1	0,1
Bankacılık Sektörü-Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Bumin, 2009

2002-2009 döneminde mevduat bankalarının aktiflerinin, sektörün toplam aktifleri içerisindeki payları %89,6'dan, % 93,8'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, kamu sermayeli mevduat bankalarının payında küçük bir düşüş yaşanırken, bu dönemde gerçekleşen satın alımlar sonucunda yabancı mevduat bankalarının payında önemli bir artış yaşanmış ve bu grupta yer alan bankalarının payları % 3,1'den % 14,3'e yükselmiştir. Kalkınma ve Yatırım bankalarının sektör içindeki aktiflik oranı 2002-2009 döneminde % 4,4'ten % 3,2'ye gerilemiştir. Katılım bankalarının oranı % 1,8'den % 2,9'a yükselmiş, Fon bankalarının oranı ise % 4,2'den % 0,1'e gerilemiştir.

3.3.11. TBS Aktif Kârlılık Rakamları

Aktif Kârlılık Oranı: Firmaların, işletmelerin veya bankaların aktif kalemlerinde yapılan yatırımın sağlamış olduğu veya elde edilen net karlılığı gösteren bir hesaplama yöntemidir. Bu oranın 1'in üzerinde çıkması bankalar için kârlılığın memnun edici olduğu anlamına gelmektedir. Bu oran aşağıdaki formül yöntemine göre hesaplanır: Aktif Karlılık Oranı = Net Dönem Karı / Aktif Toplamı

Tablo-26: TBS Aktif Karlılık Rakamları (Net Kar/Aktifler)

Tarihler	2000	2001	2002	2003	2007	2008	2009
Göstergeler							
Bankacılık Sektörü	-3,0	-6,01	1,95	2,15	2,55	1,83	2,43
Mevduat Bankaları	0,7	-5,7	1,84	2,11	2,47	1,73	2,39
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,6	-2,7	4,93	4,32	4,58	4,02	3,65

Kaynak: Bumin, M.(2009) (Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo-27: Aktif Kârlılık 2001-2008 Karşılaştırması

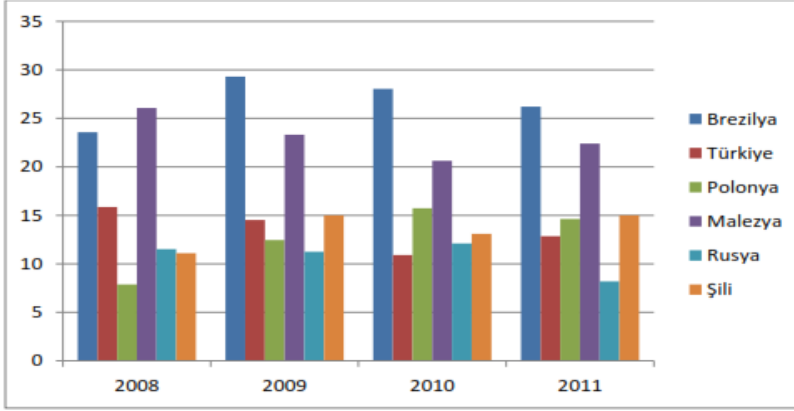
Yıllar	Ulusal Kriz			Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Bankacılık Aktif kârlılık	-3,0	-6,01	1,95	2,55	1,83	2,43
Fark	-----	-3,01	7,96	-----	-0,72	0,60
%	----	-% 100	% 132	-----	-% 28	% 32

Kaynak: BDDK, 2009a (Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Türk bankacılık sektörünün aktif karlılık oranında 2001 yılında bir önceki yıla göre % 100 oranında bir düşüş yaşarken, 2008 krizinde ise % 28'lik bir düşüş yaşanmıştır. 2001 krizinde yaşanan olağanüstü durum sonucunda alınan tedbirler ile kârlılığın kalitesi biraz daha artırılarak 2002 yılında bir önceki yıla göre % 132'lik bir artış yaşanmıştır. Bankacılık sektörü, 2008 yılında % 1,83'lük 2009 yılında ise % 2,43'lük aktif karlılık oranına sahip olmuştur. 2009 yılı içerisinde, mevduat bankaları %2,39, kalkınma ve yatırım bankaları % 3,65'lik aktif karlılık oranlarına ulaşmıştır. Bankacılık sektörü genel aktif karlılık oranı olarak 2008 krizinde ise % 32'lik bir artış yaşanmıştır.

3.3.12. TBS Likit varlık/Toplam Varlık Oranı

Aktif büyüklük rakamlarının yanında diğer bir önemli gösterge ise likit varlıklardır. Bir bankanın toplam varlıkları içinde likit varlıkları ne kadar yüksek olursa, meydana gelebilecek herhangi bir şok anında yükümlülüklerinin geri çağrılmasına daha az ihtiyaç olacağı söylenebilir. Bu nedenle bankalar toplam aktiflerinin içinde devamlı surette belli bir miktar likit varlık bulundurmaları zorundadırlar.

Şekil-15: Banka Likit Varlık/Toplam Varlık Kaynak: Dünya Bankası, 2012

Şekil 15’de 2008-2011 yılları arasında ülkelerin likit varlıklarının toplam varlıklara oranı gösterilmektedir. Grafikteki ülkeler krizle birlikte özellikle 2009 yılı için belirgin bir şekilde görüleceği üzere, aktiflerini bir miktar daha azaltarak likit hale getirmişlerdir. Daha sonraki yıllarda krizin etkilerinin silinmesi ile beraber likidite düzeyi de grafikteki başlangıç yılı olan 2008 yılına benzer bir düzeye gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Türkiye diğer ülkelerin de yaptığı gibi kriz döneminde kasasını kuvvetlendirmek için 2008 yılında olan toplam varlık oranını 16’lardan 14’lü seviyelere indirmiştir. 2010 yılında biraz daha aktiflerin azaltılıp likitlerini artırarak 11 seviyelerine gerilemiştir. Krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte diğer ülkelerde ki gibi 2011 yılından itibaren toparlanma süreci başlamış ve bu dönemde likit varlık/Toplam varlık oranı yükselme dönemine girmiştir.

3.3.13. Sermaye Yeterlilik Rasyosu

Sermaye yeterlilik rasyosu (SYR) bankacılık sektöründe hem müşteri güveni açısından hem de bankaların yurtdışı akreditasyon kredisi alabilmeleri için çok önemlidir. Türk finans kesiminin ana katılımcısı olan bankacılık sektörü bu sayede SYR oranının yüksek olması sayesinde 2008 finansal krizini diğer ülkelere göre ayırarak, daha sağlıklı ve güçlü olarak yoluna devam etmiştir.

Tablo-28: Seçilmiş Ülkelerin Sermaye Yeterlilik Rasyosu (Mart 2009) (%)

Ülkeler	Yüzdeler
Türkiye	18
Lüksemburg	17,5
Bulgaristan	16,5
Estonya	15,1
Litvanya	13,5
ABD	13
Japonya	13
Hollanda	12,9
Macaristan	12,5

Kaynak: Akbulut, R.(2010).

Yukarıdaki tabloda ülkelerin sermaye yeterlilik rasyosu oranlarına bakıldığında Türkiye'nin % 18 oranında sermaye yeterlilik rasyosuna sahip olduğu görülmektedir. Bu oran diğer ülkelerden daha yüksek olarak görülmektedir. Yani bu sayede yükümlülüklerinin % 18'lik kısmını hiç kimseye başvurmadan kendi öz sermayesinden karşılayabilecek durumda olduğu anlaşılmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomileri arasında bulunan ABD ve Japonya da bile risk durumunda öz kaynaklardan ödenebilecek miktar % 13 iken, Türk bankalarında sermaye yeterlilik oranları % 18 olarak uygulanmıştır.

3.3.14. TBS Şube Başına Düşen Dönem Kârı

Türkiye'de yaşanan 2001 ulusal krizi ile birlikte zarar etmemiş banka neredeyse bulunmamaktaydı. Hem ölçek sınırlamasına göre hem de fonksiyonel sınırlamaya göre tüm bankalar ciddi miktarda zarar etmişlerdi ve bu zararın sonucunda birçok banka kepenk kapatmak zorunda kalmıştı. Daha sonra toparlanma stratejileri ile birlikte bankaların aracılık fonksiyonuna odaklanmasıyla kredi ve mevduat hacminde yaşanan artışlarla birlikte bankacılık sektörünün karlılığında da önemli oranda artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo-29: Şube Başına Dönem Karı

Şube Başına Dönem Karı	2000	2001	2002	2003	2007	2008	2009
Ölçeğe Göre Dağılım (Bin TL)							
Büyük Ölçekli	265	-629	765	940	2.239	1.691	2.586
Orta Ölçekli	-585	-2.137	-552	721	955	727	905
Küçük Ölçekli	-1.622	-5.786	689	1.045	15.572	14.479	2.845
Fonksiyonel Dağılım (Bin TL)							
Mevduat Bankaları	-431	-1.415	396	855	6.231	6.046	2.062
Kalkınma ve Yatırım	7.676	-15.283	13.271	13.413	29.651	26.820	22.446
Katılım Bankaları	83	-216	122	393	1.216	1.215	1.239

Kaynak: BDDK, 2009a

Tablo-30: Şube Başına Dönem kârının Oransal Karşılaştırması

Bin TL	Büyük Ölçekli	Orta Ölçekli	Küçük Ölçekli
2001	-629	-2.137	-5.786
2008	1.691	727	14.479
Artış/Azalış	2.320	2.864	20.265
% Değişim	%368,83	%134	%350

Kaynak: BDDK, 2009a (Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Yukarıdaki tablolara bakıldığında söz konusu oran 2001 yılında bir önceki yıla göre 3 kattan daha fazla zarar edilmiştir. Daha sonra alınan tedbirler

neticesinde 2002 yılında 629.000 TL zarar kaydeden büyük ölçekli bankalar, 2009 yılında 2.586.000 TL kâr rakamını yakalamıştır. Orta ölçekli bankalar 2001 yılında 2.137.000 TL zararda iken 2009 yılında 905.000 TL kar rakamına ulaşmış, küçük ölçekli bankalar ise 1,622.000 TL zarardan 2.845.000 TL' ye kar miktarlarını arttırmışlardır. Kriz sonrasında büyük ölçekli bankaların toplam karı, 2009 yılında bir önceki yıla oranla yaklaşık % 50 oranında artmıştır. Kar toplamındaki artış ele alındığında, sektörün krizden karını artırarak çıktığı net bir biçimde ortadadır.

3.3.15. TBS Şube Başına Düşen Mevduat Miktarı

Bankalar için mevduat miktarı bir önceki yıla göre artış göstermişse eğer, bankanın piyasada olan güven ve itibarı herhangi bir kayba uğramamış ve aynı şekilde devam ediyor demektir. Bankaların temel vazifelerinden bir tanesi de aracılık görevi yapmaktır. Yani fon fazlası olan müşteriye güven sağlayarak, bankaya çekerek belli bir faiz karşılığında aldığı parasını, fon ihtiyacı olan kişiye belli bir faiz karşılığında vermesidir. Aşağıdaki tablo 2000-2009 arasında yaşanan kriz sonucunda karşılaştırma yapmamıza yardımcı olacaktır.

Tablo-31: Şube Başına Mevduat Tutarı

Şube Başına Mevduat Tutarı (%)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İlk 5 Banka	21,4	28,7	27,7	26,7	32,3	29,7	35,4	31,1	51,4	35,4
İlk 10 Banka	36,8	46,2	46,0	44,5	51,8	48,6	53,8	52,0	66,5	55,4
Ölçeğe Göre Dağılım (milyon TL)										
Büyük Ölçekli	7,7	15,8	24,9	29,0	34,4	44,7	49,9	53,7	60,6	66,1
Orta Ölçekli	8,8	15,0	17,8	18,2	21,9	26,6	27,3	25,1	26,6	30,1
Küçük Ölçekli	6,5	11,0	15,6	18,7	21,0	22,4	24,8	31,0	34,9	39,9
Fonksiyonel Dağılım (milyon TL)										
Mevduat Bankaları	7,5	15,1	22,4	25,7	30,9	39,0	43,0	44,6	49,9	54,4
Katılım Bankaları	0,0	0,0	28,5	23,0	22,8	28,7	31,3	35,1	35,5	46,9

Kaynak: BDDK, 2009a

Tablo-32: Şube Başına Mevduat Tutarlarının Oransal Karşılaştırması

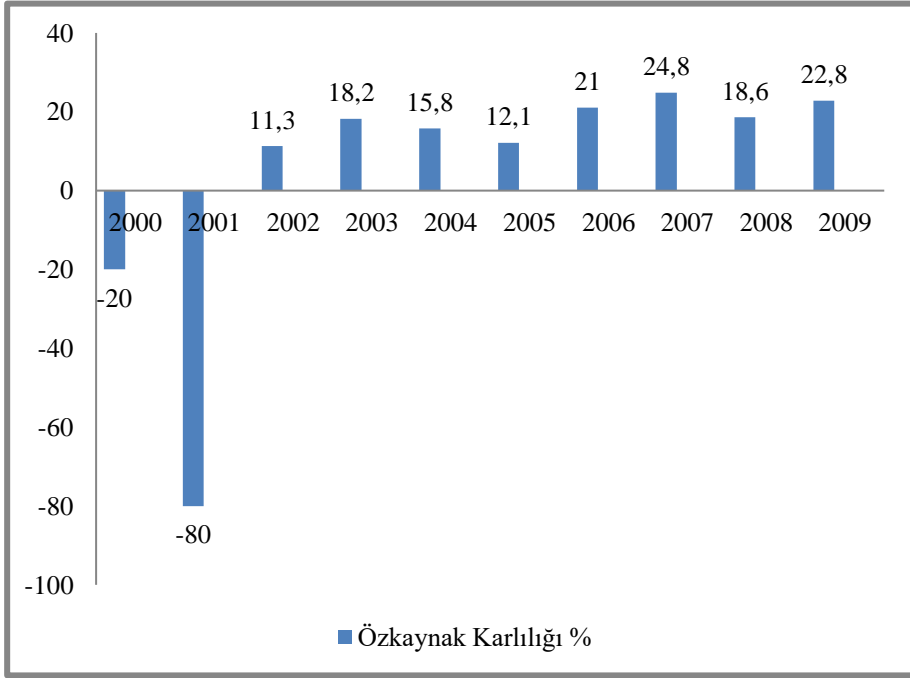
Milyon TL	Büyük Ölçekli	Orta Ölçekli	Küçük Ölçekli
2001	15,8	15	11
2008	60,6	26,6	34,9
Artış/Azalış	44,8	11,6	23,9
% Değişim	% 283,54	% 77,33	% 217,27

Kaynak: BDDK, 2009a(Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Şube başına mevduat tutarları incelendiğinde, en yüksek mevduat miktarına sahip ilk 5 ve 10 bankanın yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Büyük ölçekli bankaların şube başına mevduat tutarları sürekli artış göstererek 2000-2009 yıllarında 7,7 milyon TL'den 66,1 milyon TL'ye; orta ölçekli bankalarda 8,8 milyon TL'den 30,1 milyon TL'ye; küçük ölçekli bankalarda ise 6,5 milyon TL'den 39,9 milyon TL'ye yükselmiştir. Büyük ölçekli bankaların şube başına mevduat tutarı 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık % 10 oranında artarken, bu oran orta ölçekli bankalarda yaklaşık % 13, küçük ölçekli bankalarda % 15 düzeyinde olmuştur. Fonksiyonel dağılıma bakıldığında ise mevduat bankalarının şube başına mevduatındaki artış aynı dönemde % 9 düzeyinde iken, katılım bankalarında % 30 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.

3.3.16. TBS Özkaynak Kârlılığı

Bankacılık sektörünün özkaynak kârlılığı 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan krizler itibariyle karşılaştırıldığında, 2001 krizinin bankaları çok kötü etkilediği fakat 2008 krizin de herhangi bir olağanüstü değişikliğin olmadığı aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Şekil-16: Bankacılık Sektörü Özkaynak Kârlılığı (Net Kâr/Özkaynaklar) Kaynak: Hazine Kontrolörleri Derneği

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi Bankacılık sektörünün Özkaynak karlılığı 2000-2003 döneminde inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. 2000 yılında -% 20 olan özkaynak karlılığı 2001 yılında yaşanan krizle birlikte 4 kat daha azalış göstererek -% 80'e gerilemiştir. Yetkili merciler ve kurumlar tarafından alınan tedbirler sayesinde 2002 yılında zarardan kurtularak artışa geçmiştir. 2003-2007 yılları arasında ciddi bir değişiklik kaydedilmemiş yatay bir seyir izlediği görülmektedir. 2007 yılında % 24,8 olan karlılık oranı, 2008'de % 18,6 rakamlarına kadar gerilemiş daha sonra toparlanarak 2009 yılında tekrar % 22,8 oranına ulaşmıştır. 2008 yılında ise yaşanan krizin etkisi ile özkaynak karında % 25'lik bir azalış meydana gelmiştir. Fakat burada 2001 krizinde olduğu gibi zarar edilmemiş, sadece kar azalmıştır. 2001 yılında bir önceki yıla göre 4 kat zarar edilirken, 2008 yılında bir önceki yıla göre sektör karı ¼ azalmıştır.

3.3.17. Sektör ve Banka Bazında Özkaynak Kârlılığı

Gruplar itibariyle bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı değerlendirildiğinde, kamu bankalarının özkaynak karlılığının diğer banka gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı, 2002-2008 döneminde dalgalı bir seyir izlediğini aşağıdaki tabloya bakarak söylemek mümkündür.

Tablo-33: TBS Net Kâr/Özkaynaklar Oranı

Net Kâr/Özkaynak	2001	2002	2003	2006	2007	2008	2009
Bankacılık Sektörü	18,58	15,32	14,66	18,73	19,63	15,56	18,72
Mevduat Bankaları	17,55	15,30	15,20	19,88	20,92	16,49	21,39
-Kamu Mevduat Bankaları	20,64	15,65	18,70	25,14	26,82	22,55	25,65
-Yerli Özel Mevduat	18,31	16,00	13,92	16,88	19,93	15,85	19,73
-Yabancı Mevduat Bankaları	8,86	5,91	11,16	20,54	15,22	10,51	15,55
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18,13	15,52	10,58	9,76	9,65	8,67	10,92
Katılım Bankaları	-	-	-	25,65	22,31	17,36	25,06

Kaynak: Bumin, 2009

2002 yılında % 15,32 olan özkaynak karlılığı, 2005 yılında % 10,72'ye gerilemiş, 2006-2007 yıllarında tekrar toparlanma sürecine girerek önemli bir artış göstermiş, ancak küresel piyasalarda yaşanan olumsuz hava nedeniyle 2008 yılı sonunda düşüş kaydederek % 15,56'ya gerilemiştir. 2008 yılı itibariyle banka grupları bazında, katılım bankaları % 17,36'lık özkaynak karlılık oranı ile kamu mevduat bankalarından sonra en yüksek oranı gerçekleştirmiştir. Mevduat bankaları grubu içerisinde ise kamu mevduat bankaları % 22,55'lik özkaynak karlılığına sahip olmuştur.

3.3.18. Bankacılık Sektörü Net Faiz Geliri

Bankaların temel faaliyet alanı fon fazlası olan kişiden belli bir faiz karşılığında fonunu alarak daha yüksek bir faizle fon ihtiyacı olan kişiye mevduatı pazarlamasıdır. Dolayısıyla bankaların gelir kaleminde en büyük yeri faiz geliri kapsamaktadır.

Tablo-34: 2001 ve 2008 Krizi Net Faiz Geliri Karşılaştırması

Milyon TL	2001 Ulusal Kriz			2008 Küresel Kriz		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Yıllar	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Miktar	15.230	12.799	11.256	25.748	30.852	41.818
Fark	----	-2.431	-1.543	---	5.104	10.966
% Değişim	----	-%16	-%12,1	---	%19,9	%35,55

Kaynak: Sarıtaş, Saray(2012)(Veriler ilgili kaynaktan yararlanılarak yeni tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

2001 ve 2008 yıllarına baktığımızda, 2000 yılından itibaren ard arda 2 yıl boyunca bankaların faiz gelirlerinde azalış yaşanmıştır. 2001 yılında bir önceki yıla göre % 16'lık bir azalış, 2002 yılında ise % 12'lik azalış devam etmiş ve bir önceki yıla göre 1.543 milyon TL kayıp yaşanmıştır. 2008 yılına baktığımız da ise sektör net faiz gelirlerinde sürekli bir artış yaşamıştır. 2008 yılında bir önceki yıla göre % 19,9 yükselerek 5.104 milyon TL artış sağlamıştır. 2009 yılında ise % 35,55 yükselerek 10.966 milyon artış sağlayarak yılı kapatmıştır.

3.3.19. Devlet İç Borçlanma Senetleri

Hazinenin bir yıl veya daha uzun süreli iç borçlanmada nakit tedarik etmede kullandığı senetlere Devlet Tahvili, bir yıldan kısa vadeli iç borçlanmada kullandığı senetlere ise Hazine Bonosu adı verilmektedir. Her iki borçlanma senedine genel olarak Devlet İç Borçlanma Senetleri de denmektedir ve DİBS kısaltmasıyla gösterilmektedir. Hazine ve devlet için DİBS'lerin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü hazine DİBS'leri bir nevi denge aracı olarak görmektedir. Ülke parasının değeri düştüğü zaman piyasada ki fazla parayı toplamak için DİBS satar, ülke parası aşırı değerlendirildiği zaman da piyasaya para dağıtarak, DİBS'leri geri alır.

DİBS'ler, Hazine'nin yaptığı borçlanmanın vade ve faiz yapısına göre farklılık gösterir. Kuponsuz (faizsiz) DİBS'ler, sabit getirili, iskontolu kağıtlardır. Bunların faiz getirisi kağıdın vade sonunda ulaşacağı nominal değeri ile satış fiyatı arasındaki farktan oluşur. Örneğin Hazine, ihaleyle 100 TL'lik tahvili satışa sunuyor ve diyelim ki 93 TL teklif edene satıyor. Yani bu DİBS'i alan kişi Hazine'ye 93 TL ödeyip bu kağıdı alacak ve bir yılın sonunda bunu Hazine'ye götürdüğünde 100 TL alacak demektir. Bu durumda bu kağıdın faizi $(100 - 93)/93 = \% 7,5$ olarak belirlenmiş oluyor. Kuponlu DİBS'ler ise

yatırımcıya belirli dönemlerde kupon ödemesi (faiz ödemesi) yapan, sabit ya da değişken faizli kağıtlardır. Kuponlu DİBS'ler TL ve döviz cinsinden veya dövizle endeksli olarak ihraç edilebilmektedir. Bu kağıtlar faiz yapısına göre farklı olabiliyor. Sabit faizli DİBS'ler faizi, ihraç sırasında belirlenmiş ve değişmeden kalacak olan senetleri ifade ediyor. Değişken faizli DİBS'lerde ihraç edilmiş olan kağıtların faizleri vadeden önce belirli bir sürede Hazine borçlanma ihalelerinde oluşan faizlerin ortalaması alınarak belirleniyor. Bunlar TÜFE endeks değerine bağlı olarak da ihraç edilebiliyor. Bu durumda faiz vade tarihindeki TÜFE endeks değerine göre belirleniyor(Eğilmez, 2013).

Tablo-35: 2001 ve 2008 DİBS Oranları Karşılaştırma

%	Ulusal 2001 Krizi			Küresel 2008 Krizi		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Yıllar	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Faiz Oranı	36,60	75,90	56	18,70	19,10	12,40
Fark	----	39,3	-19,90	----	0,40	-6,70
% Değişim	-----	%107,40	-%26,22	----	%2,14	-%35,08

Kaynak: DPT, TÜİK.

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde 2001 krizinde T.C. Merkez Bankası faiz oranlarını % 107 arttırarak % 75,90 oranına yükselmiştir. 2002 yılında ise piyasanın şartları gereği faiz oranlarında % 26,22'lik indirim yaparak 2000 yılı faiz oranlarına yakın rakamlara gerilemiştir. 2008 küresel kriz dönemi incelendiğinde faiz oranlarında aşırı bir yükselme veya düşme görülmemektedir. 2008 yılında sadece % 2,14 yükselerek 18,70'den 19,10'a yükselmiştir. 2009 yılında da % 35,08 oranında düşüş göstererek 12,40 oranına gerilemiştir.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmamızın bu bölümünü oluşturan araştırmanın bulguları kısmında, simdiye kadar elde ettiğimiz bulgular maddeler halinde sıralanacaktır.

- 1) 2001 krizi ile ilgili; Bankacılık sektörü etkinlik rasyoları açısından 2000–2005 döneminde sektörde etkinliğin ciddi derecede zayıfladığı görülmektedir. Elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi ile yapılan etkinlik analizi sonuçlarına göre bankacılık sektörü verilerinde 2000-2005 döneminde düşüş yaşanmış, 2008 krizi ile ilgili; 2006-2009 döneminde yeniden artış eğilimine girmiştir. Etkinliğin bir yansıması olarak sektörün kârlılık göstergeleri incelendiğinde benzer eğilimler

tespit edilmektedir. 2009 yılı itibarıyla aktif ve özkaynak kârlılığı artmaya devam etmiştir.

- 2) Giderek artan borç yükü ve kamu bankaları görev zararları sonucunda bankacılık kârlarında, 2001 krizi ilk yılında bir önceki yıla göre % 314'lük bir düşüş yaşanarak 11.237.395 TL zarar açıklanmıştır. 2008 küresel kriz döneminde ise bankalar zarar etmemiş sadece kârlarında %9,67'lik bir azalış olmuştur. 2001 krizinde açıklanan zararlar ile birlikte sermaye dengesi bozulan birçok banka kapanmış ama 2008 krizinde böyle bir hareketlilik yaşanmamıştır.
- 3) 2001 ve 2008 yıllarına baktığımızda, 2000 yılından itibaren peşi sıra 2 yıl boyunca bankaların faiz gelirlerinde azalış yaşanmıştır. 2001 yılında bir önceki yıla göre % 16'lık bir azalış, 2002 yılında ise azalış yine devam etmiş ve % 12'lik bir kayıp yaşanmıştır. Küresel krize; TBS almış olduğu tedbirler sayesinde 2008 yılında bir önceki yıla göre % 19,9'luk bir artış, 2009 yılında ise % 35,55'lik faiz geliri artışı sağlanmıştır.
- 4) Banka şubeleri, 2000-2003 döneminde hızlı bir sayısal gerileme ve küçülme yaşamıştır. Şubeleşme sayısı 2000-2003 döneminde 7.984'den 6.267'e gerilemiş, 2008 krizi için şube sayısı değerlendirmesinde 2007-2009 döneminde ise 8.144'den 9.581' yükselmiştir.
- 5) 2001 krizi için, İstihdam edilen personel sayısında da azalış gerçekleşmiştir. 2000-2002 döneminde personel sayısı 174.706 kişiden 125.893 kişiye gerilemiştir. 2008 krizi için, 2007-2009 döneminde 168.850 kişiden 184.205 kişiye yükselmiştir. Yaşanan küresel krizin etkileri, ulusal krizden daha derin ve daha etkili olmasına rağmen ulusal krizin aksine küresel krizde, personel sayısında azalış yerine artış olmuştur.
- 6) Bankacılık sektörümüzde 2000-2002 yılları arasında 25 bankanın mali bünyelerinin zayıflaması nedeniyle TMSF'ye devredilmiştir. 2008 küresel krizinde mevcut olan 50 adet banka sayısı aynı şekilde korunarak herhangi bir devir işlemi yaşanmamıştır.
- 7) 2001 krizinin para/döviz krizi olması nedeniyle merkez bankasının rezervleri önlem almak için yeterli olamamıştır. Tablo 23'e göre 2000 yılında 30.9 milyar TL olan rezerv miktarı 2008 yılında 113,5 milyar TL olarak kayıtlara geçmiştir. Kaynakların yetersiz olması nedeniyle krizin büyümesine engellenememiştir. Bununla beraber 2001 krizinde iktidarda bulunan üçlü koalisyon hükümeti krizin yerel bir kriz olması ve bu kadar büyüyeceği tahmin edilememiş olmalı ki önlem almada gecikmiştir. Fakat 2008 küresel krizinde iktidarda bulunan tek parti yönetiminin sağlamış olduğu piyasa güveni, yabancı yatırımcı güveni ve merkez bankası rezervlerinin yüksek olması

nedeniyle ekonomi politikaları erken uygulanarak krizden en az hasarla atlattılması sağlanmıştır.

- 8) Finansal sistemin aktif büyüklüğü genel olarak 2001 yılında 260,2 milyar TL iken 2008 küresel krizinde bu miktar 874,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Finansal sistem içerisinde çalışmamızla ilgili kısmı oluşturan bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü ise 2001 yılında 173,4 milyar TL, 2008 yılında ise 732,5 milyar TL'ye yükselerek krizlere karşı direncini arttırmıştır.
- 9) Bankacılık sektörünün sunmuş olduğu hizmetler arasında pazarlanabilen temel ürünün likit varlıklar yani mevduatlar olduğu söylenebilir. Bu mevduatlar içerisinde de en fazla hacme sahip olan müşteri mevduatlarıdır. 2001 kriz döneminden önce 68.442.406 TL olan mevduat miktarı 2001 yılında 116.646.946 TL'ye yükselmiş. İdari birimler tarafından yapılan tüm müdahalelere ve mevduatlara verilecek çok yüksek faizlere rağmen piyasada batan bankaların bir bir batması sebebiyle bankalara güven sağlanamamış ve 2002 yılında banka mevduatları 142.387.988 TL ile yılsonunu kapatmıştır. 2008 kriz döneminden önce 371.926.815 TL olan mevduat miktarı 2008 küresel kriz yılında 472.694.537 TL'ye yükselmiş, 2009 yılında da 534.100.449 TL'ye yükselerek yılsonunu kapatmıştır.
- 10) Bankacılık sektörünün sekizinci maddede sayılan toplamış olduğu mevduatları pazarlama yöntemlerinden birisi de kredi vererek pazarlamadır. 2000 yılında sektörün vermiş olduğu toplam kredi miktarı 59.082.664 TL'den 2001 yılında 84.001.424 TL'ye, 2002 yılında da 101.204.972 TL'ye yükselmiştir. 2008 kriz döneminde 2007 yılında krizden önce 385.053.187 TL olan kredi miktarı 2008 yılında 512.394.478 TL'ye yükselmiş, krizden sonra 2009 yılında da artış devam ederek 539.872.103 TL olmuştur.
- 11) Bankacılık sektörü açısından verilen kredi rakamların yüksek olması yeterli olmayıp, bunun yanında kredi verilen kişilerin de ne kadar sağlam ve güvenilir olduğu da büyük öneme sahiptir. Zira 2001 kriz dönemine baktığımızda piyasaya verilen kredi miktarlarının büyük kısmının geri ödenmesinde sorunlar yaşanmış, hatta geri ödenmeyenler bile olmuştur. Şekil 14'e göre 2001 yılında verilen kredilerin % 10'u ödenmeyerek takibe düşerken, 2002 yılında % 90 artış yaşanarak verilen kredilerin % 19'u takibe düşmüştür. 2008 yılında % 3,7 olan takipteki krediler oranı 2009 yılında % 5,3 olmuştur.

3.5. Genel Değerlendirme

Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe kriz yönetimi araştırılmış ve bankacılık sektöründe yaşanan 2001 ulusal krizi ile 2008 küresel finans krizinin sonuçlarından hareketle değerlendirmeler yapılmıştır. Temel bankacılık

sektörü göstergelerinin her iki krizdeki durumları ele alınarak karşılaştırılmış ve esas itibarıyla 2001 krizinde başarısız bir kriz yönetimi sergilenirken, 2008 krizinde oldukça başarılı bir kriz yönetimi ortaya konulmuştur.

Genel değerlendirme açısından bulguların rakamsal olarak analizi yapıldığında şu sonuçlara varılmıştır; Banka sayısı 2000-2002 döneminde 25 kayıp vermiş, 2008 yılında ise 50 sayısını korumuştur. Personel sayısı 2001 yılında 33.827 kayıp verirken 2008 yılında 13.815 yeni şube açılmıştır. 2001 krizinde 1 yıl içinde 1.001 şube kapanırken, 2008 yılında mevcut şube sayısına 1.160 şube daha eklenmiştir. Mevduat tutarı olarak 2001 ulusal krizinde 116.646.946 TL iken, 2008 küresel krizinde 472.694.537 TL'ye yükselmiştir.

Sektörün 2001 yılında vermiş olduğu kredi miktarı 84.001.424 TL, 2008 yılında ise vermiş olduğu kredi miktarı 512.394.478 TL olarak kaydedilmiştir. Diğer bir önemli gösterge olan takipteki kredi miktarı 2001-2002 döneminde % 90 artış göstermiş, 2008-2009 yılında ise %43 artış göstermiştir. Finansal sistem içerisinde bulunan bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 2001-2008 döneminde 173,4 milyar TL'den 834 milyar TL'ye yükselmiştir. Bahsedilen bu sebeplerden dolayı iki kriz arasında oldukça büyük bir şekilde kriz yönetimi farkı ortaya konulmuştur.

Başarısız kriz yönetiminden başarılı kriz yönetimine geçmede etkili olan çeşitli uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar 2001 krizi ile birlikte TMSF'ye devredilen bankaların ve halen faaliyette bulunan kamu ve özel sermayeli bankaların özsermayeleri arttırılma yoluna gidilmiş, kamu bankaları zararlarının ödenmesine YYP kapsamında karar verilmiştir. 30 Nisan 2001 tarihinde kamu bankaların görev zararı alacaklarının tasfiye edilmesi hakkında bakanlar kurulu kararı alınmış, 3 Mayıs 2001 tarihinde AB standartlarına uyum sağlayabilmek için IMF'e Niyet Mektubu sunulmuştur. 5 Mayıs 2001 tarihinde TCMB kanununda değişiklik yapılmış, 12 Mayıs 2001 tarihinde de bankalar kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun yayınlanmıştır.

2001 krizinden sonra alınan YYP kapsamında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler belli bir süre sonra yeterli olamamış piyasanın ihtiyaçlarını gidermede yetersiz kalmıştır. Tüm bu gelişmeler dikkate alınarak yeni bir programa ihtiyaç duyulmuş ve Mayıs 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adlı yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile yetkili merciler tarafından alınan kararlar;

- 1) Dalgalı kura geçiş
- 2) Ekonomiyi güçlendirici yapısal reformların yapılması
- 3) Bankacılık sektörü reform düzenlemeleri
- 4) Mali şeffaflığı arttırıcı düzenlemeler yapılması
- 5) Özel sektörün rolünün arttırılmasına yönelik düzenlemeler

- 6) Makroekonomik istikrar politikaları, başlıkları altında yeni düzenlemelere karar verilmiştir.

Yukarıda bahsedilen düzenlemelerin faaliyete geçirilmesi ile beraber bankacılık sektörü faaliyetlerinde artı yönlü gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler; bankaların gelir kalemleri arasında önemli bir hacme sahip olan faiz gelirleri, 2001 yılında geniş çaplı bir kayıp verirken, 2008 yılında ard arda yükseliş yakalamıştır. Öncelikli sebep olarak; 2001 kriz döneminde kredi faiz oranlarının yükselmesi neticesinde bankalar yeni müşteri bulmada zorlanmıştır. Elinde bulundurduğu fonları kredi olarak sunamamış ve böylece kredi faiz gelirlerinden yoksun kalmıştır. İkinci sebep olarak; belli bir ödeme planı içinde verilen krediler vadesine göre faiz oranı hesaplanarak asıl fon sahibine o nispette faiz ödemesi yapılır.

Kriz döneminde beklenmeyen bir şekilde olumsuz hava yaşandığı için bankalar da vermiş oldukları kredileri vadesini beklemeden müşterilerden zorunlu olarak geri istemiştir. Kredisini kapatmaya gelen müşteri vadesinden önce kredisini ödeyip kapattığı için erken ödeme indiriminden yararlanmış. Müşteri için avantaj olan bu durum bankaların faiz gelirlerinin azalmasına sebebiyet vererek gelir kaleminde azalış yaşanmıştır. 2008 krizinde bankalar vermiş oldukları kredileri erken ödeme yoluna giderek müşterilerden tekrar talep etmediği için 2 yıl boyunca 2008 ve 2009 yıllarında faiz gelirlerinde artış yaşanmıştır.

Bankaların önemli verimlilik göstergesi olan kârlılık kalemi 2001 yılında çarpıcı oranda gerileme yaşamıştır. 2000-2001 yıllarında yaşanan kriz sonucunda bankaların temel aracılık faaliyetlerinden elde ettiği komisyon ve gelirlerde büyük bir düşüş olması, yeni müşteri bulmak ve var olanı korumak için mevduat faiz oranlarını yükseltilmesi, toplamış olduğu mevduatları krediye çevirememesi sonucu giderlerde artış yaşanmış ama gelirler azalmıştır. 2008 döneminde ise bankaların sermaye yapılarının güçlü olması neticesinde ve yetkili birimler tarafından piyasaya verilen desteklerle bankalar vazifelerini normal süreç içerisinde devam ettirmişlerdir. Kârlılık kısmında ise bankalar 2008 yılında zarar etmemişlerdir, sadece kârlılık oranları bir önceki yıla göre biraz daha düşük gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörü mevduat rakamları; oransal olarak incelediğimizde 2001 krizinde banka mevduatları 2008 yılına göre daha fazla artış göstermiştir. İlk bakışta olumlu bir veri gibi görünebilir ancak; 2001 yılında ki artışın birinci sebebi bankaların bazı iştiraklerin satmaları ve büyük ölçekli bankaların yüklü miktarda sendikasyon kredileri çekerek elde ettikleri mevduatları bankalarına yatırmaları olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde mevduat yapılarında herhangi bir sorun olmadığını göstermeye çalışmışlardır. İkinci sebep ise 2001 krizinde vatandaşların endişeleri ile mevduatlarını bankadan boşaltmalarının önüne geçebilmek için mevduat faiz oranları ciddi miktarda yükseltilmiştir.

Bankalar faiz oranlarını yükselterek hem mevcut müşteriyi elde tutmak hem de yeni mevduat müşterisi bulmayı hedeflemişlerdir. Bankaların bu konuda başarılı olduğunu tablo 20'ye bakarak söylemek mümkündür. Bir başka husus ise; bankaların batmasını engellemek için 2000'li yıllarda krizlerin bol olması sebebiyle banka mevduatlarına %100 güvence sistemi getirilmiştir. Bu şekilde parasının değerini kaybetmek istemeyen vatandaşlar yastık altı paralarını yüksek faiz oranları ile bankalara yatırmışlardır. Bu durumun olumsuz tarafı ise piyasadan likiditenin çekilmesiyle tüketim azalmış, dolaylı olarak üretim azalmış, yatırım azalmış ve işsizliğin artmasına sebep olmuştur.

Bankacılık sektörü kredi miktarı; Tablo 21'e bakıldığında 2008 kriz dönemi kredi miktarı 2001 dönemine göre çok daha yüksektir. 2001 krizi ile birlikte enflasyon çok yüksek rakamlara ulaşmış, üretimin ve dolayısıyla tüketimin azalması sonucu piyasa durgunlaşmış, esnaf iş yapamaz hale gelmiştir. Günü gelen çek ve senet ödemelerini yapmak ve takibe düşerek sicilinin bozulmasına engel olamamışlardır. 2008 yılı kriz döneminde ise bankalar verilen kredileri geri çağırمامış, esnaflara yönelik K.D.V., Ö.T.V.,KOSGEB ve KGF gibi destekler ile yetkili birimlerin aldığı düzenleme ve desteklemeler sonucunda piyasanın canlandırılması sağlanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada esas konu olarak 2001 ve 2008 krizleri incelenmiştir. Türk bankacılık ve finans sektöründe yaşanan bu iki krizin kriz yönetiminde büyük farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. 2001 yılında yaşanan kriz ulusal ve küçük çaplı iken, 2008 yılında yaşanan küresel ve büyük çaplı olmasına rağmen TBS'nin 2001 krizinde daha büyük yaralar aldığı çalışmamamızda rakamlarla analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kriz kavramları üzerinde durulmuş, krizler sınıflandırılmış ve türleri hakkında genel bilgiler verilerek, krizlerin en az hasarla atlatılabilmesi için alınması gereken stratejilerin kriz yönetimi ile birlikte irdelenmesine vurgu yapılmıştır.

İkinci bölümde; Türkiye'de 1923-2008 dönemleri arasında yaşanan finansal krizler hakkında kronolojik olarak bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak çalışmanın ana konusunu oluşturan 2001 ulusal ve 2008 küresel krizleri hakkında neden-sonuç ilişkisi içerisinde rakamsal bilgiler verilerek değerlendirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde; 2001 ve 2008 krizlerinin bankacılık sektörü üzerinde bırakmış olduğu etkiler, söz konusu dönemlere ait temel bankacılık verilerinin kullanılmasıyla karşılaştırmalı analiz tekniği ile analiz edilmiştir.

2001 krizinin ulusal ölçekli olması, 2008 krizinin küresel ölçekli olması, sonuçları ve etkileri açısından 2001 krizinin 2008 kriziyle karşılaştırma yapılabilir başlıklar vermektedir. Bunlar 2001 ulusal krizindeki zayıflama, zarar beyanları, verimliliğin düşmesi, bankaların tasfiye olması gibi başlıklar 2008 küresel krizinde TBS'nin gösterdiği direncin pozitif yönlü olması nedeniyle bir zıtlık ve karşılaştırma imkanı ortaya çıkarmıştır.

Bulgular açısından değerlendirme yapıldığında; 2001 krizinin ulusal, 2008 krizinin küresel ve daha etkili bir kriz olmasına rağmen Türk bankalarının 2001 krizinde daha fazla hasar gördüğü rakamlarla tespit edilmiştir. 2008 yılında daha az hasarla krizin atlatılmasına sebep olarak, kriz yönetiminde alınan ekonomik kararların sonuçları itibarıyla önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Nitekim Türk bankacılık sektöründe, faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankaları 2008 kriz döneminde personel sayısı, mevduat yapılarındaki farklılaşma, bankaların kredilerinde ve etkinliklerinde 2001 krizine nazaran azalış yerine rakamlarla sabit şekilde artış sağlanmıştır.

Yapılan düzenlemeler sonucunda elde edilen diğer bir başarı, Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu hep yüksek seyretmiş ve bu da nispeten az karla çalışan fakat likit ve güçlü sermayeli Türk bankalarını ortaya çıkarmıştır. Küresel krizden etkilenen Avrupa bankalarının sermaye yeterlilik rasyosunun %5'in altına düştüğü ve bankalara sermaye açığını

kapatmaları uyarılarında bulunduğu 2011 yılında Türkiye'deki bankaların ortalama sermaye yeterlilik oranlarının %17'lerde olması da ülkemizin bu konuda ne kadar yol aldığını ifade etmesi açısından anlamlıdır.

Bankalarımızın likidite ve güven konusunda farklı bir konumda olduğu küresel krizin en yoğun şekilde yaşandığı 2008 yılı sonu ile 2009 yılı başlarında tasarruf mevduatı sigortasının üst limitini arttırmaması ile kanıtlanmıştır. Operasyonel risk göstergelerine bakıldığında ise bankalarımızın faaliyetlerinden önemli ölçüde kar ettikleri, fonlama maliyetlerine göre gelirlerinin yüksek olduğu ve muhtemel krizlerde daha sağlam bir yapı gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Dönemsel açıdan değerlendirmeler yapıldığında 2000-2005 döneminde sektörde etkinlik analizi açısından ciddi bir zayıflama görülmektedir. Benzer bir düşüş karlılık oranlarında ki göstergelerde mevcuttur. Ama 2007-2009 dönemleri incelendiği zaman etkinlik rasyolarının genelinde artış yönünde bir ivme yakalandığından bahsetmek mümkündür.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile son dönemlerde yaşanmış olan ekonomik ve finansal krizler, neden-sonuç ilişkisi kapsamında incelenmiş, gelecek yıllarda da oluşması muhtemel krizlerin önceden tespit edilebilmesi ve krizlerin etkilerinin azaltılabilmesi yönünde uygulanacak politikaları değerlendirmek açısından katkı sağlanması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABD Hazine Bakanlığı(2008), “Statement by Secretary Henry M. Paulson, Jr. on Treasury and Federal Housing Finance Agency Action to Protect Financial Markets and Taxpayers”, Basın Bildirisi, <http://www.ustreas.gov/press/releases/hp1129.htm>, E.T. 19.10.2023.
- Akbulut, R. (2010). Son Yaşanan Finansal Kriz ve Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:2, s.56-62.
- Akdiş, M. (2000),Global finansal sistem ve finansal krizler ve Türkiye.1.basım. İstanbul: Beta, s:5-97
- Akel V. ve F. M. Bayramoğlu(2008) “Kriz Dönemlerinde Yapay Sinir Ağları İle Finansal Öngöründe Bulunma: İmkb 100 Endeksi Örneği, International Symposium of International Cash Flow and Emerging Markets, Balıkesir University Bandırma Faculty of Economics and Administrative Sciences and University of Finance and Management in Bialystok, Balıkesir Turkey, s. 81.
- Akgüç, Ö. (2009). 2008 Yılında Bankacılık Sektörü. Kurt (Ed.). Almanak2008 Analizleri, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.147.
- Akman V. (1998) Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz, Rota Yayınları, İstanbul, S.24.
- Aksoy, Ö., 1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye'nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi.2010,S;68
- Aktan, C. Can, Hüseyin Şen(2002), Ekonomik kriz: nedenler ve çözüm önerileri, Yeni Türkiye dergisi, S:6-7
- Alkan, Levent(2009), Küresel Sistemik Krizin Anatomisi, 1. Basım, İstanbul, Scala Yayıncılık, s.180
- Alpago, H. (2002), İmf-Türkiye İlişkileri, İstanbul, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Altay, O.(2002), Türk Bankacılık Sektöründe Füzyon, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 17, Sayı:195.s:74
- Altunöz, Utku(2012), Finansal Krizler, Erken Uyarı Sinyalleri ve 2008 Global Krizi İçin Türkiye ve ABD Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi,2012 Ankara Ticaret Odası, “Krizler Tarihi Raporu”, (Çevrimiçi) <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>
- ASKON AR-GE Birimi, Reel Sektör ve Ortak Sorunlar, 2007.

- Bakkal, Süreyya, Murat Alkan (2011), 2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Bank Of America(2008), “Bank of America Agrees to Purchase Countrywide Financial Corp.”, Basın Bildirisi, 11.Ocak.2008 <http://newsroom.bankofamerica.com/index.php?s=43&item=7956>
- Bankacılık Araştırma Grubu(2009), “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 69, s. 92.
- Banka kredileri, 1994 Krizi ve Bankacılık Sektörüne Etkileri”
- Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu(2013), 30.06.2013 İtibariyle Türkiye Brüt Dış Borç Stoku, Sayı: 2013/164
- BDDK(2002), Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu, s.25
- BDDK(2008), Finansal Piyasalar Raporu (12), s.22.
- BDDK(2009), Finansal Piyasalar Raporu, Sayı 16, s,8.
- BDDK(2009a), Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler. (4). s.1.
- BDDK(2009b), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi; Çalışma Tebliği; Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, s.30-36.
- BDDK Bilgi Yönetimi Dairesi(2009c), “Bankacılık Sektörü Yönetici Kesimi Beklenti Anketi”, BDDK Yayınları, Ocak 2009, s. 49.
- BDDK(2010), Krizden istikrara Türkiye Tecrübesi, çalışma tebliği, s:20-95.
- BDDK(2011), Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, Ankara, BDDK, s.1-78.
- BDDK(2012), Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü, Aralık 2011, Sayı:2012/1, s.10.
- BDDK(2012a), Kurum Bilgileri Kitapçığı
- Belsky ve Richardson(2010), Reforming The International Monetary And Financial Systems in The Wake of The Global Crisis The New Press, s:149
- Beyazıt, Z. Ve Diğ.(2003), “İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Bir Vaka Çalışması”, 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 22–24 Mayıs, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:57, Afyon, 2003,s:371.
- Bilge, Orhan(2009), Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal yardım uzmanlık tezi.

- Birdal, M.(2012), “Bir Krizin Anatomisi: ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri” Anadolu International Conference in Economics, Eskişehir Economic Report of President.
- Bumin, M.(2009). Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008 Maliye Finans Yazıları, s.39-59.
- Can, H.(2005), Organizasyon ve Yönetim, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Cansen, E. (2005). Kriz Nedir, Neden Çıkar, Hürriyet, 28 Aralık 2005.
- Chomsky, N. Demirer, T. Orhangazi, Ö.(2010), Kriz, Kapitalizm, İsyen, Ütopya Yayınevi, Ankara, Eylül 2010,s:181
- Citigroup(2008), “Citi Reports Fourth Quarter Net Loss of \$9.83 Billion, Loss Per Share of \$1.99”, Basın Bildirisi, 15 Ocak 2008, <http://www.citigroup.com/citi/press/2008/080115a.htm>,
- Coşkun, M. Nejat (2001), "Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri", Kriz ve IMF Politikaları, Ed: Ömer Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, İstanbul, ss. 225-238.
- Çalışkan, Ömer Veysel(2003), Uluslararası Finansal Krizler, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 14, Sayı: 4446, Ankara, s.226.
- Çeviş, İsmail(2005), Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım, SPK Yay. Yay. N:187:11 Ankara.
- Çonkar, K. Ata(2003), “Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi(1996-2003)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C:5, S.2,s.6.
- Çoroğlu, Coşkun(2003), İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2003, s. 26.
- Delice, Güven(2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:20, Ocak-Haziran 2003, s. 59.
- Demiral, Mehmet(2008), “Türkiye’de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi (1990-2006 Dönemi)”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi SBE, s.124.
- Doğan Altar(2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, Maliye Finans Yazıları, c.y., No.81, Ekim 2008, s.76.
- Doğan, Seyhun(2009), "Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar", Edit.: Sadi UZUNOĞLU, Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Literatür Yayınları, İstanbul, Nisan 2009,s207.

- Dönmez, Pelin Ataman(2009), Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler, Bankacılar Dergisi, No: 68, 2009, s. 90.
- DPT(1995), Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı (1996 - 2000), Ankara, DPT, s.5.
- Duman K.(2002), “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, Akdeniz Ün. İ.İ.B.F. Dergisi, 4 (1), s.140.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu(2002), Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Om Yayınevi, 1. Baskı.
- Eğilmez, Mahfi(2008). Küresel Finans Krizi, Piyasa Sisteminin Eleştirisi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.Basım, s:12.
- Eğilmez, Mahfi(2009), Makroekonomi-Türkiye’den Örneklerle, İstanbul: Remzi Kitabevi, Birinci Basım.
- Eğilmez, Mahfi, Ercan Kumcu(2001), Krizleri Nasıl Çıkardık?, İstanbul, Creative, 2001, s. 6-8
- Eğilmez, Mahfi(2009), <http://www.mahfiegilmez.com/2013/07/kur-faiz-dibs-bist-reyting-cds-hepsi.html>,
- Ekonomi Dergisi, <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899>
- Erkekoğlu, H., Bilgili, E.(2005), “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori Ve Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak-Haziran 2005, s.15-36.
- Erol, Mikail(2010), ‘Ekonomik Kriz ve Kobiler’, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, cilt:5,sayı,1,s:165-183.
- Ertuna, Ö.(2005), Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu’nun Yirmi Yılı (1983-2004), İstanbul Sanayi Odası, Yayın No: 2005/12, İstanbul, 2005,s:10.
- Essers D.(2013), “Developing Country Vulnerability İn Light Of The Global Financial Crisis: Shock Therapy?” , Review of Development Finance 2013 , s 5-20
- Evliyaoğlu, Tamer(2010), 2008 Krizi Sonrası Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı,yüksek lisans tezi,2010,s:21.
- Evranoş, Furkan(2012), 2008 Küresel Finansal Krizinin Etkileri (Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri Yönünden), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- FED of St. Louis, “The Financial Crisis: A Timeline of Events and Policy Actions”, <http://bit.ly/bTBZPu>,

- FED, Basın Bildirisi, 16 Eylül 2008, <http://bit.ly/8WXfhA> ,
- Fırat, E.(2006), Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002), Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Gafuroğlu Ş.(2007), Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Gerek, Sevgi(1999), Finansal Küreselleşme ve Türkiye, Anadolu Üniversitesi Yayınları, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 149, Eskişehir, s. 67, 1999
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.
- Güllüoğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002), “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 27, 16-21.
- Güvenç, M. ve Şenyapılı, T.(2003), “İstanbul Emek Pazarında 2001 Krizinin Toplumsal Sonuçları Krize Direniş Biçimleri”, Görüş Dergisi,s.44–48.
- Halil Can(1999), Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 318.
- Hazine Kontrolörleri Derneği, <http://www.hazine.org.tr/ekonomi/bankacilik.php>
- Hazine Müsteşarlığı(2009), Kamu Borç Yönetimi Raporu, No: 48, Temmuz 2009, s.17.
- Hepşen, Ali(2011), Finansal Krizlerde Gayrimenkul Finansman Piyasalarının Rolü ve Gayrimenkul Fiyat Endekslerinin Önemi, İstanbul: Literatür Yayıncılık,s.1, İstanbul.
- Hitay Baran(2006), “İşletmelerde Kriz Yönetimi”, İzmir Ticaret Odası, Ar-Ge Müdürlüğü, s. 32. http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/7475bda1-95b74855-b351-9adce4362afe/4490/hitay_kriz.pdf.
- <http://notoku.com/finansal-piyasalar-ve-finansal-sistem/>
- http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Bankacilikta_Yapisa_Gelisimler/8280byg2009.pdf
- http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/7378Krizden%20C4%B0stikrara%20T%C3%BCrkiye%20Tecer%C3%BCbesi.pdf, E.T: 08.12.2013.

- http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/6320Finansal_Piyasalar_Raporu_Aralik_2008.pdf, E.T: 20.11.2013.
- IMF (2002), "Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures" Finance & Development, IMF, s. 3-6., December 2002
- Günel, Mehmet(2001) "Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği Ve Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi", İşletme Ve Finans Dergisi, Sayı: 180, Mart 2001, s. 31-51
- Gürsoy, Melih (1995), Kıyı Bankacılığında Uluslararası Dolandırıcılık, Spot, 7 Ağustos.
- İşık, Sayın, Koray Duman, Adil Korkmaz(2004), Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir faktör analizi Uygulaması, D.E.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:19, Sayı:1, s:45-69.
- İngiltere Ekonomi ve Finans Bakanlığı(2008), "Northern Rock Plc", Basın Bildirisi, 17.Şubat.2008, http://www.hm-treasury.gov.uk/press_16_08.htm.
- JP Morgan(2008), "JPMorgan Chase To Acquire Bear Stearns", Basın Bildirisi, 16 Mart 2008, <http://bit.ly/bgceUA>
- Kaminsky, G. and Reinhart, C.M. (1999), "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems", American Economic Review, Vol: 89, No: 3, June, ss. 475-485.
- Kannan, P(2012), "Credit conditions and recoveries from financial crises", Journal of International Economy and Finance, s. 930-945.
- Kansu, Aydan(2011), Konut Balonundan Finansal Krize, ABD Mortgage Krizi, Scala Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2011, s.129.
- Kaplan, Cafer(2002), "Bankacılık Sektörünün Yabancı Para Pozisyon Açığı: Türkiye Örneği", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, No:1, Haziran 2002.
- Karakayalı, H. Sayın, F.(2011) "Türkiye'de 2008 Krizinin Sinyal Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi", Nobel yayımevi, Ankara, 2011, s.89.
- Karlık, Rıdvan (2002), Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, s. 479
- Karlık, Rıdvan(2005), Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınevi, İstanbul, s;427.

- Kazgan, Gülten(2002), 1990 sonrası yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından Bir İrdeleme, Galatasaray üniversitesi.
- Kazgan, Gülten (2001), Türkiye’de Ekonomik Krizler (1929-2001): Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 25-26-27 Eylül, DEGEV, Türkiye İş Bankası.
- Kepenek, Y. YENTÜRK, N.(2007), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s:610
- Keskin, Hidayet(2004), Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, s:12.
- Kibritçioğlu, Aykut (2001), "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı 41, Eylül- Ekim, ss. 174-182.
- Koyuncu, M. ve Şenses, F.(2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, Middle East Technical University Economic Research Center Working Papers İn Economics, s:24.
- Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı(2010), “Küresel krizin ardından AB ekonomisi: AB Ekonomisinin 2010 Yılındaki Performansı Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, SGB Araştırma Raporu, 25 Mart 2010 s. 1,2.
- Milliyet Gazetesi
http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/almanak2001/ekonomi_2001.html,
- MÜSİAD(2009), 2009 Türkiye Ekonomisi Yine Kriz, Yeni Dersler, Ed. İbrahim Öztürk, İstanbul, MÜSİAD, Haziran 2009, s.27.
- Oktar, Suat, Levent Dalyancı(2010), Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler, Marmara Üniversitesi, Sayı: II, S. 1-22
- Önder, Timur(2005), Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Ankara.
- Önder, Fikret (2008), Dünya Ekonomisi Üzerine Bulutlar Dağılıyor mu?, Ekonomik Rapor, Haziran 2008.

Özel, Saruhan(2005), Global Finansal Krizler, Deniz Kültür Yayınları, Temmuz İstanbul, s.21

Özel, Saruhan(2008), Global Dengesizliklerin Dengesi, Ne Kadar Sürdürülebilir, Nasıl Sonuçlanabilir, 1.Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, s:29

Özel, Saruhan(2005), Global Finansal Krizler, Deniz Kültür, N:13, Temmuz

Özer, Mustafa(1999), Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1096, Eskişehir.

Öztin, Akgüç(2001), Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?, İktisat Dergisi, Şubat-Mart 2001,s.32.

Öztürk, S., Sözdemir A.(2010), Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi, 1. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, s.2159.

Öztürk, serdar, Bekir Gövdere(2010), Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, S.1 s.377-397.

Öztürk, İbrahim(2009), Girişimcilik Raporu, iktisadi Girişim ve iş Ahlakı Derneği, İGİAD Yayınları,8/1,s:58

Parasız, İlker(2003), Makro Ekonomi Ders Notları, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Pusti, Müge(2013), Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’ de 2001 – 2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, s:89.

Radikal gazetesini,
http://www.radikal.com.tr/ekonomi/krize_karsi_birlesen_avrupadan_720_milyar_avroluk_kurtarma_paketi-996122.

Sabah Gazetesi, “Türkiye’de Ekonomik Krizler”

<http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler>,

Sabah Gazetesi, “Krizin Gizli Tarihi”
(http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/02/22/2001_krizinin_gizli_tarihi).

Saray, Cengiz, Hakan Sarıtaş (2012), Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansının Analizi, Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, Number 11, 2012, S:23-50

- Sarpkaya, Suna S.(2009), Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Seyidoğlu, H.(1999), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, s.583.
- Sönmez, M.(2009), Yüz (100) Soruda Küresel Kriz ve Türkiye, Alan Yayıncılık, İstanbul, s:17-123.
- Sönmez, S.(1998), Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye, İmge Kitabevi, Ankara, s. 302.
- Stock, J. H. ,Watson M. W(2012), “Disentangling the Channels of the 2007-09 Recession”, Brookings Papers on Economic Activity, (SPRING 2012), s. 90-140
- Susam, N., U. Bakkal(2008), Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, Maliye Dergisi, Sayı 155, Temmuz-Aralık, s.72-88
- Sümer, H. ve H. Pernsteiner(2009), Kriz Yönetimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H(2007), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, İstanbul, s:184
- Şenol Babuşçu(2008), Uluslararası Piyasalardaki Gelişmeler ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, Kuveyt Türk Genel Müdürlüğü, 21 Kasım 2008, s.18.
- TBB(2004), Türk Bankacılık Sektörü, Mali Piyasalar Çalışma Grubu, Türkiye İktisat Kongresi, s.10
- TBB(2011), Bankacılık Sistemi, Şube ve Personel Bilgileri, Mart, s.1.
- TCMB(2002),Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.
- TCMB(2001), Para Politikası Raporu, Ankara, sayı:3, s.34.
- TCMB(2003), Ekonomi Notları, www.tcmb.gov.tr
- TCMB(2005), Finansal İstikrar Raporu, Sayı:1, Ağustos, Ankara, s:17
- TCMB(2009a), Finansal İstikrar Raporu, Sayı:8,
- TCMB(2009b), Enflasyon Raporu 2009 II,
- TCMB(2009c), Enflasyon Raporu 2009-III
- TCMB (2009d), Para Politikası Kurulu Toplantı Özeti, Sayı: 2009-38.

- TEPAV(2009), 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler, Ankara.
- Tezel, Sezai(1994), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, s.163-471
- Tiryaki, Göksel(2009), Küresel Krizlerin Gölgesinde Yeni Bir Global Finansal Mimariye Doğru, Active, Sayı:57 Ocak-Şubat 2009, s.38.
- TMSF(2003), Faaliyet Raporu, s:70, http://www.tmsf.org.tr/documents/reports/tr/TMSF_FR2003.zip
- Tokgöz, E.(2001), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Törüner, Yaman (2008), Global Krizin Neresindeyiz?, Milliyet, 26 Temmuz 2008.
- Turalay Kenç(2008), Kredi Krizi Sonrasında Risk Modelleri ve Basel II, BDDK 8. Kuruluş Yılı Dönümü Konferansı, 29 Ağustos 2008, s.17.
- Turan, Zübeyir(2011), Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, s.56-80
- Turgut, Ahmet(2007), Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 4 – 5, Kasım 2006 / Şubat 2007
- Türel, Oktar(2009), Türkiye' de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 21, Sayı: 75, s. 27-75.
- UBS(2008), Financial Reporting: Fourth Quarter 2007 Report, İsviçre, UBS, s.46.
- USA Government(2008), Public Law 110–185, Weekly Compilation of Presidential Documents, C.44, s.1.
- Uygur, Ercan(2001), Krizden Krize Türkiye:2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Türkiye, Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 7 Nisan 2001, s. 18.
- Varlık, Cemil(2002), İkiz Krizler: Para Krizleri ile Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, İİBF, Gazi Üniv. s:42.
- Walther, Ted(2002), Dünya Ekonomisi, Çev.: Ünal ÇAĞLAR, Alfa Basım, İstanbul.(<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=comgts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5252eb601aa3c7.23917306>)
- Yardımcıoğlu, Mahmut, Ali Antepli, Hilal Kocamaz(2012), Reel Sektörün Sorunları ve Finans Kesiminden Beklentileri, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012

- Ünal A., Kaya H.(2009), Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomi, Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Yay, Gürkan G.(2001), 1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı 42, Kasım-Aralık 2001, s. 1234-1248, Ankara.
- Yay T., Yay G.G. ve E. Yılmaz(2001), Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2001-47, İstanbul.
- Yıldırım, Oğuz(2003), Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 27, ss: 116-144.
- Yıldırım Oğuz(2002), Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler, s.83.
- Yıldırım, Zekeriya(1998), Türkiye Dünyanın Neresinde?, Açık Oturum İktisat Dergisi, Sayı:380, s. 139.
- Yıldırım, Çakmur Dina(2006), Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri, Nobel Kitap Yayınevi, s:97-100.
- Yılmaz Derya, Filiz Gayğusuz(2009), 2008 Krizin Yeni Global Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri, International Davraz Congress On Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialogue, Haz: Uysal Kerman, Yakup Altan vd., Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F., s.603.
- Yılmaz, Durmuş(2008), "Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamasındayız?", Türkiye Ekonomi Kurumu Bunalım Çalıştayı Sunumu, Aralık 2008, s.3
- Yılmaz, Durmuş(2009), "Küresel Kriz, Etkileri ve Para Politikası Uygulamaları", Boğaziçi Üniversitesi Konuşması, Mart 2009, s.3-6
- Yılmaz, Durmuş (2009a), 77.Olağan Genel Kurul Toplantısı Açış Konuşması, TCMB, 14 Nisan 2009.
- Yılmaz, Durmuş (2009b), Temmuz Enflasyon Raporu Basın Toplantısı, Ankara, TCMB, 2009.
- Yılmaz, Ömer, A. Kızıltan, Kaya V.(2005), İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S: 24, Ocak - Haziran 2005, s. 77-96.
- Yurt, E.(2000), Finansal Sektörün Asya Krizi Üzerindeki Etkileri, Banka ve Ekonomik Yorumlar, C:2, s.3-41

Zerenler, Muammer(2003), Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Üretim Süreci Esnekliğinin Şirketlerin Performans Ve Yaşam Sürelerine Etkileri Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya, s. 59.

Zerenler, Muammer(2006), Kriz Dönemlerinde Ürün Ve Süreç Esnekliğinin İşletme Performansına Etkileri: Küçük ve Orta Ölçekli Tekstil İşletmelerinde Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 21, s. 247-267.

ISBN: 978-625-367-711-4